

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ BİLİM DALI

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU BULUNAN
EBEVEYNLERİN PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK,
UMUTSUZLUK VE İSLAMİ İYİ OLUŞ DÜZEYLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe YAZ

İstanbul
Haziran-2024

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜ
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
AİLE DANIŞMANLIĞI VE EĞİTİMİ BİLİM DALI

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU BULUNAN
EBEVEYNLERİN PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK,
UMUTSUZLUK VE İSLAMİ İYİ OLUŞ DÜZEYLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe YAZ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Özkan SAPSAĞLAM

İstanbul

Haziran-2024

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Anabilim Dalı, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Özkan SAPSAĞLAM

Üye: Doç. Dr. Besra TAŞ

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Gedik

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdür

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlamış olduğum “**Özel Gereksinimli Çocuğu Bulunan Ebeveynlerin Psikolojik Dayanıklılık, Umutsuzluk ve İslami İyi Oluş Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**“ adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığımı eserlerin kaynakça gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Ayşe YAZ

ÖN SÖZ

Bu çalışma süreci, akademik ve kişisel gelişimimde bana önemli bir katkısı oldu. Bu süreçte bana rehberlik eden ve desteğini hiç esirgemeyen birçok kişiye teşekkür etmek istiyorum.

Araştırmamdaki her aşamada yardımcı olan ve yürütülmesinde bilgi birikimini benimle paylaşan, eğitim alanında dersleriyle vizyon katan hoşgörülü ve destekleyici yaklaşımıyla bana zamanını ayıran çok değerli tez danışmanım Doç. Dr. Özkan SAPSAĞLAM'a,

Hayatımın her anında yanımda olan, sonsuz sevgileriyle beni büyüten, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, uzman olmamın mutluluğunu benimle paylaşan canım Ailem'e ve en çok bu çalışmanın sürecinde en büyük desteğini üzerimden hiçbir zaman esirgemeyen ve kendi özel eğitim sürecimde akran zorbalığına uğradığım dönemlerde beni hiç yalnız bırakmayan, beni her zaman her konuda cesaretlendiren, ayrıca anaokul çağımdan yüksek lisans eğitimime kadar bana her konuda destek çıkan canım Babam Adem YAZ'a tekrar tekrar teşekkür etmek istiyorum...

Gösterdiği ilgi ve yardım ile en yorucu günlerimde yanımda olan, tüm zorluklara karşı sabırla bana güç vererek yoluma devam etmem için beni motive eden sevgili Arkadaşlarıma, katılımcılara ulaşmamda aracılık eden özel eğitime gönül vermiş öğretmenlere, eğitimcilere ve tez çalışmamın bir sonuca varmasına katkı sağlayan tüm katılımcılara teşekkür ediyorum.

Ayşe YAZ
İstanbul-2024

ÖZET

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞU BULUNAN EBEVEYNLERİN PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK, UMUTSUZLUK VE İSLAMİ İYİ OLUŞ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

AYŞE YAZ

Yüksek Lisans, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Özkan SAPSAĞLAM

Haziran, 2024- 122 Sayfa

Dünya nüfusunun yaklaşık %15'inin özel gereksinimli bireylerden oluştuğu tahmin edilmektedir. Özel gereksinimli bir çocuğun ebeveyni olmak, psikolojik, sosyal ve ekonomik anlamda farklı zorlukları ve fedakarlıkları beraberinde getirmektedir. Bu zorlukların araştırılması ve yeterince anlaşılması, üretilecek çözümlerin daha gerçekçi, sistematik ve bilimsel bir temelde gelişmesini sağlayacaktır. Bu araştırmanın amacı özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Nitel ve nicel araştırma desenlerinin bir arada kullanıldığı karma araştırma yaklaşımına göre tasarlanan araştırmanın çalışma gurubunu özel gereksinimli çocuğu bulunan, Türkiye'de yaşayan 108 ebeveyn ve Almanya'da yaşayan 46 ebeveyn olmak üzere toplam 154 özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveyn oluşturmuştur. Araştırma verileri, Sosyo-Demografik Bilgi Formu, Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği, İslami İyi Oluş Ölçeği ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırma verileri nitel ve nicel veri analiz yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, ebeveynlerin, psikolojik dayanıklılığı %68.75 yüksek düzeyde, umutsuzlukları %77.08 hafif düzeyde ve İslami iyi oluşları %53.47 çok yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, ebeveynlerin islami inançlarının, psikolojik dayanıklılıkları artırdığı ve umutsuzluk düzeylerini düşürdüğü belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özel Gereksinimli Çocuk, Özel Gereksinimli Çocuğu Bulunan Ebeveyn, Psikolojik Dayanıklılık, Umutsuzluk, İslami İyi Oluş.

ABSTRACT

**INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN
PSYCHOLOGICAL RESILIENCE, HOPELESSNESS, AND
ISLAMIC WELL-BEING LEVELS OF PARENTS WITH
SPECIAL NEEDS CHILDREN**

AYŞE YAZ

Master, Family Counseling and Education

Thesis Advisor: Assoc. Dr. Özkan SAPSAĞLAM

June, 2024- 122 Pages

It is estimated that approximately 15% of the world's population consists of individuals with special needs. Being a parent of a child with special needs brings with it different difficulties and sacrifices in psychological, social and economic terms. Researching and adequately understanding these challenges will enable the solutions to be developed on a more realistic, systematic and scientific basis. The aim of this research is to examine the relationship between psychological resilience, hopelessness and Islamic well-being levels of parents of children with special needs. The study group of the research, which was designed according to the mixed research approach in which qualitative and quantitative research designs are used together, consisted of a total of 154 parents of children with special needs, 108 parents living in Turkey and 46 parents living in Germany. Research data were obtained through the Socio-Demographic Information Form, Psychological Resilience Scale, Beck Hopelessness Scale, Islamic Well-Being Scale and Semi-Structured Interview Form. Research data was analyzed using qualitative and quantitative data analysis methods. As a result of the research, it was determined that the parents' psychological resilience was at a high level of 68.75%, their hopelessness was at a mild level of 77.08%, and their Islamic well-being was at a very high level of 53.47%. In this context, it has been determined that parents' spiritual beliefs increase psychological resilience and reduce hopelessness levels.

Keywords: Parents with Children with Special Needs, Psychological Resilience, Despair, Islamic Well-Being.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1 Problem	3
1.2. Amaç	5
1.2.1. Alt Amaçlar.....	5
1.3. Araştırmanın Önemi.....	6
1.4. Varsayımlar	7
1.5. Sınırlılıklar	7
1.6. Tanımlar	7
İKİNCİ BÖLÜM	10
KURAMSAL ÇERÇEVE	10
2.1. Özel Eğitim	10
2.2. Özel Eğitim Gereksinim Türleri.....	11
2.2.1. Zihinsel Yetersizlik	12
2.2.2. Özel Öğrenme Güçlüğü	15
2.2.3. Bedensel ve Fiziksel Yetersizlik	16
2.2.4. Dil ve Konuşma Güçlüğü.....	17

2.2.5	İşitme Yetersizliği.....	18
2.2.6	Görme Yetersizliği.....	19
2.2.7	Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (Dehb).....	20
2.2.8	Üstün ve Özel Yetenek	21
2.3.	Özel Gereksinimli Çocuklar.....	22
2.3.1.	Özel Eğitim ve Destek	23
2.3.2.	Aile Destek Hizmetleri.....	23
2.3.3.	Toplumsal Kabul ve Farkındalık.....	24
2.4.	Özel Gereksinimli Çocukların Ailelerinin Karşılaştıkları Sorunlar	24
2.4.1.	Tanı ve Kabul Süreci.....	24
2.4.2.	Finansal Zorluklar	25
2.4.3.	Psikolojik Zorluklar	25
2.4.4.	Eğitim ve Entegrasyon.....	26
2.4.5.	Aile İçi İlişkiler	26
2.4.6.	Gelecek Endişeleri ve Planlama.....	27
2.5.	Özel Gereksinimli Çocukların Ailelerinin Tepkileri.....	28
2.5.1.	Ailelerin Şok Evresi.....	28
2.5.2.	Ailelerin İnkâr Evresi.....	28
2.5.3.	Ailelerin Acı Evresi	29
2.5.4.	Ailelerin Depresyon Evresi.....	29
2.5.5.	Ailelerin Kabul ve Uyum Evresi.....	29
2.6.	Psikolojik Dayanıklılık	30
2.6.1.	Psikolojik Dayanıklılık ve Umutsuzluk Arasındaki İlişki	32
2.6.2.	Psikolojik Dayanıklılık ile İlgili Yapılan Akademik Çalışmalar	33
2.7.	Umutsuzluk	34
2.7.1.	Umutsuzluk ve İslami İyi Oluş Arasındaki İlişki.....	36
2.7.2.	Umutsuzluk ile İlgili Yapılan Akademik Çalışmalar.....	37
2.8.	İslami İyi Oluş.....	38
2.8.1.	İslami İyi Oluş ve Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişki.....	40
2.8.2.	İslami İyi Oluş ile İlgili Yapılan Araştırmalar	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	42
YÖNTEM	42
3.1. Araştırmanın Modeli	42
3.2. Evren ve Örneklem	44
3.3. Veri Toplama Araçları	45
3.3.1. Demografik Bilgi Formu.....	45
3.3.2. Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği.....	45
3.3.3. Beck Umutsuzluk Ölçeği	46
3.3.4. İslami İyi Oluş Ölçeği.....	46
3.4. Ölçeklere Ait Güvenirlik Çalışmaları	46
3.5. Araştırma Verilerinin Toplanması	47
3.6. Veri Analizi.....	47
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	49
BULGULAR	49
4.1. Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular	49
4.2. İkinci Alt Amaca İlişkin Bulgular	50
4.3. Üçüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular.....	58
4.4. Dördüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular	59
BEŞİNCİ BÖLÜM	72
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	72
5.1. Tartışma ve Sonuç.....	72
5.1.1. Birinci Alt Amaç Üzerine Tartışma ve Sonuç	72
5.1.2. İkinci Alt Amaç Üzerine Tartışma ve Sonuç	75
5.1.3. Üçüncü Alt Amaç Üzerine Tartışma ve Sonuç	78
5.1.4. Dördüncü Alt Amaç Üzerine Tartışma ve Sonuç.....	80

5.2. Nitel Bulgularına İlişkin Tartışma ve Sonuç.....	81
5.3. Öneriler.....	86
KAYNAKÇA.....	87
EKLER.....	103

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1: Katılımcıların Sosyodemografik Bilgileri.....	42
Tablo 1.2: Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular	44
Tablo 1.3: Ölçek Puanlarına İlişkin Güvenirlik Analizi	47
Tablo 1.4: Normallik Varsayımına İlişkin Bulgular ve Düzeyler.....	48
Tablo 1.5: Ölçek Puanlarının Düzeylerine İlişkin Bulgular	49
Tablo 1.6: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular	50
Tablo 1.7: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Medeni Duruma Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular	50
Tablo 1.8: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Yaşanılan Yer ve Çalışma Durumuna Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular	51
Tablo 1.9: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Yaşanılan Yere Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular.....	52
Tablo 1.10: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği Ve İslami İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuğun Cinsiyetine Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular.....	53
Tablo 1.11: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular ..	54
Tablo 1.12: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği Ve İslami İyi Oluş Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Gelir Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular.....	55
Tablo 1.13: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Özel Eğitime Gereksinim Türüne Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular.....	56
Tablo 1.14: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği ve Alt Boyut Puanları Arası İlişkiye Yönelik Bulgular.....	58

Tablo 1.15: Beck Umutsuzluk Puanının Yordamasına Yönelik Bulgular 60

Tablo 1.16: İslami İyi Oluş Puanının Yordamasına Yönelik Bulgular..... 60

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Özel Eğitim Hakkında Bilinenler	63
Şekil 2: Özel Gereksinimli Çocukların Ebeveynlerinin Hissettikleri	64
Şekil 3: Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olmanın Ortaya Çıkardığı Geleceğe Yönelik Kaygılar.....	65
Şekil 4: Çocuklar ile İlgili Devletten Eğitsel Beklentiler	66
Şekil 5: Özel Gereksinimli Çocuklar ile Evde Yaşanan Zorluklar	67
Şekil 6: Okul ve Rehabilitasyon Merkezlerinden Beklentiler.....	68
Şekil 7: Çocuğun Tanısını Kabullenme Sürecine Dini İnancın Etkisi.....	69
Şekil 8: Özel Gereksiniminden Dolayı Toplumsal Sosyal Kabul Sürecinde Yaşanan Durumlar	70
Şekil 9: Çocuğun Tanı Alma Süreci	71

KISALTMALAR LİSTESİ

ANOVA: (ANalysis Of VAriance) Varyans Analizi

BEP: Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı

ÖÖG: Özel Öğrenme Güçlüğü

DEHB: Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu

MAXQDA: Nitel Veri Analiz Yazılımı

K: Katılımcı

A: Almanya

T: Türkiye

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Anne ve babanın yaşayabileceği en değerli duygulardan biri, kuşkusuz ki çocuk sahibi olmaktır. İnsanlar, çeşitli sebeplerle çocuk sahibi olma arzusunu taşımaktadır. Birçok aile için, çocuk evliliğin doğal bir sonucu olarak görülür ve ailenin tamamlayıcı bir unsurudur. Çocuk sahibi olma isteğinin altında yatan düşünceler çeşitli faktörlere dayanmaktadır (Şahin, 2019). Bu faktörlerden biri, ailenin neslinin devamını sağlama ve soyunun devamını görmek istemektir. Ayrıca, çocuk sahibi olma isteği, ailenin sosyal statüsünü artırma, toplum içinde kabul görmeyi sağlama ve aile bağlarını güçlendirme gibi nedenlerle de ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte, bireyin kişisel tatmin ve mutluluk arayışı da çocuk sahibi olma isteğini şekillendirmektedir (Malkoç ve Güren, 2018). Çocuk sahibi olmak, birçok aile için yaşamın anlamını ve amaçlarını güçlendirici bir deneyim olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, çocuk sahibi olma isteği, bireylerin kültürel, sosyal ve kişisel değerleriyle şekillenen karmaşık bir süreçtir ve birçok farklı faktörün etkisi altında gelişebilmektedir (Erdinç, 2018).

Her aile, yeni doğacak bir bebekle birlikte yaşamlarında gerçekleşecek değişimlere ve artacak sorumluluklara hazırlanma sürecine girmektedir. Anne, gebelik süreci boyunca içinde büyüdüğü bebeğin varlığını hayal etmektedir ve kendisini anne olmaya hazırlamaktadır. Bu süreç, ebeveynlerin duygusal, fiziksel ve psikolojik olarak kendilerini yeniden tanımlama süreci olarak bilinmektedir (Ataman, 2003).

Doğum öncesi, doğum sırasında ve doğum sonrası dönemlerde, çeşitli nedenlere bağlı olarak doğan çocuklar ilerleyen yaşamlarında özel eğitime ihtiyaç duyabilmektedirler (Beydağ, 2007). Bu çocuklar, fiziksel, zihinsel, duyuşsal, sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimlerinde ölçülebilir yetersizlikler, gerilemeler veya yavaşlamalar yaşayabilmektedir. Özellikle, yaşlarına göre diğer akranlarına kıyasla belirgin farklılıklar gösterebilmektedir (Dönmez, 2019). Özel eğitim, özel eğitime ihtiyaç duyan bireyleri topluma entegre etmek ve onları geleceğe hazırlamak amacıyla tasarlanmıştır. Özel gereksinimi olan bireylerin, diğer bireylerden ayrı okullarda eğitim görmesi, toplumsal kabul ve etik açıdan sorgulanabilir bir durumdadır (Schnell, 2004). Bunun yerine, özel gereksinimi olan bireylerin, kendi akranlarıyla bir arada, bütünleşmiş bir şekilde eğitim almaları ve toplumla etkileşim içinde olmaları teşvik edilmektedir (Çitil, 2020). Bu yaklaşım, özel gereksinimi olan bireylerin toplum içinde

daha fazla kabul görmelerine ve yaklaşımlarını bağımsız bir şekilde sürdürebilmelerine yardımcı olmaktadır (Seitz et al., 2012).

Özel gereksinimi olan çocukların aileleri, çocuklarının özel ihtiyaçlarını karşılamak, günlük yaşamı yönetmek ve diğer sorumlulukları yerine getirmek gibi ek sorumluluklarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu durum, aile üyelerinin zihinsel sağlığını etkileyebilir ve duygusal olarak tükenmiş hissetmelerine neden olabilmektedir (Tekinarslan, 2019). Psikolojik dayanıklılık, ailelerin stres dolu yaşam olaylarıyla nasıl başa çıktıklarını veya bu olaylara karşı direnç gösterdiklerini ifade eden önemli bir kişilik özelliğidir (Doğan vd., 2020). Stres kaynakları arasında terör saldırıları, boşanma, maddi sıkıntılar, doğal afetler gibi çeşitli olumsuz durumlar yer almaktadır. Dur tür durumlarla karşılaşan bireyler, psikolojik dayanıklılık sayesinde. Bu olaylara uyum sağlayabilir ve yaşamda olumlu değişikliklere uyum sağlayabilmektedir (Kararımak, 2006). Öte yandan, özel gereksinimi olan çocukların ailelerinde umutsuzluk, karmaşık ve çeşitli duygusal değişimlere yol açabilmektedir. Bu aileler, çocuklarının özel ihtiyaçlarıyla başa çıkmak için birçok zorluğa katlanmak zorunda kalabilmektedir (Durat vd., 2017). Ancak, doğru destek ve kaynaklara erişim ile bu aileler umutsuzluk duygusunu azaltabilir ve çocuklarına daha etkili bir şekilde destek olabilmektedirler (Aydoğdu, 2013).

Umutsuzluk, Beck'in 1979'da depresyonu tanımladığı bilişsel bozukluk kuramında özellikle vurgulanan bir kavramdır. Bu kurama göre, depresif kişilerin genellikle geleceğe dair umutsuz oldukları ve uzun vadeli hedeflerinin eksik olduğu, bu nedenle de pozitif bir davranış sergilemekte zorlandıkları ifade edilmektedir. Umutsuzluk, geleceğe dair hayatımıza yönelik olumsuz beklentiler ve buna göre de geleceğin negatif olarak değerlendirilmesidir. Umutsuzlukta başarısızlık düşüncesi yatmaktadır. Beklentiler, bireyden bireye, durumdan duruma ve sonucun nasıl ve ne zaman ortaya çıkacağına göre farklılık göstermektedir (Dilbaz ve Seber, 1993).

Aileler, hayatın zorluklarıyla karşılaştığında dayanıklılık ve sabır gösterme gücü bulmayı istemektedirler. İmanın getirdiği umut ve güven duygusu, kişinin zor zamanlarda dahi ayakta kalmasına ve geleceğe dair olumlu beklentiler taşımasına yardımcı olmaktadır (Abolfathi Momtaz et al., 2012). Bu nedenle, İslami değerlere bağlılık, umutsuzlukla başa çıkmada etkili bir strateji olmaktadır. İslami iyi oluş düzeyi insanların dini inançlarının kuvvetli veya zayıf olmasının, sosyal ve psikolojik anlamda objektif olarak araştırılması amaçlanmaktadır (Demiray, 2019). Din, inanç

temelli, objektif, kurumsal ve statik bir yapıdır. Bireylerde ruh ve beden olarak sağlıklı ve mutlu olmasına sebep olan değerler kapsamaktadır (Joshnloo, 2013).

Beden ve ruh sağlığını kapsayan değerlerden bazıları sosyal destek, anlam ve amaç duygusu, pozitif duygular kazanımı, duygu ve davranış kontrolünü sağlamaktadır (Karlı, 2019). Özel gereksinimli bir çocuğun yaşamı, aile üyelerinin duygularını, davranışlarını ve düşüncelerini olumsuz etkileyerek; üzüntü, hayal kırıklığı, inkâr, şok ve suçluluk gibi duygulara sahip olmalarına sebep olabilir (Küçük, 1993).

Bu sebeple araştırmada özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynlerin psikolojik dayanıklılığı, umutsuzluğu ve İslami iyi oluş düzeyleri konusu ele alınmaktadır ve bu konuların arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, ebeveynlerin yaşadığı zorluklara uyum sağlamaları ve çocuklarının ihtiyaçlarına daha etkili bir şekilde yanıt vermeleri için destek mekanizmalarının nasıl geliştirilebileceği de incelenmektedir. Bu çalışma, özel gereksinimli çocukları olan ailelere yönelik profesyonel destek programlarının tasarlanması ve uygulanması açısından önemli katkılar sunabilmektedir.

1.1 Problem

Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar, genellikle standart eğitim programlarına uyum sağlamakta zorlanan veya ihtiyaçlarına uygun desteklenmeye ihtiyaç duyan bir bireyi temsil etmektedir. Bu çocuklar, öğrenme güçlüğü, fiziksel engeller, zihinsel farklılıklar gibi çeşitli nedenlerle özel eğitim hizmetlerine ihtiyaç duymaktadırlar (Tekinarslan, 2019). Onların eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için bireyselleştirilmiş ve adil bir eğitim ortamının sağlanması, toplumsal farkındalığın artırılması ve kabul edici bir ortamın oluşturulması büyük önem taşımaktadır (Ünlü, 2019).

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, ek destek gereksinimi olan bireylerin engel türlerine uygun çeşitli hizmetler sağlamaktadır. Ruh sağlığı sorunları yaşayan bireylere psikolojik danışmanlık hizmeti sunulmaktadır. Bu hizmetler genellikle Rehabilitasyon Danışmanlığı kapsamında sunulmaktadır ve esas hedefi, bireylerin ömür boyu bağımsız yaşam becerilerini kazanmalarını ve bağımsız bireyler olarak hayatlarını sürdürebilmelerini sağlamaktır (Özsoy vd., 1997). Aileler, temel eğitimin başladığı yer olarak kabul edilmektedir. Aile, çocuğun doğumundan itibaren baştan sona bütün yönüyle gelişimini destekleyen, onları hayatın her alanına hazırlayan ve bu dönemi en iyi şekilde yönlendirmeye çalışan ilk kurumdur (Abolfathi Momtaz et al.,

2012). Özellikle çocuğun fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimine katkıda bulunmak, onların potansiyellerini en üst düzeye çıkarmak ve topluma entegre olmalarını sağlamak ailenin temel hedeflerindedir. Bu bağlamda, ailelerin sağladığı destek ve rehberlik, çocukların genel yaşam kalitesini belirleyen önemli bir faktördür (Tekinarslan, 2019). Özel gereksinime sahip çocukların aileleri için bu deneyim genellikle benzersizdir ve bu süreçte karşılaştıkları zorluklar, ailelerin psikolojik dayanıklılıklarını ve toplumdan aldıkları destek mekanizmalarını şekillendirmektedir (Bardeen & Fergus, 2016).

Psikolojik dayanıklılık terimi, literatürde farklı şekillerde tanımlanmıştır ancak genellikle bireyin çeşitli travmatik olaylarla, ailesel veya ilişki sorunlarıyla, ciddi sağlık problemleriyle veya ekonomik zorluklarla başa çıkma sürecini ifade etmektedir (Tusaie & Dyer, 2004). Bu zorluklar arasında, psikolojik dayanıklılık seviyeleri, umutsuzluk durumları ve İslami iyi oluş düzeyleri öne çıkmaktadır. Özel gereksinimli çocukların ailelerinde psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş arasındaki karmaşık ilişkilerin daha derinlemesine anlaşılması önem arz etmektedir (Avcıoğlu, 2012). Bu bağlamda, ailelerin karşılaştıkları zorluklar, geliştirdikleri psikolojik dayanıklılık ve İslami inançlarının dayanıklılığı üzerine yapılan araştırmalar hem teorik hem de pratik açıdan önemli katkılar sağlayabilmektedir. Bu tür araştırmalar, özel gereksinimli çocukların ailelerinin yaşadığı deneyimlerin ve bu deneyimlerin psikolojik ve duygusal etkilerinin anlaşılmasına yardımcı olabilir ve aynı zamanda bu ailelere daha etkili destek sağlanmasına olanak tanınmaktadır (Bradshaw et al., 2010).

Son yıllarda yapılan araştırmalar, bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerindeki düşüşü göstermektedir. Bu nedenle araştırmada “Özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinde psikolojik dayanıklılık ve umutsuzluk, İslami iyi oluş üzerinde bir etkisi var mıdır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Bu düşüş, özel eğitime gereksinim duyan çocukların ebeveynlerinin çektiği çeşitli zorluklardan ve etkenlerden kaynaklanmaktadır. Bu durum bireyin yaşam kalitesini ve dini inancını etkileyebilmektedir. Bu nedenle, psikolojik ve İslami iyi oluş düzeylerinin artırılması ve bireylerin daha sağlıklı bir yaşam sürmesini sağlamak için farklı yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yaklaşımlar, bireylerin duygusal, zihinsel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak stratejiler geliştirmeyi, destekleyici bir toplumsal çevre oluşturmayı ve psikolojik destek hizmetlerine daha kolay erişim sağlamayı içermektedir (Karşlı, 2019).

İlgili literatür incelendiğinde özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinde psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş düzeylerini ele alan araştırmaların bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu araştırma temel problem durumuna farklı bir boyuttan yaklaşılmaya ve çözüm önerileri getirilmeye yönelik gerçekleştirilmiştir.

1.2. Amaç

Çalışmanın temel amacı özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Bugüne kadar yapılan araştırmalarda, annelerin umutsuzluk duygusunu diğer aile bireylerine göre daha fazla yaşayıp benimsediği bilinmektedir. Bu araştırma, özel gereksinimli çocukların ailelerindeki ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş düzeylerinin etkilendiği düşüncesi üzerine odaklanarak, bu ilişkiyi anlamaya yönelik bir amaca sahiptir. Araştırma, bu sürecin zorluğunu ve önemini vurgulayarak, ailelerin yaşadığı duygusal deneyimleri ve bu deneyimlerin çocuğun gelişimi üzerindeki etkisini anlamaya çalışmaktadır.

1.2.1. Alt Amaçlar

Araştırmanın asıl amacı, hazırlanmış olan sorulara cevap arayarak temel sorunlara somut çözümler üretmektir.

1.2.1.1. Nicel Alt Problemler

1. Özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluşları ne düzeydedir?
2. Özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş düzeyleri demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, medeni durum, yaşanan yer, eğitim düzeyi, iş durumu, çocuğun cinsiyeti, sosyoekonomik düzey, çocuğun özel gereksinim türü) değişmekte midir?
3. Özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık ve İslami iyi oluş düzeyleri, umutsuzluk düzeylerini yordamakta mıdır?

1.2.1.2. Nitel Alt Problemler

1. Ebeveynler özel eğitim hakkında neler bilmektedirler?

2. Özel gereksinimli çocuğunun olması ebeveynleri nasıl etkilemektedir?
3. Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler hangi tür zorluklar yaşamaktadırlar?
4. Özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynler bu süreçle başa çıkmak için inanç faktörünün etkisini nasıl açıklamaktadırlar?

1.3. Araştırmanın Önemi

Literatür araştırması yapıldığında, özel eğitime gereksinim duyan çocukların ailelerinin sosyal destek algılarının, depresyon, anksiyete, umutsuzluk ve öz yeterlilik gibi unsurlarla ilişkili olduğu rastlanmaktadır (Heiman, 2002). Bu bağlamda, sosyal destek algısı ile ruh sağlığı arasındaki bağlantılar çeşitli araştırmalarla ortaya konulmuştur. Özel gereksinimli çocukların ailelerinde sıkça karşılaşılan depresyon, anksiyete ve umutsuzluk gibi durumlar, bu ailelerin yaşam kalitesini ciddi şekilde etkilemektedir. Özellikle anneler üzerinde yapılan araştırmalar, bu bireylerin çocuklarının gereksinimleri doğrultusunda yüksek stres seviyelerine maruz kaldıklarını ve bu durumun onların ruhsal sağlıklarını olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca, özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin yükleri ve bu yüklerin psikolojik dayanıklılık ve umutsuzluk üzerindeki etkileri üzerine de çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ancak, bu çalışmalar genellikle örnekleme çocukların tanılarıyla sınırlı kalmış ve genelleme yapılabilecek genişlikte olmamıştır. Dolayısıyla, bu alanda daha kapsamlı ve genel sonuçlar elde edilebilecek araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu araştırmada ise, özel eğitime gereksinim duyan çocuklara sahip ailelerde görülen sorunlar daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın ailelerin psikolojik dayanıklılıkları, umutsuzlukları ve İslami iyi oluş düzeyleri üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu tür bir araştırmanın önemi, mevcut literatürde İslami iyi oluş ve diğer iki kavramın (psikolojik dayanıklılık ve umutsuzluk) birlikte ele alındığı çalışmaların eksikliğiyle daha da belirgin hale gelmektedir. Özel gereksinimli çocuklara sahip olmanın, ailelerin ruh sağlığını önemli ölçüde etkilediği daha önceki araştırmalarla da ortaya konuşmuş olup (Avşaroğlu ve Okutan, 2018), bu çalışmanın kapsamı bu etkilerin derinlemesine incelenmesini sağlamaktadır.

Buna ek olarak, bu araştırma, özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara sahip aileler için, baş etme stratejilerini geliştirmeyi, psikolojik dayanıklılığı artırmayı, umutsuzluğu azaltmayı ve İslami iyi oluş düzeyini yükseltmeyi amaçlayan eğitimlerin ve destek programlarının oluşturulması ve uygulanması gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu tür programlar, ailelerin karşılaştıkları zorluklarla daha etkili bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olabilir ve yaşam kalitelerini artırabilir.

Psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk hakkında literatürde birçok çalışma bulunmakla birlikte, İslami iyi oluş kavramı ile bu üç kavramın birlikte araştırıldığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmanın, psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş kavramlarının etkileşimini tek bir araştırma içinde ele alması, bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran önemli bir özellik olarak öne çıkarmaktadır. Bu nedenle, araştırmanın sonuçlarının, aile danışmanlığı ve psikoloji alanlarında literatüre özgün ve önemli bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Araştırmanın bulguları, aile danışmanlığı uygulamalarına yeni perspektifler kazandırabilir ve ailelerin ruh sağlığını iyileştirmeye yönelik daha etkili müdahale stratejilerinin geliştirilmesine yardımcı olabilir.

1.4. Varsayımlar

Bu çalışmada, araştırmaya katılan anne ve babaların araştırma sorularına içtenlikle cevap verdikleri varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

1. Bu araştırma özel eğitime gereksinim duyan çocukların anne ve babaları ile sınırlıdır.
2. Bu çalışma, araştırma kapsamında kullanılan, Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği, İslami İyi Oluş Düzeyleri Ölçeği, Kişisel Bilgi Formu ve Nitel Alt Promler Soruları ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Psikolojik Dayanıklılık: Psikolojik dayanıklılık, olumsuz yaşantılarla başa çıkma becerisi olarak tanımlanır ve literatürde bazen psikolojik sağlamlık olarak adlandırılır. Bu kavram, kişinin bir dizi olumsuz durumla (boşanma, doğal afetler, yoksulluk, hastalık, aile içi sorunlar vb.) karşılaştığında, risk faktörleriyle koruyucu faktörlerinin

etkileşimi sonucunda ortaya çıkan dinamik bir süreçtir. Bu süreç, kişinin yaşamındaki değişiklere uyum sağlamasını içerir (Luthar et al., 2000).

Umutsuzluk: Umutsuzluk, bireylerde kendilerine değer biçmemeleri, mutsuz olmaları, hayatta her şeye karşı çaresiz kalmaları, suçluluk hissetmeleri ve planladıkları işleri bitirememeleri ile tanımlanmaktadır. Umut ve umutsuzluk gibi zıt kavramlar, bireylerin halden hale girip nasıl ve ne zaman eylemin gerçekleştireceğine yönelik farklılık göstermektedir (Dilbaz ve Seber, 1993). Umutlu olmayan bir insan, genellikle gelecekteki olayları olumsuz bir şekilde algılar. Negatif biliş, bireyin gelecekte hiçbir olumlu gelişme yaşayamacağına dair inançlar geliştirmesine yol açar. Bu inançlar arttıkça, olumsuz bilişsel düşünceler tekrarlanır ve geleceğe dair motivasyon azalırken duygusal zorluklar artabilir (Yiğitalp ve Saka, 2017).

İslami İyi Oluş Düzeyi: İslami mutluluk, dini inançla farzlarını yerine getirmek ve bireylerin kendilerini günahlardan korumakla ilgilidir. İnanç, daha bilişsel ve genel bir boyut içermektedir. İbadetleri yerine getirmek insanlarda olumlu pozitif duygular uyandırmaktadır ve günahlardan korunmak ise menfi duygulardan sakınmaya benzemektedir (Eryılmaz ve Kula, 2018).

Özel Gereksinimli Çocuk: Özel eğitime gereksinim duyan çocukların durum ve düzeyine uygun şekilde geliştiren, kendilerini topluma ait hissetmelerini, öğretim programları ve tekniklerini kullanarak sosyal ve eğitim ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşılanarak kendi kendilerine yetebilmelerini amaçlamaktadır (Yazar, 2021). Bu programlar, çocuğun güçlü yönlerini geliştirmeyi, zayıf yönlerini desteklemeyi ve en uygun öğrenme ortamını sağlamayı amaçlar (MEB, 2018).

Özel Eğitim: Özel eğitim, bireylerin bireysel ve gelişimsel özellikleriyle, eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği durumlarda devreye giren özel bir eğitim sistemidir. Bu sistem, özel gereksinimlere sahip bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla özgün eğitim programları ve bu programları uygulayacak özel olarak yetiştirilmiş personel tarafından sağlanır. Bu sistem, özel gereksinimlere sahip bireylerin eğitiminde öncelikle onların bireysel ihtiyaçlarına odaklanır ve bu ihtiyaçları karşılamak için çeşitli öğretim stratejileri ve teknikleri kullanır. Özel eğitim, her bireyin potansiyelini maksimize etmek ve onların yaşam kalitesini artırmak için önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede, öğrencilerin bireysel farklılıklarını kabul eden, onları destekleyen ve onlara en uygun öğrenme

ortamı sağlayan bir yaklaşım benimsemek 6nemlidir. Bu şekilde, 6zel eğitim her bireyin eğitim hakkına saygı duyar ve toplumsal karışımı teşvik eder (MEB, 2018).

6zel Gereksinimli 6ocuğa Sahip Ebeveynler: Bu s6reğte 6zel eğitime gereksinim duyan 6ocukların ebeveynlerinde şok-inkar ve depresyon, kızgınlık-suçluluk ve utanę, kabul ve uyum gibi davranışlar g6r6lmektedir. Ebeveynlerin, bir uzman tarafından destek almadan bu s6reci kolay atlatamadıkları bilinmektedir (6zen, 2019).

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde özel eğitime gereksinim duyan çocukların ebeveynlerinde, psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş düzeyi üzerine gerçekleştirilen literatürdeki araştırmaların geniş bir analizi sunulmuştur. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocukları olan aileler ile psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi olma durumlarına yönelik alanyazında yer alan yurt içi ve yurt dışında yapılmış olan araştırma sonuçlarına yer verilmiştir.

2.1. Özel Eğitim

Özel eğitim, genel eğitim sürecinden beklenen düzeyde yarar sağlayamayan bireyler için özel araçlar, materyaller, sistemler ve tekniklerin kullanıldığı, ayrıca bireylerin özelliklerine uygun olarak profesyonel uzmanlar tarafından destek alarak bağımsızlaşmalarını ve topluma en iyi düzeyde katılmalarını sağlayan bir eğitim öğretim sürecini ifade etmektedir (Türkoğlu, 2016). Bu eğitim süreci, bireyin bilişsel, duyuşsal, sosyal, duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarına odaklanarak bireysel farklılıklara ve gereksinimlere uygun bir şekilde düzenlemektedir (Schnell, 2004). Özel eğitime gereksinim duyan her birey, kendine özgü ihtiyaçlarına ve potansiyeline göre değerlendirilir ve buna uygun olarak özelleştirilmiş bir eğitim programı oluşturulur (Ünlü, 2019). Bu programlar, bireyin güçlü yönlerini desteklerken zayıf yönlerini geliştirmeye yönelik olarak tasarlanır ve bireyin bağımsızlık kazanmasını, yaşam becerilerini geliştirmesini ve toplumda etkin bir şekilde yer almasını hedeflemektedir (Sassenroth, 2012).

Özel eğitim programlarının etkinliği, bireyin ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlenmiş ve bireysel olarak desteklenmektedir (Schnell, 2004). Bu nedenle, özel eğitimdeki uzmanların ve eğitimcilerin bireyleri tanımaları, ihtiyaçlarını anlamaları ve onlara uygun öğretim stratejileri geliştirmeleri hayati önem arz etmektedir (Loecken, 2012). Özel eğitim uygulamalarındaki hedef, her öğrencinin özel ihtiyaçlarının farklı olmasını göz önünde bulundurarak, bu ihtiyaçları karşılamak için bireyselleştirilmiş eğitim planları (BEP) geliştirerek öğrencilere özelleştirilmiş bir eğitim sunmayı hedeflemektedir. BEP'ler, öğrencilerin akademik başarıya ulaşmaları için ihtiyaç duydukları özel öğretim ve kaynaklara sahip olmalarını sağlamak amacıyla

eğitimciler, veliler ve diğer uzmanlar arasında işbirliği içermektedir (Ünlü, 2019). Sınıflarda ki kaynaştırma uygulamalarında, Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) ile birlikte, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2013 Okul Öncesi Eğitim Program'ında belirttiği gibi, sınıfta özel gereksinimli çocuk bulunan okul öncesi öğretmenleri etkinlik planlarında uyarlamalara yer vermeleri gerektiği belirtilmiştir (Aydın ve Sapsağlam, 2019).

Ayrıca, öğrencilere toplumsal beceriler kazandırmayı ve sosyal yaşama aktif bir şekilde katılmalarını desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu, öğrencilerin toplum içinde daha bağımsız ve etkili bireyler olmalarını sağlamaktadır. Aynı şekilde fiziksel veya zihinsel engellere sahip öğrencilerin bağımsızlık seviyelerini artırmak, günlük yaşam becerilerini kazandırmak ve kendi potansiyellerini keşfetmelerini sağlamak, özel eğitimin önemli hedeflerindedir (Titze et al., 2019). Özel eğitim, öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak, bireyselleştirilmiş öğrenme deneyimleri sunmak ve her öğrencinin potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için kritik bir rol oynamaktadır. Bu disiplin, toplumsal katılımı artırma, öğrencilere özgüven kazandırma ve farklılıkları kucaklama konusunda önemli rol arz etmektedir (Aksoy, 2016). Ancak, bu hedeflere ulaşabilmek için hem özel eğitime gereksinim duyan bireyin hem de aileinin iş birliği yapıp çaba sarf etmeleri gerekmektedir (Ünlü, 2019). Bu çocuklar, genel eğitim sistemi içinde karşılanamayan özel ihtiyaçlara sahip oldukları için özel gereksinimli olarak sınıflandırılmaktadırlar (Sarı, 2004).

Genel olarak, özel eğitim, eğitimde eşitliği teşvik etmenin tüm öğrencilerin yeteneklerine veya engellerine bakılmaksızın nitelikli eğitime ve akademik ve sosyal büyüme fırsatlarına erişimini sağlamanın önemli bir rolünü oynar. İşbirliği ve kanıta dayalı uygulamalar aracılığıyla, özel eğitim profesyonelleri, öğrencilerin çeşitli ihtiyaçlarını desteklemek ve potansiyellerine ulaşmalarına yardımcı olmak için çalışmaktadırlar (Titze et al., 2019).

2.2 Özel Eğitim Gereksinim Türleri

Özel eğitim uygulamalarındaki hedef ve amaç, bireylerde yetersizlik hissi oluşturmasının önüne geçmektir. Özel eğitim ve rehberlik yönetmeliği kapsamında ele alınmış olup ayrıca özel eğitim desteği kapsamına giren yetersizlikler şu şekilde listelenmiştir:

- Zihinsel Yetersizlik

- Özel Öğrenme Güçlüğü
- Bedensel/Ortopedik Yetersizlik
- Dil ve Konuşma Güçlüğü
- İşitme Yetersizliği
- Görme Yetersizliği
- Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite (DEHB)
- Üstün ve Özel Yetenek (Ünlü, 2019).

2.2.1. Zihinsel Yetersizlik

Zihinsel yetersizlik, bireyin bilişsel işlevlerinin, öğrenme yeteneklerinin ve adaptasyon becerilerinin diğer yaşlılarına kıyasla belirgin bir gerilik gösterdiği durumu ifade etmektedir. Zihinsel yetersizlik, genellikle bireyin günlük yaşam aktivitelerini, iletişim ve sosyal etkileşimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum, genetik faktörler ve çevresel etmenler gibi çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir (Tekinarslan, 2019).

Bazı çocuklar kendi akranlarından dil ve öz bakım becerileri, sosyal ve akademik yönde daha farklı ve açık bir şekilde gerilik göstermektedir. Zihinsel yetersizliği olan çocuklar gereksinimin derecesine göre sınıflandırılmaktadır ve bu sınıflandırma hafif, orta ve ağır şeklindedir (Stöppler, 2017). Son yıllarda özel eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte, zihinsel yetersizliği olan çocukların ileride yetişkin bireyler olarak iş sahibi olabilecekleri ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri gözlemlenmektedir. Bu durum, zihinsel yetersizliği olan bireylerin potansiyellerini daha iyi değerlendirme ve onlara uygun destek sağlama konusundaki farkındalığın arttığını göstermektedir (Nußbeck, 2008).

Zihinsel yetersizliğin bir kaç nedenleri olduğu söylenmektedir. Doğum öncesi annenin geçirmiş olduğu hastalıklar, alkol ve sigara kullanımı, travmalar gibi nedenler çocuğun zihinsel yetersizliğinin sebebi olarak görülmektedir (Sarimski & Steinhausen, 2008). Çocuğun zihinsel yetersizliğin bir diğer nedeni doğum sonrası çocuğun geçirdiği hastalıklar, kazalar veya dengesiz/yetersiz beslenme olarak söylenmektedir (Tekinarslan, 2019).

Zihinsel engeli olan bir çocuğun genel özellikleri şu şekildedir;

2.2.1.1 Bilişsel Özellikleri

- a) *Bellek*; Zihinsel yetersizliği olan çocukların belleğinde uzun ve kısa süreli bilgileri toplama, biriktirme ve bu bilgileri sonrasında kullanma konusunda zorlukları vardır.
- b) *Dikkat*; Zihinsel yetersizliği olan çocukların dikkatini sadece belirli bir uyarana verememe ve ayırt edememe gibi güçlükleri vardır.
- c) *Dil*; Zihinsel yetersizliği olan çocukların kendi akranlarına göre teleffuz, harfleri doğru çıkarma ve akıcı konuşma konusunda zorlukları vardır.
- d) *Akademik Başarı*; Zihinsel yetersizliği olan çocukların kendi akranlarına göre akademik başarısı daha geriden gelmektedir. Bu çocukların normal gelişim gösteren akranlarına göre akademik başarısı için daha fazla çaba gösterdikleri bilinmektedir.
- e) *Biliş Ötesi Özellikler*; Zihinsel yetersizliğin derecesine bağlı olan çocukların biliş ötesi becerilerde zorluk çektiği görülmektedir. Bu beceriler aslında yaşanan olay ve durumlarda çözüm odaklı olma, çözümleri kontrol etme, bulunan çözümleri uygulama ve sonrasında değerlendirme olarak bilinmektedir.
- f) *Motivasyon*; Zihinsel yetersizliği olan çocukların motivasyon kaybı yaşadıkları ve bu kayıp çocukların öğrenme ortamlarında kaygılar yaşadıkları görülmektedir (Tekinarslan, 2019).

2.2.1.2 Sosyal, Davranışsal ve Duygusal Özellikleri

- a) *Sosyal Özellikleri*; Zihinsel yetersizliği olan çocukların kendi akranları ile sosyal anlamda iletişim kurmalarında zorluk çektikleri görülmektedir. Gelişimi normal olan çocukların, zihinsel yetersizliği olan çocuklara karşı zorbalık yaptıkları ve onları aralarına kabul etmedikleri ya da daha az tercih ettikleri bilinmektedir.
- b) *Uyumsal davranışlar*; Zihinsel yetersizliği olan çocuklar uyumsal davranışlarda güçlük çekmektedirler. Uyumsal davranış, çocuğun çevresinde ki insanların beklentileri ve isteklerini karşılayamama olarak tanımlanmaktadır.
- c) Zihinsel yetersizliği düşük düzeyde olan çocukların uyumsal davranışlarının sadece bir kaç alanda güçlük çektiği görülmektedir fakat

zihinsel yetersizliği yüksek düzeyde olan çocukların ise tüm alanlarda yetersiz olduğu bilinmektedir.

- d) *Davranışsal Özellikleri*; Zihinsel yetersizliği olan çocukların bazıları istemsizce kendilerini yaralama ve ısırma gibi davranış problemleri göstermektedir, bu davranış bozukluğunu bir uzman tarafından destek alarak yok edebilmekte veya azaltabilmektedir.
- e) *Duygusal Özellikleri*; Zihinsel yetersizliği olan çocuklar, normal gelişim gösteren çocuklarla kıyaslandığında daha çok depresif oldukları ve yalnız kaldıkları gözlemlenmektedir (Tekinarslan, 2019).

Zihinsel yetersizlik, bireyin hayatında bir dizi zorluğu yol açabilen bir durumdur. Ancak, doğru eğitim stratejileri, destek hizmetleri ve toplumsal farkındalık sayesinde, bu bireylerin yaşam kalitesi artırabilir ve potansiyelleri maksimum düzeye çıkarabilmektedir (Schubert, 2013). Bu durumu anlamak, desteklemek ve toplumda farkındalığı artırmak, zihinsel yetersizlikle yaşayan bireylerin yaşam kalitesini ve topluma katılımını artırmak adına önemli adımlardır. Bu bireylerin ve ailelerinin karşılaştığı zorluklar, çeşitli nedenlere dayanabilir ve genellikle çok disiplinli bir yaklaşım gerekmektedir (Hennicke, 2012). Araştırmalar, zihinsel yetersizlikle ilgili tanısal süreçlerin geliştirilmesi, erken müdahale programlarının etkinliği, eğitim ve rehabilitasyon stratejilerinin belirlenmesi gibi konuları kapsamaktadır (Smith & Jones, 2019).

2.2.1.3 Fiziksel Sağlık Özellikleri

Zihinsel yetersizliği olan çocuklar arasında birçok farklı durum ve ihtiyaç görülebilmektedir. Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan çocuklar genellikle tıbbi tedaviye minimal veya hiç ihtiyaç duymamaktadırlar (Tekinarslan, 2019). Bununla birlikte, daha ciddi zihinsel yetersizliği olan çocuklar genellikle daha fazla tıbbi müdahaleye ihtiyaç duyarlar ve bu durum ek sağlık sorunlarına neden olabilmektedir (Guralnick, 2005). Zihinsel yetersizliği olan bireylerin motor beceri düzeyleri oldukça çeşitlidir ve geniş bir yelpazede yer almaktadır (Emerson & Hatton, 2007). Fiziksel sağlık değerlendirmesi, bireyin gross motor becerilerini, fine motor becerilerini ve genel koordinasyonunu içermektedir (Nickel, 1999). Bu değerlendirmeler, bireyin günlük yaşam aktivitelerine bağımsız bir şekilde katılımını değerlendirmeye yardımcı olmaktadır (Vicari & Carlesimo, 2002). Bireyin fiziksel aktivite düzeyi, genel sağlık

üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve düzenli olarak fiziksel aktivite yapmanın sağlık üzerinde olumlu etkileri olduğu bilinmektedir (Hartman et al., 2015).

Bu bağlamda, zihinsel yetersizliği olan bireylerin sağlık durumlarının değerlendirilmesi ve uygun tedavi ve destek hizmetlerinin sağlanması, genel sağlık ve yaşam kalitesini artırmak için önem arz etmektedir (Aykır ve Tekinarslan, 2012). Bu bireylerin fiziksel sağlık ve motor becerilerinin değerlendirilmesi, bireyin yaşam aktivitelerine katılımını desteklemek ve en iyi yaşam kalitesini sağlamak için gerekmektedir (Avcıoğlu, 2012).

2.2.2 Özel Öğrenme Güçlüğü

Öğrenme güçlüğü, anaokulu veya okul öncesi dönemde ilk etapta daha çok dil ve konuşma güçlüğü olarak görülebilmektedir. Öğrenme güçlüğü çeken çocuklarda akademik başarısızlık görülmektedir ve bu başarısızlık çocukların sosyal anlamda geri kalmasına sebep olmaktadır (Günther, 2012). Özel öğrenme güçlüğü (ÖÖG), bireylerin okuma, yazma, matematik veya dil becerilerinde normallerden belirgin bir şekilde sapma gösterdiği bir durumdur. Bu durum genellikle bilişsel işlevlerdeki farklılıklar veya nörolojik temellere dayanmaktadır (Stein, 1994). Özel öğrenme güçlüğü çeken bireylerin hayatları boyunca bu durumun devam edeceği düşünülmektedir. Erken teşhis ve müdahale, bu bireylerin eğitim süreçlerini olumlu yönde etkileyebilir ve akademik başarılarını artırabilmektedir (Kretschmann, 2007). Erken dönemde yapılan teşhisler, bireylere öğretimsel düzenlemeler yapılmasını ve ihtiyaçlarına uygun destek sağlanmasını mümkün kılmaktadır. Bu destekler, bireyin öğrenme güçlüklerini aşmasına ve potansiyelini en üst düzeye çıkarmasına yardımcı olmaktadır (Selman vd., 2016). Bu nedenle, özel öğrenme güçlüğü olan bireylerin eğitim süreçlerinde erken teşhis ve destek önemli bir rol oynamaktadır (Fegert et al., 2003).

Henüz kesin olarak öğrenme güçlüğü'nün nedenleri bilinmemektedir fakat bazı durumlar sonucunda olası sebepler dört ana faktör altında ele alınmaktadır (Demir, 2005). Öğrenme güçlüğü'nün organik, genetik, çevresel faktörler ve biyokimyasal farklılıklardan kaynaklanabildiği söylenmektedir. Organik faktörler, beyin gelişimi sürecinde farklılık göstererek kaynaklı olabilmektedir. Genetik faktörler, kalıtsal olarak bilinmektedir. Çevresel faktörler, doğum öncesi anne karnında veya doğum sonrası annenin ve çocuğun sağlıksız beslenmesi, annenin alkol tüketimi, sigara ve

uyuşturucu kullanımı gibi faktörler öğrenme güçlüğü'nün nedenleri olabileceği düşünülmektedir. Öğrenme güçlüğü olan çocuğun vitamin eksikliği, tatlandırıcı, boyalı ve hazır paketli gıdalar tüketimi Biyokimyasal faktörlere sebebiyet verdiği söylenmektedir (Özmen, 2019).

2.2.3 Bedensel ve Fiziksel Yetersizlik

Fiziksel yetersizliği olan bireyler diğerlerinden görünüş olarak farklı oldukları için insanlar tarafından rahatsız edici bakışlara, dışlanmaya ve sosyal anlamda zorbalığa maruz kalmaktadırlar (Ergüden, 2008). Fiziksel olarak özel eğitim gerektiren çocuklarda gereksinim türleri ikiye ayrılmaktadır: ortopedik yetersizlikler ve diğer sağlık yetersizlikler, bu durum bireylerde hareket etme, iletişim kurma, öz bakımını kendisi yapma gibi günlük yaşam aktivitelerinde sorunlar yaşamaya sebep olmaktadır (Fegert, 2022).

2.2.3.1 Ortopedik Yetersizlikler

Kazalar, travmalar, çeşitli hastalıklar veya doğum sürecinde yaşanan komplikasyonlar gibi çeşitli nedenlerle ortaya çıkan yetersizlikler, bireyin fiziksel, zihinsel veya duygusal sağlığını etkileyebilmektedir. Bu durumlar genellikle beklenmedik ve ani olmaktadır, kişinin yaşam kalitesini önemli ölçüde etkileyebilmekte ve bazen de uzun süreli veya kalıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu tür zorluklarla baş etmek, hem bireyler hem de aileleri için ciddi bir meydan okuma olabilmekte ve genellikle uzman desteği ve kaynaklara erişim gerekmektedir (Uysal, 2019).

2.2.3.2 Sağlık Yetersizlikleri

Sağlık yetersizlikleri, bireylerin günlük yaşamlarında zorluklar yaşadığı ve sürekli tıbbi tedavi veya destek hizmetlerine ihtiyaç duyduğu durumları ifade etmektedir. Fiziksel sağlık sorunları, temel yaşam aktivitelerini sürdürmeyi güçleştirmektedir. Bu tür yetersizlikler, bireylerin yaşam kalitesini etkileyebilir ve uzman desteği gerektirebilmektedir (Turner & McLean, 1989).

2.2.3.3 Yetersizliklerin Doğum Öncesi Nedenleri

Ebeveyn arasındaki akrabalık ilişkisi, kan uyuşmazlığı, annenin kullandığı bazı ilaçlar, annenin gebelik sürecinde hastalık sebebiyle maruz kaldığı radyasyon ışınları, annenin gebelik sürecinde alkol, uyuşturucu ve ilaç tüketimi çocuğun beyninde yetersizliğe yol açtığı bilinmektedir (Stroop, 2011).

2.2.3.4 Yetersizliklerin Doğum Sırasındaki Nedenleri

Doğum süreci zor olması sebebiyle bebeğin beyninin yeterli miktarda hava almaması ve hastane dışında ki yapılan doğumlar risk faktörlü doğumlar arasında olduğu bilinmektedir (Uysal, 2019).

2.2.3.5 Yetersizliklerin Doğum Sonrası Nedenleri

Bebeğin yüksek ateş, havale geçirmesi, gıda zehirlenmeleri, kas, kemik ve sinir sistemi hastalıkları, kafa travmaları, iş kazaları gibi etkenler, doğum sonrası dönemde sıkça karşılaşılan nedenler arasında yer almaktadır. Bu faktörler, bebeğin sağlığı üzerinde ciddi etkilere sahip olabilir ve acil tıbbi müdahale gerektirebilmektedir (Winkler, 2005).

2.2.4 Dil ve Konuşma Güçlüğü

Dil bozuklukları çeşitli nedenlere dayanabilmektedir. Bunlar arasında beyinde meydana gelen hasarlar, genetik bozukluklar veya dil gelişiminin tamamlanmaması gibi etmenler bulunmaktadır (Toğram ve Maviş, 2009). Bu faktörler, bireyin dil yeteneklerinde çeşitli kısıtlamalara veya bozukluklara yol açmaktadır (Braun, 2006). Dil ve konuşma güçlüğü, bireyin dil veya konuşma yeteneğinde yaşadığı sınırlamaları ifade etmektedir, bu durumda kelime dağarcığı gelişiminde yavaşlık, dil bilgisi kurallarına uymada zorlanma, anlama güçlükleri veya akıcı konuşma sorunları gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir (Maviş, 2019).

Bireyler, duygularını yeterince ifade edememe, dil becerilerini etkili bir şekilde kullanamama ve iletişim kurarken güçlük çekme gibi sebeplerden dolayı konuşma konusunda zorluklar yaşayabilmektedirler. Bu durum, kişinin kendisinden beklenen iletişim becerilerini tam olarak gerçekleştirememesi olarak tanımlanmaktadır (Çakmaklı, 2012). Dönem dönem sözcük ve sözcüklerin anlamlarını oluşturmada, kelimeleri birleştirmede, dilin ses sistemini organize edip ses üretiminde ve dilin kullanımında sorunlar yaşamaktadır (Maviş, 2016). İletişim konusunda sorun yaşayan çocuklar, diğer bireyleri anlayamama ve kendilerini karşı tarafa doğru ifade edememe nedeniyle toplum içinde uygun olmayan davranışlar sergileyebilmektedirler (Heide & Siegmüller, 2015). Dil ve konuşma güçlüğü yaşayan çocuklar bu konuda uzman tarafından destek almamışsa ileride okulda akademik başarısı düşük olma olasılığı çok yüksektir. Bu durumda güçlük çeken çocuğun okuma ve yazma becerisini elde etmede ve sosyal anlamda diğer çocuklardan geride kalmasına yol açmaktadır (Maviş, 2003).

Konuşma becerilerindeki zorluklar, çocuğun bilişsel ve duygusal gelişiminde geriliklere neden olabilmektedir. Bu durum, psikososyal gelişimde zorlanmaya ve hatta gecikmelere yol açabilmektedir. Dolayısıyla, iletişim eksikliği ve dil zorlukları, çocuğun davranışlarını ve kişilik özelliklerini etkilemektedir hatta olumsuz yönde değiştirmektedir (Çakmaklı, 2012).

2.2.5 İşitme Yetersizliği

Çocuklar küçük yaştan itibaren birçok bilgiyi işitme duyusu ile öğrenmeye başlar. Gelişimi normal düzeyde olan çocuklar, ana dillerini ve konuşmayı çok rahat bir şekilde doğal ortamda öğrenmektedirler (Keilmann et al., 2008). Fakat işitme yetersizliği olan çocuklar diğer yaşlıtlarına kıyasla görmeden iletişim kuramamaktadırlar ve bu yüzden özel bir eğitime ve yardıma ihtiyaç duymaktadırlar. İşitme yetersizliği, aynı zamanda bu bireylerde akademik anlamda başarısızlığa sürüklemektedir. İşitme kaybı, normalden çok hafif, hafif, orta, orta-ağır ve ağır derecelere kadar çeşitli seviyelerde sınıflandırılmaktadır (Avcıoğlu, 2019).

İşitme yetersizliği olan bireyler genellikle çeşitli terimlerle tanımlanmaktadır. Bu sınıflamalar arasında "sağır", "ağır işitme kaybı", "işitme yetersizliği" ve "işitme bozukluğu" gibi farklı terimler bulunmaktadır. Bu terimler, bireyin işitme yeteneğindeki kısıtlılığı ifade etmekte için kullanılır ve işitme kaybının derecesi, etkilenen frekans aralığı veya iletişim yeteneği gibi faktörlere göre değişiklik gösterilmektedir (Witt et al., 2003). İşitme kaybı veya yetersizliği, doğum öncesi veya sonrası ortaya çıkabilmektedir. İşitme kaybının, işitme mekanizmasının zarar görmesi veya bireyin sesleri algılamada zorluk yaşaması durumunda ortaya çıktığı bilinmektedir (Ptok & Ptok, 2001). Doğum öncesi dönemde genetik faktörler, enfeksiyonlar veya anne karnındaki dış etkenler gibi nedenler işitme kaybına yol açabilirken, doğum sonrası dönemde ise enfeksiyonlar, işitme sinirinin hasarı, kulak enfeksiyonları, işitme organlarının gelişimindeki anomaliler gibi etkenler işitme yetersizliğine neden olabilmektedir (Avcıoğlu, 2019).

İşitme yetersizliği olan bireylerin topluma uyum sağlaması genellikle zorlu bir süreçtir. İşitme kaybının derecesine ve etkilediği frekans aralığına bağlı olarak, bireylerin iletişim yetenekleri olumsuz yönde etkilenmektedir (Keilmann et al., 2008). Bireylerin, çevresiyle etkili bir iletişim kurmalarını engelleyebilir ve günlük yaşamlarında bir dizi zorlukla karşılaşmalarına neden olabilmektedir. Bu durum,

işitme yetersizliği olan bireylerin desteklenmesi, işitme cihazları veya diğer araçlarının kullanımı gibi yöntemlerle yaşam kalitelerini artırmalı ve topluma daha iyi entegre olmalarını sağlamayı gerekmektedir (Shagdarsuren, 2002).

2.2.6 Görme Yetersizliği

Görme yetersizliği olan çocuklar, görme yetisi açısından oldukça çeşitli özellikler sergileyebilmektedirler. Bu çocuklar arasında yetersizliği hafif düzeyde olanlar, görsel ve dokunsal duyularını kullanarak öğrenme süreçlerini destekleyebilmektedirler. Ancak, tamamen kör olan çocuklar, görme yetisini kullanamadıkları için öğrenme süreçlerinde daha çok dokunsal ve işitsel duyularına güvenmektedirler (Zihl & Priglinger, 2013). Görme yetersizliği, çocuğun gözlerinin veya görme mekanizmasının doğru şekilde işlememesi sonucu ortaya çıkabilmektedir. Bu durum, doğum öncesi, doğum sonrası veya sonradan çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır (Gürsel, 2019).

Renkleri seçme, aşırı göz kırpma, nesnelere gözüne çok yakın tutma, şaşkınlık bakma, nesnelere bulanık görme gibi belirtilerde çocuklar görme konusunda zorluk çekmektedirler. Genellikle herhangi bir yetersizliğe sahip olan her çocuklarda olduğu gibi, görme yetersizliğine sahip olan çocuklarda yaşlıları tarafından kabul edilme, arkadaş ve çevre edinme, akademik anlamada başarılı olma gibi durumlarda zorluk çekmektedirler (Orthmann & Bless, 2023). Bu durum, sosyal etkileşimlerde ve eğitim süreçlerinde iletişimde güçlük çekmelerine neden olabilmektedir. Bireyin günlük yaşam aktivitelerinde bağımsız olma yeteneğini sınırlayabilmektedir (Grönke & Sarimski, 2018). Ev içinde dolaşma, kişisel bakım ve temel ihtiyaçları karşılama gibi aktivitelerde zorluklar yaşanabilmektedir. Eğitimde ise, geleneksel eğitim materyallerini kullanmakta ve sınıf içindeki aktivitelere katılımlarda zorluk yaşayabilmektedirler (Schwering et al., 2013).

Görme yetersizliği olan bireylerin yaşam kalitesini artırmak ve başarılarını teşvik etmek için doğru eğitim yaklaşımlarının benimsenmesi son derece önem arz etmektedir (Maritzen & Kamps, 2013). Bu yaklaşımlar, bireylerin öğrenme süreçlerini desteklemek, bağımsızlık kazanmalarını sağlamak ve potansiyellerini en üst düzeye çıkarmak için çeşitli stratejiler içermektedir. Özellikle erken teşhis ve müdahale, görme yetersizliği olan bireylerin yaşamında olumlu değişiklikler sağlamaktadır (Gürsel, 2019). Bununla birlikte, toplumsal duyarlılık da görme yetersizliği olan bireylerin yaşam kalitesini artırmak için önem arz etmektedir (Zihl & Priglinger,

2013). Toplumun genelinde farkındalık ve anlayışın artırılması, görme yetersizliği olan bireylerin haklarına saygı gösterilmesi ve onların sosyal hayata katılımlarının desteklenmesi gerekmektedir. Bu şekilde, toplumsal olarak kabul görmüş ve desteklenmiş bir ortamda, görme yetersizliği olan bireylerin yaşam kalitesi artırılabilir ve başarıları teşvik edilebilmektedir (Maritzen & Kamps, 2013).

2.2.7 Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB)

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB), nörogelişimsel bir bozukluk olup, özellikle çocukluk döneminde sıkça görülen bir durumdur. Bu bozukluk, dikkat süreçlerinde zorluklar, aşırı hareketlilik ve dürtü kontrolünde güçlükler gibi belirtiler göstermektedir (Meßler, 2019). Çocuklarda DEHB'nin belirtileri arasında öne çıkanlar, aşırı konuşma, düşünmeden hareket etme, her şeyi karıştırma ve sırasını bekleyememe gibi dürtüsel davranışlar olarak bilinmektedir (Turhan, 2019).

DEHB'nin nedenleri kesin olarak bilinmemiş olsa da genetik ve çevresel faktörlerin etkileşiminin rol oynadığı düşünülmektedir. Beyin yapılarındaki farklılıklar DEHB'nin gelişiminde rol oynayabilmektedir. Ayrıca, hamilelik sırasında alkol veya sigara kullanımı gibi risk faktörleri DEHB riskini artırabilmektedir (Gündoğdu vd., 2016). DEHB'nin tanısal özellikleri arasında, dikkat süreçlerinin kontrolünde yaşanan zorluklar ve aşırı hareketlilik hali bulunmaktadır. Bu durum, çocuğun günlük yaşamında işlevsellik kaybına ve akademik başarısızlıklara neden olabilmektedir (Huber et al., 2007). Ayrıca DEHB'nin erken tanınması ve uygun müdahalelerin yapılması önemlidir, çünkü bu, çocuğun sosyal, duygusal ve akademik gelişimini destekleyebilmektedir (Huss, 2010).

Bu rahatsızlığı olan çocukların genellikle zekâ seviyelerinin altında bir performans sergiledikleri gözlemlenmektedir. Ayrıca, dikkat eksikliği ve hiperaktivite özellikle kız çocuklarında daha sık görüldüğü bilinmektedir (Özmen ve Özmen, 2010). DEHB'nin etkileri, çocuğun aile yaşamı, eğitimi ve sosyal ilişkileri üzerinde önemli olabilmektedir. Bu nedenle, DEHB'li çocukların tıbbi ve psikososyal destek alması, ailelerin bilgilendirilmesi ve eğitimcilerin bu duruma uygun yaklaşımlar geliştirmesi önem arz etmektedir. Bu şekilde, DEHB'nin etkileri en aza indirilerek, çocuğun yaşam kalitesi ve işlevselliği arttırmaktadır (Ünal, 2020). Sonuç olarak, DEHB'nin karmaşık bir nörogelişimsel bozukluk olduğu ve çocukların yaşamını önemli ölçüde etkileyebildiği unutulmamalıdır (Turhan, 2019).

2.2.8 Üstün ve Özel Yetenek

Üstün ve özel yetenekli bireyler, yaşitlarından belirgin şekilde öne çıkan zihinsel, sanatsal, matematiksel veya liderlik yetenekleri sergileyen bireylerdir. Bazı çocuklarda üstün zekâ belirtileri çok geç ortaya çıkarken, bazı çocuklarda ise bir yaşından önce fark edilmektedir (Akkanat, 1999). Bir yaşından önce akıcı şekilde konuşmaya başlayan bir çocuğun dil gelişiminin olağanüstü olduğu görülmektedir ve bu gelişimin üstün zekayla yakından ilişkili olduğu söylenmektedir (Sak, 2019).

Bu bireyler, genellikle yaratıcılık, liderlik, akademik başarı, sanat ve spor gibi çeşitli alanlarda olağanüstü yetenekler sergileyebilmektedirler. Üstün yetenekli bireylerin özellikleri arasında derin bir anlayış, hızlı öğrenme yeteneği, yaratıcılık ve zengin hayal gücü gibi özellikler bulunabilmektedir (Bildiren, 2018). Bu farklılıklar, zekâ, duygusal hassasiyet, duyarlılık ve yoğun ilgi alanları gibi çeşitli alanlarda ortaya çıkabilmektedir. Bu bireylerin sahip olduğu özel yetenekler, onların toplum içinde özel bir yere sahip olmalarını sağlayabilir ve gelecekte önemli başarılar elde etmelerine olanak tanımaktadır (Afat, 2017). Bu çocukların, bilgi düzeyi çok fazla genişir ve mevcut bilgiyi kendi lehlerine daha başarılı bir şekilde kullanabilmektedirler. Daha karmaşık ve zorlu ortamları tercih ederler, sorunları daha çabuk çözerler ancak çözümü planlama konusunda daha fazla vakit harcamaktadırlar (Çelikten, 2017).

Üstün zekalı çocukların ebeveynlerinin gözlemlerine dayanarak, bu çocukların bebeklik dönemlerinde, özellikle doğum sonrası ilk aylarda sergiledikleri belirgin nitelikler arasında alan bazı karakteristik özellikler şunlardır:

- Uzun dikkat süreci
- Az uykuya ihtiyaç
- Aktiflik
- Gürültüye karşı aşırı tepki ve öfkelenme
- Olağanüstü hafıza
- Hızlı öğrenme
- İlk aylarda dil gelişiminin başlaması
- Kitaplara karşı olağanüstü ilgi
- Meraktan dolayı aşırı soru sorma
- Uyaranlara karşı tepkisel olma

Bu belirtiler çoğu çocukların bebeklik döneminden sonra mutlaka görülmektedir. Bu belirtiler doğrultusunda aileler gözlem yapmaktadır ve daha sonra bir uzman tarafından destek aldıkları bilinmektedir (Sak, 2019).

2.3. Özel Gereksinimli Çocuklar

Özel gereksinimli çocuklar, genellikle diğer çocuklardan belirgin şekilde farklı öğrenme ihtiyaçlarına sahip olan bireylerdir. Bu gereksinimler, fiziksel engeller, zihinsel zorluklar, duygusal bozukluklar, özel öğrenme güçlükleri veya dil ve iletişim sorunları gibi çeşitli alanlarda ortaya çıkmaktadır (Seitz et al., 2012). Özel gereksinimli çocuklar, özel eğitim, sağlık hizmetleri ve sosyal destek gibi alanlarda ekstra ihtiyaçlara sahiptirler. Özellikle özel gereksinimli çocukların eğitimi ve topluma entegrasyonu hem aileler hem de toplum için büyük önem taşımaktadır (Ünlü, 2019). Bu bağlamda, bu çocukların bireysel ihtiyaçlarına uygun eğitim programları ve destek hizmetleri sunulması büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, toplumun bu bireyleri kabul etme ve destekleme konusunda farkındalığının artırılması, onların sosyal katılımını ve yaşam kalitesini artırmak için hayati bir adımdır (Çalışkan, (2018). Özel gereksinimli çocukların eğitimi, multidisipliner bir yaklaşım gerektirir ve öğretmenlerin, sağlık uzmanlarının ve ailelerin iş birliği içinde çalışmalarını gerektirir. Bu şekilde, bireyin gereksinimlerine en uygun eğitim ve destek sağlanabilmektedir (Hornby, 2011). Aynı zamanda, bu çocukların potansiyellerini yükseltmek ve yaşamlarını mümkün olduğunda bağımsız bir şekilde sürdürebilmelerini sağlamak için erken müdahale önemlidir (Aksoy, 2015).

Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar, yaşlarıyla karşılaştırılarak farklı alt gruplara ayrılmakta ve sınıflandırılmaktadır (Coates & Vickerman, 2008). Bu sınıflandırma, uzmanlar arasında daha etkili iletişimi teşvik etmek, yasal hakları daha etkili bir şekilde savunmak, özel gereksinimli bireyleri toplumda daha görünür kılmak, finansal kaynakları doğru ve etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamak, aynı zamanda iyi ve etkili bir planlama yapmak gibi çeşitli avantajları beraberinde getirmektedir (Ünlü, 2019). Özel gereksinimli çocuklar, toplumun çeşitliliğini yansıtan bir parçadır ve hak ettikleri destek ve fırsatlara erişimde eşit haklara sahiptirler. Eğitim sistemlerinin ve toplumun çocuklara yönelik sağlam bir destek ağı oluşturması, onların potansiyellerini en üst düzeye çıkarmalarına yardımcı olabilir ve toplumda daha fazla kabul edilmeye teşvik edilebilir (Yazar, 2021).

Türkiye’de özel gereksinimli öğrencilerin eğitim alabilecekleri ortamlar, kısıtlayıcılık derecelerine göre sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma en az kısıtlayıcı olan ortamlardan en fazla kısıtlayıcı olanlara doğru şu şekilde yapılmaktadır:

- Tam zamanlı eğitim sınıfı,
- Öğretmene danışmanlık sağlandığı tam zamanlı genel eğitim sınıfı,
- Sınıf içerisinde uzmanın öğretime katıldığı tam zamanlı genel eğitim sınıfı,
- Yarı zamanlı genel eğitim sınıfı ve yarı zamanlı destek ya da gezici hizmetler,
- Tam zamanlı özel eğitim sınıfı ve okuldaki öğrenciler ile sosyal kaynaştırma,
- Tam zamanlı özel eğitim sınıfı,
- Tam zamanlı özel eğitim okulu,
- Tam zamanlı yatılı eğitim kurumu,
- Ev ya da hastane.

Özel gereksinimli çocukların eğitimi, onların bireysel ihtiyaçlarına uygun olarak özel eğitim programlarıyla sağlanmaktadır. Bu programlar, öğrencinin özel ihtiyaçlarına ve yeteneklerine uygun olarak düzenlenmiş dersler, terapiler ve destek hizmetlerini içermektedir (Powell & Pfahl, 2012). Öğretmenler ve uzmanlar, özel gereksinimli çocukların eğitiminde bireyselleştirilmiş bir yaklaşım benimserler ve çocuğun potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için çeşitli stratejiler kullanmaktadırlar (Eripek, 2005).

2.3.1. Özel Eğitim ve Destek

Bu programlar, öğrencinin özel ihtiyaçlarına ve yeteneklerine uygun olarak düzenlenmiş dersler, terapiler ve destek hizmetlerini içermektedir. Öğretmenler ve uzmanlar, özel gereksinimli çocukların eğitiminde bireyselleştirilmiş bir yaklaşım benimserler ve çocuğun potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için çeşitli stratejiler kullanılmaktadır (Yazar, 2021).

2.3.2. Aile Destek Hizmetleri

Bu hizmetler, ebeveynlere danışmanlık, rehberlik, eğitim ve sosyal destek gibi önemli kaynakları sunarak ailelere destek sağlamaktadır (Eripek, 2005). Bu tarz hizmetler, ailelerin çocuklarının eğitimine aktif olarak katılımlarını teşvik eder ve onlara

çocuklarının gelişini desteklemek için pratik stratejiler sunmaktadır (Mönks & Ypenburg, 2012).

2.3.3. Toplumsal Kabul ve Farkındalık

Toplumun bu çocuklara ve ailelerine karşı anlayışlı, destekleyici ve kucaklayıcı bir tutum benimsemesi önem arz etmektedir. Bu, özel gereksinimli çocukların topluma entegrasyonunu ve sosyal katılımını arttırabilmektedir (Gebhardt et al., 2011). Ayrıca, toplumda özel gereksinimli çocuklarla ilgili farkındalığı artırmak, ayrımcılığı azaltmak ve her çocuğun potansiyeline ulaşmasını sağlamak için gerekmektedir (Buğ, 2018).

2.4. Özel Gereksinimli Çocukların Ailelerinin Karşılaştıkları Sorunlar

Özel gereksinimli çocuklara sahip aileler, çocuklarının özel ihtiyaçlarını karşılamak ve gelişimlerine katkıda bulunmak adına büyük bir mücadele içindedirler. Ebeveynler, çocuklarının hayat boyu yaşamında örnek alabilecek ve en güçlü etkiye sahip bireylerdir (Yazar, 2021). Çocuklar okula başlamadan önce anne ve babalar çocuklarının ilk öğretmenleridir ve gerekli olan belli becerileri anne ve babadan öğrenmektedirler (Seitz et al., 2012).

Aileler, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara destek olmak için çeşitli kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu süreçte, aileler bir dizi zorlukla karşılaşabilirler, bunlar duygusal, maddi, sosyal ve psikolojik olabilir (Özdoğan, 2021). Aile destek hizmetleri, ebeveynlere danışmanlık, rehberlik, eğitim ve sosyal destek sağlamaktadır. Ayrıca, ailelerin çocuklarının eğitimine aktif olarak katılmalarını teşvik eder ve onlara çocuklarının gelişimini desteklemek için pratik stratejiler sunmaktadır (Özen, 2019).

2.4.1. Tanı ve Kabul Süreci

Özel gereksinimli çocuk sahibi olmak, aileler için sık sık bir kriz anlamına gelir. Çocuğun özel ihtiyaçlarının tanınması ve kabul edilmesi süreci genellikle uzun ve karmaşıktır. Bu süreç, anne ve babaların çocuklarının durumunu anlamaya çalışırken yaşadıkları duygusal iniş çıkışlarla doludur (Weiß & Thurmair, 2000). Tanı almak, ailelerin genellikle endişe, kafa karışıklığı, öfke ve hatta inkâr duygularıyla baş etmelerini gerektirir. Bu nedenle, tanı ve kabul süreci, ailelerin duygusal olarak

desteklenmeleri ve gerektiğinde profesyonel yardım almaları için kritik bir zamandır (Kudaibergenova, 2019).

Aileler çocuk sahibi olmak istediklerinde özel gereksinimli bir çocuk için plan yapmazlar. Bu Allah'ın onlara olan bir lütfudur. Anne ve babanın bu süreçte karşılaştıkları sorunlar ile baş edebilmeleri için sabır ve güce ihtiyaç duymaktadırlar (Şahin ve Türkdogan, 2017). Özel gereksinimli çocukların bakımı diğer çocukların bakımından daha farklı ve emek istemektedir. Bilhassa gereksinimi ağır olan çocukların bakımı daha fazla zaman almaktadır (Tekinarslan, 2019).

2.4.2. Finansal Zorluklar

Özel eğitim, terapi, tıbbi ve diğer destek hizmetlerinin maliyetleri oldukça yüksek olabilmektedir. Bu ek maliyetler, ailelerin gelir kaybı yaşamasına veya finansal zorluklarla başa çıkma konusunda stres yaşamasına neden olabilmektedir (Gürbüz, 2022). Özellikle, özel gereksinimli bir çocuğa sahip olan aileler, bu ek maliyetleri karşılamak için ek kaynaklara ihtiyaç duyabilmektedirler (Karadağ, 2014).

Cassidy ve diğerlerine (2008) göre, ebeveynler iş imkanlarında maddi konulardan ziyade daha çok part time (yarı zamanlı) veya daha esnek bir çalışma saatleri olan iş imkanlarını tercih etmektedirler. Ebeveynler, özel gereksinimli çocuklarına daha fazla vakit ayırmak ve çocuklarının gereksinimi için özel destek almasını sağlamak için fedakârlık göstermektedirler. Aileler, sürekli olarak çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına rağmen, bu zorluklarla başa çıkma konusunda sınırlı çözüm yollarına sahiptirler (Şahin ve Türkdogan, 2017).

2.4.3. Psikolojik Zorluklar

Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak, ailelerde çeşitli psikolojik zorluklar yaratabilir ve bu zorluklar genellikle stres, kaygı, depresyon ve yorgunluk gibi belirtilerle kendini göstermektedir (Bakkaloğlu, 2013). Aileler, çocuklarının özel ihtiyaçlarını karşılamak, günlük yaşamı yönetmek ve diğer sorumlulukları yerine getirmek için sürekli olarak baskı altında olabilmektedirler. Özellikle, özel gereksinimli çocuğun bakımı ve eğitimi için gereken ekstra çaba ve zaman, ailelerin stres düzeyini arttırabilmektedir (Özdoğru, 2021).

Aileler, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak için sürekli olarak endişe duyabilir ve bu durum zamanla duygusal tükenmişlik hissine yol açabilmektedir. Ayrıca, çocuklarının geleceğiyle ilgili belirsizlikler ve sosyal izolasyon gibi faktörler de ailelerin kaygı

düzeyini ve depresyon riskini artırabilmektedir (Tekinarslan, 2019). Bu nedenle, ailelerin duygusal destek alması, stresle başa çıkma stratejileri geliştirmesi ve gerektiğinde profesyonel yardım araması önemlidir (Yüksel ve Tanrıverdi, 2019). Özel eğitime gereksinim duyan çocukların ebeveynlerinde hem kendilerinin hem de gereksinim duyan çocukları için sosyalleşme konusunda kaygılandıkları görülmektedir, bu sebeple anne ve babalar için psikolojik destek önem arz etmektedir (Özen, 2019).

2.4.4. Eğitim ve Entegrasyon

Eğitim sisteminin, çocuğun bireysel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığı, ailelerin sıkça endişe duyduğu bir konudur ve bu durum çoğu zaman önemli bir kaygı kaynağı oluşturmaktadır. Aileler, çocuklarının en iyi eğitimi alabilmesi için büyük çaba sarf etmektedirler (Uysal, 1995). Bununla birlikte, okul ortamında karşılaşılan sorunlar da aileler için ciddi bir zorluk olabilmektedir. Örneğin, öğretmenlerle ve okul yönetimiyle yetersiz iletişim, çocuğun diğer öğrencilerle ilişkilerinde yaşanan sorunlar gibi durumlar aileleri endişelendirmektedir (Berkant ve Atılgan, 2017). Ancak, bu zorluklarla başa çıkmanın yolları vardır. Öncelikle, ailelerin ve okulun iş birliği içinde olması ve çocuğun eğitimine odaklanması önem arz etmektedir (Durmuşoğlu, 2017). Ailelerin, çocuğunun eğitimine daha etkin katılım sağlaması ve okul ile iletişim kanallarını açık tutması gerekmektedir. Ayrıca, çocuğun ihtiyaçlarına uygun eğitim imkanlarına erişimini sağlamak için okul ve aile iş birliği içinde hareket etmek önem taşımaktadır (Özgür, 1993).

Aileler, çocuklarının eğitimine destek olacak kaynakları ve programları araştırmalı ve gerektiğinde bu kaynaklardan yararlanmaları sağlanmaktadır. Bu kaynaklar arasında özel eğitim programları, rehberlik ve danışmanlık hizmetleri, öğretmen yardımı ve pedagojik destekler yer almaktadır (Turan, 2023).

2.4.5. Aile İçi İlişkiler

Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak, aile içi ilişkileri de etkileyebilmektedir. Bu süreçte ebeveynler çocuklarına daha fazla vakit ayırdıkları için birbirleri ile fazla zaman geçirememektedirler bu da bazen ayrılıklara sebep olabilmektedir (Tekinarslan, 2019). Ebeveynlerde sorumluluk yine annede toplanmaktadır. Diğer çocuklara nazaran özel gereksinimli çocukların bakımı daha zor olduğu için annelerin hem fiziki hem de mental olarak sağlığı önem arz etmektedir (Cesur ve Akyol, 2019). Ayrıca,

çocuğun özel gereksinimleriyle ilgilenirken, diğer kardeşlerine de duygusal ve psikolojik ihtiyaçları göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir (Özen, 2019).

Özel gereksinimli bir kardeşin varlığı, diğer çocuklar arasında kıskançlık, ihmal hissi veya dikkat eksikliği gibi duygusal tepkilere neden olabilmektedir. Aileler, bu zorlukları ele almak için birlikte çalışabilir ve her çocuğun duygusal ihtiyaçlarını karşılamak için zaman ayırabilmektedirler (Yüksel ve Tanrıverdi, 2019). Sağlıklı bir aile ortamı, destekleyici bir iletişim ve iş birliği temelinde inşa edilmelidir. Aile içindeki gerilimlerin azaltılması ve her çocuğun kendini değerli hissetmesi için sevgi, anlayış ve sabır ön planda olmalıdır (Durat vd., 2017). Bu, aile üyelerinin birbirlerine karşı duyarlılık göstermelerini ve birbirlerini desteklemelerini sağlayarak sağlıklı bir aile dinamiği oluşturabilmektedir (Özdoğru, 2021).

2.4.6. Gelecek Endişeleri ve Planlama

Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak, ailelerin gelecekleri hakkında endişelenmelerine neden olabilmektedir. Aileler, çocuklarının bağımsızlık, eğitim ve istihdam potansiyeli konusunda endişe duymaktadırlar. Bu endişeler, ailelerin çocuklarının geleceği için uzun vadeli planlama yapmalarını ve gerekli kaynakları sağlamalarını gerektirmektedir (Özgür, 1993). Bu süreçte, çocuğun ihtiyaçlarına uygun destek ve hizmetlerin sağlanması, ailenin gelecek endişelerini azaltabilir ve çocuğun en iyi şekilde desteklenmesini sağlayabilmektedir (Yıldız, 2020). Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmanın getirdiği sorunlar, aynı zamanda ailenin genel sorunları olarak da görülmektedir. Evlilik bütünlüğünün korunması, ekonomik zorluklar, çocukların eğitimi, dini inançları, çocuğun cinsiyeti gibi faktörlerle karşı karşıya gelmek, ailenin hem işlevsel hem de duygusal açıdan etkilenmesine neden olmaktadır (Durmuşoğlu, 2017). Aileler çocuklarının bakımı ve desteklenmesi sürecinde birçok zorlukla karşılaşmaktadır. Tanı ve kabul sürecinden finansal zorluklara, psikolojik zorluklardan eğitim ve entegrasyona kadar birçok farklı alanda sorunlarla mücadele etmektedirler (Top, 2009). Ancak, bu zorluklarla başa çıkma sürecinde aile içi destek ve dayanışma, profesyonel yardım ve toplumsal destek büyük önem arz etmektedir (Cesur ve Akyol, 2019).

Gelecek planlama ve uygun kaynaklara erişim de ailelerin bu zorlu süreçte daha güçlü olmalarını sağlayabilir. Bu bağlamda, özel gereksinimli çocukların ailelerine yönelik sağlanacak destek ve kaynakların artırılması önemlidir (Şahin ve Türkdoğan, 2017).

2.5. Özel Gereksinimli Çocukların Ailelerinin Tepkileri

Ebeveynler doğacak çocukları için hayatı boyunca rahat, sağlıklı, başarılı ve konforlu bir süreç hayal etmektedirler. Anne ve babalar beklenmedik bir durum ile karşılaştıklarında farklı duygular içerisine girip beklenmedik tepkiler vermektedirler (Sağiroğlu, 2006). Annenin hamilelik sürecinde çocuğu ile ilgili olan beklentisi, doğduktan sonra karşılaştıkları arasındaki farklılıklar ebeveynleri maalesef hayal kırıklığına uğratmaktadır (Schmid, 2020). Annenin ve babanın genetik faktörleri veya annenin hamilelik sürecinde yaşamış olduğu olumsuzluklar, bebeğin doğum esnasında oluşan komplikasyonlar veya doğumdan sonra gerçekleşen bebek hastalıkları nedeniyle etkilenen bebekler, çocuğun özel gereksinimli olma durumu ile aileler beklenmedik bir sürece girmektedir ve bununla birlikte beklentilerini tekrar gözden geçirmek zorunda kalmaktadırlar (Melekoğlu ve Kayışdağ, 2018).

Özel gereksinimli çocukların ailelerinin tepkileri, genellikle çeşitli duygusal, bilişsel ve davranışsal boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Bu tepkiler, ailenin yaşadığı süreçteki zorluklar, stres ve belirsizliklerle yakından ilişkilidir (Demiray, 2019). Araştırmalar, özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmanın aile dinamiklerini önemli ölçüde etkileyebileceğini göstermektedir (Hastings, 2003).

2.5.1. Ailelerin Şok Evresi

Özel gereksinimli olan bir çocuk sahibi olmanın ilk aşamasında, ebeveynler genellikle şok yaşamaktadırlar. Bu, beklenmeyen bir durumla karşılaşmanın etkisiyle ortaya çıkan ani bir duygu durumudur ve çoğu zaman kişinin başa çıkma mekanizmalarını etkileyebilmektedir (Demirtaş, 2022). Ebeveynler, bu haberle karşılaştıklarında duygusal olarak sarsılmaktadırlar ve durumu kabullenme sürecinde zorluklar yaşayabilmektedirler (Şanlı, 2012).

2.5.2. Ailelerin İnkâr Evresi

Şokun ardından, ebeveynler sıklıkla inkâr evresine girmektedirler. İnkâr, ebeveynlerin durumu reddetme eğiliminde oldukları bir aşamadır. Bu süreçte, ebeveynler genellikle gerçeği kabul etmek istemezler ve çocuklarının özel gereksinimlerini göz ardı etme veya minimize etme eğilimindedirler. Özen, 2019). Bu aşama, ebeveynlerin durumu kavramaları ve kabullenmeleri için zaman gerektirebilmektedir (İlkay, 2021).

2.5.3. Ailelerin Acı Evresi

İnkardan sonra, ebeveynler acı evresine girmektedirler. Bu dönemde, çocuğun özel gereksinimleriyle ilgili duygusal acı hissetmektedirler. Ebeveynler, çocuklarının yaşadığı zorluklar ve kısıtlamalar karşısında üzüntü ve endişe duymaktadırlar (Şanlı, 2012). Özellikle, çocuklarının geleceği hakkında belirsizliklerle başa çıkmak zorunda kaldıklarında bu duygular daha da yoğunlaşabilmektedir (Tufan ve Yıldırım, 2016).

2.5.4. Ailelerin Depresyon Evresi

Acının ardından, bazı ebeveynler depresyon yaşamaktadırlar. Özel gereksinimli bir çocuğun ebeveyni olarak, gelecekleri hakkında belirsizlikler ve endişeler yaşayabilmektedirler. Bu belirsizlikler ve endişeler, ebeveynlerin depresif semptomlar geliştirmesine neden olabilmektedir (Perryman, 2005). Depresyon, ebeveynlerin uzun süreli üzüntü, umutsuzluk ve çaresizlik hissi içinde oldukları bir aşamadır. Bu süreçte, ebeveynlerin günlük aktivitelere katılımı azalabilmektedir ve yaşam kalitesi olumsuz yönde etkilenebilmektedir (Kadan, 2022).

2.5.5. Ailelerin Kabul ve Uyum Evresi

Son olarak, kabul ve uyum aşamasına gelinir. Bu aşamada, ebeveynler çocuklarının özel gereksinimlerini kabul etmeye ve duruma uyum sağlamaya başlamaktadırlar. Bu süreçte, ebeveynler genellikle daha pozitif bir tutam geliştirmektedirler ve çocuklarıyla daha olumlu bir ilişki kurmaktadır (Güzeloğlu, 2019).

Bu aşamalar her ebeveyn için farklılık gösterebilir ve her aile kendi benzersiz yolculuğunu yaşamaktadır. Ancak, bu duygusal aşamaların bilincinde olmak, ebeveynlere çocuklarının özel gereksinimleriyle başa çıkmak için daha etkili bir şekilde destek olabilmektedir (Küçüker, 1993).

Özel gereksinimli çocukların toplumsal kabulü ve farkındalığı, toplumun tüm kesimlerinin sorumluluğundadır. Toplumun bu çocuklara ve ailelerine karşı anlayışlı, destekleyici ve kucaklayıcı bir tutum benimsemesi önem arz etmektedir (Yıldırım ve Baysal, 2018). Bu, özel gereksinimli çocukların topluma entegrasyonunu ve sosyal katılımını arttırabilmektedir. Ayrıca, toplumda özel gereksinimli çocuklarla ilgili farkındalığı artırmak, ayrımcılığı azaltmak ve her çocuğun potansiyeline ulaşmasını sağlamak için gerekmektedir (Dale, 2008).

Özel gereksinimli çocukların ailelerinin tepkileri ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok akademik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar genellikle ailelerin, çocuklarının özel gereksinimlerine nasıl yanıt verdikleri, bu durumla başa çıkmaları ve duygusal olarak nasıl uyum sağladıkları üzerinde durulmaktadır (Bektaş, 2015). Ailelerin bu zorlu süreçteki psikolojik dayanıklılıklarının çocuklarının refahını nasıl etkilediği de araştırmalarda ele alınan önemli bir konu olarak bilinmektedir (Jones & Prinz, 2005).

2.6. Psikolojik Dayanıklılık

İnsan davranışlarını doğru bir şekilde yorumlamak için, bu davranışların altında yatan nedenlerin doğru bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. Her davranışın ardında, genellikle giderilmeye çalışılan bir eksiklik ve bu eksikliğin neden olduğu içsel gerilim bulunmaktadır (Buz ve Genç, 2019). Davranışı başlatan, yönünü belirleyen ve güdü adı verilen bu içsel uyarıcıların türü ve sayısı hakkında, psikologlar arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu nedenle, her bir durumu öznel bir bakış açısıyla ele almak ve bireysel deneyimleri dikkate almak önem arz etmektedir (Geçtan, 1989). Duygulardan ve kaldıramayacağı yüke maruz kalma gibi travmatik olaylar bireylere zarar vermesine ve yanı sıra fazlasıyla acı çekmelerine sebep olsa da bilinçli bireyler bu durumu az hasar veya hiç hasar almadan yönetebilmekte ve bireyler kendilerinde iyileşme göstermektedirler ve bu yöntem psikolojik dayanıklılık olarak bilinmektedir (Truffino, 2010).

Psikolojik dayanıklılık, bireyin içsel bir dinamik olarak çoğu araştırmada ele alınmaktadır. Bu kavram genellikle bireyin kontrol edebilme ve yönlendirebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Çetin vd., 2015). Psikolojik dayanıklılık, iç kontrol odağı olarak da ifade edilir ve genel olarak içsel bir kontrol mekanizması olarak betimlenir. Bu iç kontrol odağı, stresli durumlar ve koşullarla etkili bir şekilde başa çıkma yeteneği sağlamaktadır (Fletcher & Sarkar, 2013). Özel gereksinimli çocuk sahibi olan ebeveynler, bu dayanıklılık kapasitesini geliştirmek zorundadırlar. Bu süreçte, ebeveynlerin yaşadıkları duygusal zorlukları anlamaları, kabullenmeleri ve bu duruma uyum sağlamaları önem arz etmektedir (Dursun,2022).

Nevid (2009) tarafından yapılan çalışmada, psikolojik dayanıklılık kavramı bireyin mevcut durumu yönetme ve etkili bir şekilde başa çıkma yeteneği olarak tanımlanmıştır ayrıca bireyin maruz kaldığı olumsuz koşulları yönetme ve olumlu

sonuçlara dönüştürme kabiliyetini ifade etmektedir. Bu kavram, kişinin zorlu durumlarla başa çıkma ve onlardan olumlu sonuçlar elde etme becerisini içermektedir. Ebeveynler stresle başa çıkabilmeleri için ilk önce buna maruz kalmaları gerekmektedir. Bu sebeple psikolojik dayanıklılık çok önemli, geliştirilebilir ve dinamik tutulması gereken bir süreçtir (Terzi, 2005). Psikolojik dayanıklılık kavramı ele alındığında koruyucu faktörlere ve risk faktörlere önem verildiğini görmekteyiz. Risk faktörler, zorlu ve başa çıkması sıkıntılı olaylarda bireylerin verdikleri olumsuz tepkilerin sıklığını çoğaltan kişisel ve çevresel değerler olarak açıklanmaktadır. Koruyucu faktörler ise bu stresli süreci yönetmeyi ve bu strese dayanmak için enerji aldıkları değerler olarak bilinmektedir (Jones & Prinz, 2005). Ebeveynlerin stres, baskı ve duygusal zorluklar karşısında nasıl başa çıktıklarını belirleyen önemli bir faktör olduğu bilinmektedir. Özel gereksinimli çocukları olan ebeveynlerin, bu süreçte sağlıklı bir psikolojik durumu sürdürebilmeleri için etkili başa çıkma stratejilerini geliştirmeleri kritiktir (Bildirici, 2014). Ebeveynlerin yaşadığı zihinsel ve duygusal zorluklar, kendi ebeveynlik yetilerini sorgulamalarıyla ve ebeveynlik rolleriyle bağlantılı olabilmektedir (İnal, 2022). Diğer bir deyişle, ebeveynlerin çocuklarıyla deneyimledikleri durumlar, ebeveynlik kimlik algılarına olan etkileriyle ebeveynlerin psikolojik dayanıklılığını etkileyebilmektedir. Profesyonel destek alım, eğitim programlarına katılım ve benzeri kaynaklar, ebeveynlere bu süreçte yardımcı olmaktadır (Aydın, 2019).

Özel eğitime gereksinim duyan çocuklara sahip olmak, ebeveynler üzerinde çeşitli zorluklar ve duygusal yükler yaratabilmektedir. Bu durum, ebeveynlerin psikolojik dayanıklılıklarını etkilediği görülmektedir. Ebeveynlik, genelde çocukların ihtiyaçlarını karşılama, onları yetiştirme ve sağlıklı bir ortam sağlama süreci içermektedir (Vassos et al., 2019). Ancak, özel eğitime gereksinim duyan çocukların ebeveynleri, bu süreci sıradan ebeveynlerden farklı bir şekilde deneyimlemektedirler. Bu durum, ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık kapasitesini etkilediği bilinmektedir. Dayanıklı ebeveynler, olumsuz yaşam olaylarına karşı esneklik gösterir, duygusal düzenlemelerini sağlar ve bu süreçlerden güçlenerek çıkabilmektedirler (Bildirici, 2014).

İyi oluş, bireylerin genel yaşam memnuniyeti, pozitif duygular, anlam bulma, kişisel gelişim ve sosyal ilişkilerdeki olumlu deneyimleri içeren kapsamlı bir kavramdır. Bu durum, bireylerin hayatlarının farklı alanlarında tatmin ve mutluluk elde etmelerini

ifade etmektedir (Jones & Prinz, 2005). Sonuç olarak, iyi oluş, bireylerin yaşamın farklı alanlarında tatmin, mutluluk, anlam bulma, kişisel gelişim ve olumlu sosyal ilişkiler gibi unsurları deneyimlemelerini ifade eden kapsamlı bir kavramdır. Bu kavram, bireylerin ruh sağlığı, fiziksel sağlık ve genel yaşam kalitesi üzerinde olumlu etkilere sahip olabilmektedir ve hayatlarını daha anlamlı ve tatmin edici hale getirmektedir (Karakuş, 2017).

2.6.1. Psikolojik Dayanıklılık ve Umutsuzluk Arasındaki İlişki

Psikolojik dayanıklılık ve umutsuzluk, bireylerin yaşamlarındaki zorluklarla başa çıkma yetenekleri ve duygusal tepkileri üzerinde önemli etkilere sahip olan iki temel psikolojik kavram olarak bilinmektedir (Öztürk ve Maçkalı, 2022). Bireyin stres, travma ve zorluklar karşısında esneklik göstermesini ve olumsuz durumlardan daha hızlı toparlanmasını sağlayan bir iç güç kaynağıdır. Bu güç, kişinin içsel kaynaklarına, dış destek sistemlerine ve yaşam deneyimlerine dayanmaktadır (Bardeen & Fergus, 2016). Öte yandan, umutsuzluk ise bireyin gelecek hakkında umutsuz ve çaresiz hissetmesi durumunu ifade etmektedir. Psikolojik dayanıklılık ve umutsuzluk arasındaki ilişki karmaşıktır ve genellikle iki yönlü bir etkileşim içermektedir (Nalbant ve Acar, 2017). Örneğin, yüksek bir psikolojik dayanıklılık seviyesine sahip olan bireyler, stresli durumlarla daha etkili bir şekilde başa çıkabilir ve bu da umutsuzluğun azalmasına yardımcı olabilmektedir. Aynı şekilde, umutsuzluğu yüksek olan bireylerde genellikle düşük psikolojik dayanıklılık görülür, çünkü umutsuzluk duyguları kişinin stresle başa çıkma kapasitesini ve olumlu düşünce kalıplarını zayıflatabilmektedir (Çelik vd., 2017).

Psikolojik dayanıklılık ve umutsuzlukla ilgili yapılan araştırmalar genellikle psikoloji, psikiyatri ve sosyal bilimler alanlarında yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalar, bireylerin stresle başa çıkma stratejilerini, duygusal düzenleme becerilerini, sosyal destek sistemlerini ve geçmiş yaşam deneyimlerini inceleyerek psikolojik dayanıklılık ve umutsuzluk düzeyleri üzerindeki etkilerini araştırmaktadır (Öztürk ve Maçkalı, 2022). Psikolojik dayanıklılığın ve umutsuzluğun yönetimi, bireylerin bu konulardaki farkındalığını arttırmayı, etkili stres yönetimi stratejileri geliştirmeyi ve duygusal düzenleme becerilerini güçlendirmeyi içermektedir (Gündağan, 2017). Terapötik müdahaleler, bireylere yaşadıkları zorluklarla daha etkili bir şekilde başa çıkabilmeleri için pozitif düşünce kalıpları benimsemeleri konusunda destek sağlayabilmektedir. Bu

müdahaleler, bireylerin psikolojik dayanıklılığını artırarak umutsuzluğu azaltabilir ve yaşam kalitesini iyileştirmektedir (Aydoğdu, 2013).

Yüksek düzeyde psikolojik dayanıklılığa sahip bireyler genellikle stresli durumlarla daha etkili bir şekilde başa çıkmaktadırlar ve umutsuzluğa daha az eğilim göstermektedirler (Saka, 2017). Bununla birlikte, düşük düzeyde psikolojik dayanıklılığa sahip olanlar, stresli durumlarla başa çıkmakta zorlanabilir ve umutsuzluk duygularını daha sık deneyimleyebilmektedirler (Yıldırım ve Gürsu, 2021).

Araştırmalar, psikolojik dayanıklılığın ve umutsuzluğun çeşitli faktörlerden etkilendiğini göstermektedir. Bireylerin yaşam deneyimleri, kişisel özellikleri, sosyal destek sistemleri ve psikolojik sağlamlık düzeyleri, umutsuzluk ve psikolojik dayanıklılık düzeylerini etkileyebilmektedir (Paramaksız, 2020). Bu nedenle, bireylerin psikolojik dayanıklılıklarını artırmak ve umutsuzluklarını azaltmak için kişisel gelişim programları, terapi ve sosyal destek sistemlerinden yararlanmaları önem arz etmektedir (Çakır, 2023).

2.6.2. Psikolojik Dayanıklılık ile İlgili Yapılan Akademik Çalışmalar

Bildirici'nin (2014) 106 anne üzerinde gerçekleştirdiği araştırması sonucunda, özel eğitime gereksinimi olan çocuklara sahip ailelerin, aile yükleri ile psikolojik dayanıklılık arasında istatistiksel olarak negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Annelerin eğitim seviyeleri, eşlerinin eğitim seviyeleri, aile gelir düzeyi, çocuğun engel tanısı, çocuğun özel eğitim alıp almadığı gibi faktörler, aile yükü değerlendirme ölçeği puanları ile psikolojik dayanıklılık puanları arasında farklılıklar göstermektedir.

Akbaş'ın (2015) araştırması 160 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları, özel eğitime gereksinim duyan çocuğa sahip ailelerin empati düzeyi ile psikolojik dayanıklılık arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, ebeveynlerin cinsiyeti, algılanan gelir düzeyi ve birden fazla engelli çocuğa sahip olma durumunun, empati ölçeği puanları ile psikolojik dayanıklılık puanları arasında anlamlı farklılıklar oluşturduğu belirlenmiştir.

Karaman'ın (2018) 205 kadın ve 30 erkek tarafından yapılmış olduğu araştırma sonucunda bulgular, psikolojik dayanıklılık, algılanan sosyal destek ve benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Psikolojik dayanıklılığı, algılanan sosyal destek ve benlik saygısı değişkenlerinin, birbirlerini yordadığı belirlenmiştir.

Dursun'un (2022) 156 kadın ve 144 erkek katılımcı üzerinde yürüttüğü araştırma sonuçlarına göre, özel eğitime gereksinim duyan çocuğa sahip ailelerin psikolojik dayanıklılık ile psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Araştırmada, ailelerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin cinsiyet, medeni durum, yaşam yeri, çocuğun engel düzeyi ve sağlık durumlarına göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Buna karşılık, eğitim seviyesi, gelir memnuniyeti, çocuğun özel eğitime ihtiyaç duyma durumu ve özel eğitime geç kaldığını düşünme durumu gibi faktörlerin bu düzeylerde değişikliklere neden olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları, psikolojik dayanıklılık değerinin artmasının psikolojik iyi oluş düzeyini de artırdığını göstermektedir.

Bozdemir'in (2023) araştırmasına 307 anne ve 66 baba katılmıştır. Araştırma sonuçları, özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaş, çalışma durumu, eğitim seviyesi, ilişki durumu, çocuk sayısı, çocuğun cinsiyeti ve özel gereksinimli çocuk sayısı gibi değişkenlere bağlı olarak yaşam doyumu, öz anlayış ve psikolojik dayanıklılık puanlarının anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Anne veya baba olmanın yaşam doyumu ve öz anlayış düzeylerini etkilemediği, ancak psikolojik dayanıklılık düzeyi ile anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Çocuğun engel türüne göre, yaşam doyumu ve öz anlayış puanlarında anlamlı farklılıklar bulunmuş, ancak psikolojik dayanıklılıkta anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Ayrıca, ebeveynlerin yaşam doyumu, öz anlayış ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında pozitif ve orta düzeyde bir ilişki olduğu sonuca varılmıştır.

2.7. Umutsuzluk

Umutsuzluk kavramı insanların geleceğe yönelik olumsuz beklentilerin ve olumsuz yaşantıların değerlendirilmesi olarak bilinmektedir. Geleceğe yönelik umutsuz olmak, konulan hedeflere kesinlikle ulaşamamak ve ulaşamayacağına inanmak, hayatta var olan problemlerin üzerinde çalışıp çözülemeyeceğine inanmak umutsuzluğu belli eden faktörlerdir (Aslan, 2021). Umut hayal edilen planların ulaşılacağına ve umutsuzluk ise bu planların hiçbir zaman ulaşamayacağına inanmaktadır. Bu iki farklı düşünce, zaman ve mekâna göre değişiklik göstermektedir (Kulbaş, 2015). Umutsuzluğun kaynakları çeşitli olabilmektedir. Bireyin kişisel geçmişi, aile öyküsü, çevresel etkenler ve genetik faktörler, umutsuzluğun ortaya çıkmasına rol oynayan unsurlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, toplumsal faktörler, ekonomik zorluklar ve siyasi belirsizlikler gibi dışak etmenler de umutsuzluk duygusunu etkilemektedir (Gölmüş

Erhan, 2005). Umutsuzluk duygusunu yaşayan bireylerde hayattan zevk alamama, pasiflik, alıngan olma, çaresizlik, hayal kuramama, problem çözememe, hayallerine ulaşamama, kendini yetersiz hissetme gibi olumsuzluklar yaşanmaktadır (Derebaşı, 1996). Umutsuzluk yaşayan insanlarda kilo kaybı, iştahsızlık, uyku bozukluğu, motivasyon azalması ve insanlardan sosyal olarak uzaklaşma veya azalma gibi durumlar görülmektedir. Bununla birlikte, umutsuzluk yaşayan bireyler genellikle günlük aktivitelerine ilgisizlik, halsizlik, dikkat dağınıklığı, odaklanma güçlüğü ve enerji eksikliği gibi semptomlarla da karşılaşabilmektedir (Arslantaş vd., 2010). Ayrıca, umutsuzluk duygusu, bireylerde değersizlik hissi, suçluluk duygusu, umutsuzluk ve geleceğe yönelik olumsuz düşünceler gibi psikolojik belirtilere de neden olabilmektedir. Bu semptomlar, bireyin günlük yaşamını olumsuz etkileyebilir ve genellikle profesyonel yardım almayı gerektirmektedir. Bu nedenle, umutsuzluk belirtileri gösteren bireylerin yakın takibi ve gerekli desteklerin sağlanması önem arz etmektedir (Erkorkmaz ve Çelikel, 2008). Umut kavramında, belirli bir amaca ulaşmak için yapılan planların başarılı olacağına dair bir inanç oluşmaktadır. Ancak umutsuzlukta tam tersi başarısızlık düşüncesi hâkim olmaktadır. Dolayısıyla, umut ve umutsuzluk durumları, kişiden kişiye, durumdan duruma ve beklenen sonucun ne zaman ve nasıl gerçekleşeceğine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Dilbaz ve Seber, 1993).

Ailelerin karamsar ve umutsuz duygularını azaltmak amacıyla, bilişsel davranışçı teknikler kullanılarak öz yeterlilik kapasiteleri artırılmaktadır. Bu yöntemle, sağlıklı davranışların gelişmesi sağlanabilmektedir. Bu bağlamda, sağlıklı davranışlara yönelik planlanan müdahalelerin başarılı olabilmesi için bu tür yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir (Aksayan, 1998). Bu durumdan da anlaşılacağı üzere, özel gereksinimli bir birey yeterince kabul edilmediğinde bir dizi olumsuz sonucun kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuz sonuçlar hem bireyin hem de ailenin yaşamında çeşitli engellerin ortaya çıkmasına neden olabilir ve duygusal olarak umutsuzluk içine sürükleyebilmektedir (Durat vd., 2017).

Umut, ebeveynlerin çocuklarının özel ihtiyaçlarına yönelik bir motivasyon kaynağı olarak bilinmektedir. İslami iyi oluş, dini inançların ebeveynlerin bu süreçteki duygusal tepkilerini ve adaptasyon süreçlerini nasıl etkilediğini anlamak açısından önem arz etmektedir. Dini inançlar, ebeveynlere güç ve umut vererek psikolojik dayanıklılıklarını arttırmaktadır. Umutsuzluk ile başa çıkma stratejileri, bireyin genel

sağlığını iyileştirmeyi ve olumlu bir yaşam. Perspektifi geliştirmeyi amaçlamaktadır (Öz, 2004).

Girli (1995)'ye göre çocuğun ihtiyaçlarına annenin duyarlılık göstermesi, annenin ruhsal açıdan tükenmesine neden olabilmektedir. Bu tükenmenin bir nedeni, çocuğun aile beklentilerini karşılayamaması olarak görülmektedir. Annelerin yaşadığı bu zorluklar, onları aile bireylerinden uzaklaştırabilir ve kendilerini yalnız hissetmelerine neden olarak daha fazla yorgunluk yaşamalarına yol açmaktadır

2.7.1. Umutsuzluk ve İslami İyi Oluş Arasındaki İlişki

İslami iyi oluş ile umutsuzluk arasındaki ilişki, bireyin İslami değerlere uygun bir yaşam sürmesinin, manevi bir destek ve anlam arayışında olmasının umutsuzluk duygusunu azaltıcı bir etki yaratabileceği üzerine odaklanmaktadır. İslami değerlere bağlılık, bireye yaşamın anlamını bulma, zorluklara karşı sabır gösterme ve umutlu bir gelecek beklentisi kazandırabilmektedir (Demir, 2019). Akademik çalışmalarda yapılan çalışmalar, İslami iyi oluşun umutsuzluk üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik çabalar içermektedir. Bu çalışmalarda, bireylerin İslami değerlere ne kadar bağlı olduklarının umutsuzluk düzeyleri üzerindeki etkisi, dini pratiklerin ve ibadetin umutsuzlukla ilişkisi ve dini inançların yaşam zorlukları karşısında nasıl bir koruyucu rol oynadığı gibi konular ele alınmaktadır (Duran, 2023). İslami iyi oluş ve umutsuzluk arasındaki ilişkiyi anlamak, bireyleri islami değerlere uyumlu bir şekilde yaşamalarının, umutsuzluk duygularını azaltıcı bir etki yaratabileceğini vurgulamaktadır (Joshano, 2013). Akademik çalışmalar, bu iki kavram arasındaki etkileşimin anlaşılmasına ve bireylerin manevi destekle umutsuzlukla baş etmelerine yardımcı olacak stratejiler geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. İslami iyi oluş, bireylere umut ve anlam arayışlarında rehberlik edebilir, böylece yaşamın zorluklarına daha etkili bir şekilde karşı koyabilmektedirler (Musa, 2022). Bu nedenle, İslami iyi oluşun ve manevi değerlerin önemi, psikolojik sağlık alanında giderek daha fazla araştırma ve vurgu gerekmektedir.

Bu bağlamda, özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinde umutsuzluk ve İslami iyi oluş arasındaki ilişki, son yıllarda yapılan araştırmalarda artan bir ilgi konusu olmaktadır. Ebeveynler, çocuklarının özel ihtiyaçlarıyla başa çıkmak ve onlara destek olmak konusunda sıklıkla önemli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum, ebeveynlerin psikolojik sağlığını etkileyebilir ve umutsuzluk duygularını

tetikleyebilmektedir (Karlı, 2019). İslami iyi oluş bireylerin İslami değerlere uygun bir yaşam sürmesinin, manevi bir destek ve anlam arayışında olmasının umutsuzluk duygusunu azaltıcı bir etki yaratabileceği üzerine odaklanmaktadır (Joshano, 2013).

Akademik çalışmalarda, özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerde umutsuzluk ve İslami iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi, ebeveynlerin psikolojik sağlığını desteklemek ve etkili müdahale stratejileri geliştirmek açısından önem arz etmektedir (Arslantaş vd., 2010). Bu çalışmalar, ebeveynlere İslami değerlere dayalı manevi destek sağlamanın, umutsuzluk duygularıyla baş etmelerine yardımcı olabileceğini göstermektedir. Ayrıca, ebeveynlerin psikolojik dayanıklılıklarını artırmak için İslami kaynaklardan ve toplumsal destek ağlarından yararlanmaları teşvik edilmektedir. Bu şekilde, özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerin yaşadığı zorluklarla başa çıkmalarına ve daha sağlıklı bir ruh sağlığına sahip olmalarına yardımcı olmaktadır (Korkmaz, 2012).

2.7.2. Umutsuzluk ile İlgili Yapılan Akademik Çalışmalar

Literatürde Beck umutsuzluk ölçeğine yönelik yapılan araştırmalar incelenmiştir. Beck umutsuzluk ölçeği kullanılarak yapılan çalışmalar toplamda 382 adettir.

Akmanış'ın (2010) araştırması, otistik çocuk sahibi annelerde algılanan sosyal destek düzeyi ile umutsuzluk düzeyi arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmada, sosyal destek algısındaki artışın umutsuzluk düzeylerini istatistiksel olarak anlamlı derecede azalttığı tespit edilmiştir.

Kulbaş'ın (2015) araştırmasında, deney ve kontrol grubu toplamda 20 katılımcıdan oluşmuştur. Öntest sonuçlarına göre, umutsuzluk puanları yüksek ve öz yeterlilik seviyeleri düşük olan 42 kişi belirlenmiş ve rastgele olarak deney ve kontrol gruplarına 10'ar kişi olarak dağıtılmıştır. İstatistiksel analizler, grupla psikolojik danışma uygulanan otizmli çocuk sahibi annelerde umutsuzluk ve öz yeterlilik düzeylerinde anlamlı farklılıklar olduğunu göstermiştir. Bulgular, bu uygulamanın umutsuzluğu azalttığını ve öz yeterliliği artırdığını ortaya koymaktadır.

Mengünoğul'un (2021) araştırmasında, zihinsel engelli çocuğu olan 205 anne ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip 244 anne olmak üzere toplam 449 katılımcıdan veri toplanmıştır. Bulgular, zihinsel engelli çocuk sahibi annelerin yaşam doyumu ile umutsuzluk durumları arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ayrıca, zihinsel engelli çocuk sahibi annelerin umutsuzluk düzeylerinin, normal gelişim

gösteren çocuk sahibi annelere göre daha yüksek olduğu, normal gelişim gösteren çocuk sahibi annelerin yaşam doyumlarının ise daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Alınak'ın (2022) 203 ebeveynlerden oluşan araştırmanın sonucunda; çalışmada kadın katılımcıların duygusal desteğe ihtiyaç duyma eğilimlerinin erkek katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, üniversite ve lise mezunu ebeveynlerin bilgi desteği taleplerinin, ilkokul ve ortaokul mezunlarına kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İşte çalışan ailelerin depresyon ve umutsuzluk puanlarının, çalışmayanlara göre anlamlı bir şekilde yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Çocuk sayısı fazla olan ailelerin, umutsuzluk ve depresyon puanlarının az çocuklu ailelere göre daha yüksek olduğu bulguları da elde edilmiştir. Bu sonuçlar, özel gereksinimli bireylere sahip olan ebeveynlerin hem psikolojik hem de sosyal desteklenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.

Yarıcı'nın (2022) 222 anneden oluşan araştırmasında, otistik çocuğa sahip annelerde depresyon, anksiyete ve umutsuzluk düzeyleri arasında düşük düzeyde pozitif bir ilişki bulunmuştur. Depresyon ve anksiyete düzeyleri ile stresle başa çıkma tutumları arasında düşük düzeyde negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Bekar annelerin depresyon, umutsuzluk ve anksiyete düzeyleri daha yüksek olup, eğitim veya danışmanlık alan annelerde stresle başa çıkma düzeylerinin dini başa çıkma ve mizah kullanma alt boyutlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

2.8. İslami İyi Oluş

İnsan varoluşu, temel olarak refahın bütünlüğünü oluşturan bir dizi birbirine bağlı unsurdan meydana gelmektedir. Bu varoluşsal yönler, İslami refah perspektifinde ebeveynlerin ve ailelerin çocuklarına nasıl davranmaları gerektiğine dair temel bir noktayı oluşturur. Dolayısıyla, İslami refah kavramları manevi/dini refah, entelektüel refah, duygusal/psikolojik refah, fiziksel refah, sosyal/toplumsal refah ve çevresel refah gibi unsurları içermektedir (Suhardini et al., 2023). İnsan varoluşunun bu çeşitli yönleri, bireylerin yaşamlarını tam anlamıyla tatmin edici ve anlamlı kılmak için dengeli bir şekilde ele alınmalıdır. Manevi/dini refah, kişinin iç huzuru ve manevi tatmini ile ilgilidir ve genellikle kişinin inançlarına, değerlerine ve yaşam amacına bağlıdır. Entelektüel refah, bireyin zihinsel gelişimi ve bilgi edinme kapasitesiyle ilgilidir ve sürekli öğrenme ve kişisel gelişimle ilişkilendirilir. Duygusal/psikolojik refah, kişinin duygusal dengesi, stresle başa çıkma becerisi ve duygusal sağlığına

odaklanmaktadır (Koenig & Al Shohaib, 2014). Fiziksel refah, bireyin bedensel sağlığı ve fiziksel uyumunu içerir ve sağlıklı bir yaşam tarzıyla ilişkilendirilmektedir. Sosyal/toplumsal refah, kişinin toplumsal ilişkileri, sosyal destek ağı ve toplumsal entegrasyonu ile ilgilidir ve sosyal bağlantılarının gücünü yansıtmaktadır. Çevresel refah ise bireyin yaşadığı fiziksel çevrenin kalitesi ve doğal kaynakların sürdürülebilirliği ile ilgileneilmektedir (Abdul- Rahman, 2017).

İslami refah kavramı, bu çeşitli unsurların dengeli bir şekilde ele alınması gerektiğini vurgular ve bireylerin hayatlarını manevi, zihinsel, duygusal, fiziksel, sosyal ve çevresel açılardan tatmin edici bir şekilde yaşamalarına yönelik rehberlik sağlamaktadır. Bu anlamda, İslami refah perspektifi, bireylerin ve ailelerin yaşamlarını dengeli bir şekilde yönetmelerine, iç huzur ve mutluluğa ulaşmalarına yardımcı olabilmektedir (Suhardini et al., 2023). Din ve mutluluk arasındaki ilişki iki önemli perspektiften incelenmektedir. Birinci perspektif, kişi mutluluğu kendi bakış açısına göre algılamaktadır. İkinci perspektif, mutluluk yaratıcının bakış açısından algılanmaktadır. Müslüman bireylerin mutluluk ve refahını anlayabilmek için İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'i incelemek gerekmektedir. Kuran'da İslam'ın temellerinin yanı sıra insanların nasıl mutlu olabileceğine dair ayetler yer almaktadır (Joshnloo, 2013).

Ayetler ve hadisler, iyi ve doğru bir hayat yaşamak için kişinin iman sahibi olması ve inancı uygulamaya koyması gerektiğini belirtmektedir. Her Müslüman, İslam'ın temel inançlarına yani Allah'ın varlığına ve birliğine iman, yeniden dirilmeye iman vb. iman esaslarına inanmakla yükümlü olduğu bilinmektedir. Ayrıca İslam, kapsamlı ve geniş bir yaşam biçimidir. İslam'da insanlığın Allah'a ibadet etmek ve hizmet etmek için yaratıldığı bilinmektedir (Keshavarzi, 2019).

Hastalığın ve iyileşmenin Allah'ın elinde olduğuna inanılmaktadır. Felaket ve sıkıntılar, Allah'ın bir imtihanı veya Müslümanların imanının bir imtihanı olarak kabul edilmektedir. Bu perspektiften bakıldığında, Müslüman, yaşamlarındaki zorlukları birer imtihan olarak görmekte ve bu imtihanları sabır ve şükürle karşılamaktadırlar. İsyan etmeden, Allah'a tam bir güvenle bu zorluklara katlanmak, Müslümanların inancının bir gereğidir ve bu inanca dayanarak kişiler, yaşadıkları zorlukların üstesinden gelmeye çalışırlar. Bu da Müslümanların ruhsal ve manevi gücünü artırırken, toplumsal dayanışma ve yardımlaşma duygularını güçlendirmektedir (Naqvi, 2016).

İslami iyi oluş, bireyin ruhsal ve zihinsel sağlığına olumlu katkılarda bulunabilmektedir. İslami prensiplere dayalı yaşam, stresle başa çıkma becerilerini güçlendirme, içsel huzur ve dinginlik sağlayabilmektedir. Ayrıca, İslami iyi oluş, insanlar arasındaki ilişkileri güçlendirebilmekte ve toplumsal dayanışma arttırabilmektedir (Tanhan & Joung, 2021).

2.8.1. İslami İyi Oluş ve Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişki

İslami iyi oluş, bireyin İslami inanç ve değerlerini temel alarak içsel bir huzur ve memnuniyet elde etme durumunu ifade etmektedir. Bu kavram, kişinin dini inançlarına bağlılık derecesi ile ruhsal ve duygusal iyilik hali arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır (Keshavarzi, 2019).

İslami iyi oluş, bireyin günlük yaşamında İslami prensipleri uygulaması ve bu değerleri hayatının her alanında gözetmesiyle sağlanabilmektedir. Bu durum, bireyin manevi tatminini artırarak stresle başa çıkma mekanizmalarını güçlendirebilir ve içsel bir denge sağlanmaktadır. Psikolojik dayanıklılık ise, bireyin zorluklarla karşılaştığında sağlıklı bir şekilde tepki verebilme yeteneğini ifade etmektedir (Joshano, 2013).

Dayanıklılık, stresli durumlarla başa çıkma, zorlukları aşma ve olumsuz koşullara uyum sağlama kapasitesini içermektedir. İslami iyi oluş ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişki, bireyin dini inançlarını güçlü bir şekilde benimsemesi ve bu inançları günlük yaşamında aktif olarak uygulamasıyla güçlendirilmektedir. Bu bağlamda, İslami inançlar bireye moral ve manevi destek sağlayarak psikolojik dayanıklılığın artmasına katkıda bulunmaktadır (Omais & Dos Santos, 2021).

Akademik çalışmalar, bu iki kavram arasındaki etkileşimi anlamamıza yardımcı olurken, bireylerin ve toplumların psikolojik sağlıklarını güçlendirmeye yönelik stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. İslami iyi oluş ve psikolojik dayanıklılık üzerine yapılan araştırmalar, genellikle psikoloji, dini çalışmalar ve psikiyatri alanlarında yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalar, bireylerin İslami inançlarına dayalı olarak içsel bir denge sağlama ve stresle başa çıkma yeteneklerini geliştirme sürecini anlamamıza yardımcı olmaktadır (Joshano & Weijers, 2019).

Bununla birlikte, İslami iyi oluş ve psikolojik dayanıklılık kavramlarının sadece bireyin içsel dünyası ile sınırlı olmadığı unutulmamalıdır. Toplumsal destek ağlarının varlığı ve etkinliği de bu kavramlar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İslami

toplumlarda, dini kurumlar ve sosyal yapılar, bireylerin ruhsal iyilik hallerini desteklemek için önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, İslami iyi oluş ve psikolojik dayanıklılık konularında yapılan araştırmalar, sadece bireylerin değil, aynı zamanda toplumların ruhsal ve psikolojik sağlığını güçlendirmeye yönelik stratejilerin belirlenmesine katkı sağlamaktadır (Dewi et al., 2021).

Sonuç olarak, İslami iyi oluş ve psikolojik dayanıklılık, bireylerin manevi bir tatmin elde etmelerini ve zorluklar karşısında dirençli olmalarını desteklemek adına önemli bir birleşim noktası oluşturmaktadır. Bu kavramlar, bireylerin ruhsal ve duygusal iyilik hallerini güçlendirerek yaşamlarını daha anlamlı ve tatmin edici hale getirmektedir (Türker, 2018).

2.8.2. İslami İyi Oluş ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Literatürde An Investigation of Islamic Well-Being and Mental Health yani İslami iyi oluş düzeyi ölçeğine yönelik yapılan araştırmalar incelenmiştir. Yapılan çalışmalar toplamda 18 adettir. İlgili literatür incelendiğinde özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinde psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş düzeylerini ele alan araştırmaların bulunmadığı görülmektedir.

Aydoğdu, Yıldız ve Orak (2021) tarafından yapılmış olan ‘‘Türkiye’de dini bağlılığın mutluluk ve yaşam tatmini ile bağlantısını ıceleme’’ araştırma sonuçları, dini kendini tanımlama, dini ve Tanrı’ya verilen önem ve camiye gitmenin, daha yüksek mutluluk ve yaşam doyumu ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca, camiye gitmenin kadın ve erkeklerin özel refahı üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı bulunmuştur. Masruri vd., (2022) yapmış oldukları araştırma sonuçlarına göre, bireylein manevi sağlıklarını artırmada İslami öğretiler çerçevesinde temizliğe, beslenmeye ve yaşam tarzına dikkat etmeleri önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Kur’an ve sünnetin temizlik, beslenme ve genel yaşam biçimi konusundaki tavsiyelerine uymanın, bireylerin manevi iyi oluş düzeylerini belirgin şekilde yükselteceği tespit edilmiştir. Aynı şekilde Mustapa vd., (2023) araştırmanın sonuçlarına göre, elde edilen ana bulgular, İslami manevi uygulamaların stresin azaltmasına, artan huzur ve bireysel refah ile olumlu bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymuşlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yürütülmüştür. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın nicel araştırma kısmında ilişkisel tarama yöntemi kullanılırken; derinlemesine araştırma yapılmasına ve sınırlı kaynakların etkin biçimde kullanılabilmesine olanak sağlaması sebebiyle araştırmanın nitel kısmında amaçlı örnekleme ile kartopu örnekleme yöntemleri kullanılmıştır.

İlişkisel tarama modeli, araştırmacıların geniş veri setlerindeki değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmelerini sağlar. Bu yöntem, araştırmanın temel hipotezlerini test etmek, veri setindeki önemli desenleri ve ilişkileri ortaya çıkarmak ve sonuçları daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmek için tercih edilir (Kanner, 1981).

Araştırmanın sonuçları, özel gereksinimli çocuk ebeveynlerinin yaşadıkları süreçte İslami iyi oluşun etkilerinin anlaşılmasına önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Bu sonuçlar, ebeveynlerin dinî inançlarının ve ruhsal refahlarının, özellikle de stresli ve zorlayıcı durumlarla başa çıkma becerilerinin, çocuklarına olan yaklaşımlarını ve yaşadıkları deneyimleri nasıl etkilediğini daha derinlemesine anlaşılmasına olanak tanıyacaktır. Bu bağlamda, İslami iyi oluşun ebeveynlerin ruhsal sağlamlığı ve aile uyumu üzerindeki etkileri üzerine yapılan araştırmalar, özel gereksinimli çocukların ailelerinin yaşadığı deneyimlerin anlaşılmasına ve desteklenmesine katkıda bulunacaktır.

Araştırmada, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan iki örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bunlardan biri, derinlemesine araştırma yapılmasını ve sınırlı kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağladığı için amaçlı örnekleme yöntemidir (Baltacı, 2018). Amaçlı örnekleme yöntemi ile araştırmacı ekibi, ilk katılımcıları belirlemek amacıyla çevresindeki kişilerle iletişime geçilmiştir. Katılımcılar belirlenirken, katılımcı ebeveynlerin çocuklarının özel eğitim kurumlarından özel eğitim alıyor olmasına dikkat edilmiştir.

Bununla beraber katılımcıların yaşadıkları kültürün ve sosyoekonomik düzeyin içinde buldukları durumu etkileyip etkilemediğini öğrenmek için katılımcıların yarısı

Türkiye’den seçilirken diğer yarısı Almanya’dan seçilmiştir. Örneklem grubunun sınırlı bir kaynak olması, konuyla ilgili en etkin verilerin sunulabilmesi ve derinlemesine çalışılmasına olanak vermesi sebebiyle bu yöntem kullanılmıştır (Yağar ve Dökme, 2018). Araştırmada kullanılan bir diğer örnekleme yöntem kartopu örnekleme yöntemidir, çünkü hedeflenene örnekleme grubuna erişimin zorluğu nedeniyle (Platton, 2005) bu yöntem tercih edilmiştir. Bu yaklaşımla, mevcut katılımcılardan özel eğitim öğrencilerinin velisi olan ilgili kişilere yönlendirme yapılmıştır. Bu yönlendirme talebi, “*Bana bu konu hakkında yardımcı olabilecek başka özel eğitime ihtiyaç duyan çocuk ebeveyni tanıdıklarınız var mı? Yönlendirmeniz mümkün mü?*” şeklindeki sorularla sağlanmaya çalışılmıştır (Flick, 2014). Bu süreçte yönlendiren kişinin güvenilirliği önemle gözetilmiştir (Grix, 2010). Bu yöntemler kullanılarak 5’i Türkiye ve 5’i Almanya’dan olmak üzere toplam 10 ebeveyn ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara dair sosyodemografik bilgilere Tablo 1.1’de yer verilmiştir.

Tablo 1.1: Katılımcıların Sosyodemografik Bilgileri

İsim	Yaş	Cinsiyet	İkametgâh	Çocuğun Gereksinim türü	Dini inanç	Dini inanç düzeyi
K1	37	Kadın	Türkiye	Özel Öğrenme Güçlüğü	İslam	Yüksek
K2	40	Kadın	Almanya	Zihinsel Yetersizlik	İslam	Orta
K3	36	Kadın	Türkiye	Otiz Spektrum Bozukluğu	İslam	Orta
K4	43	Kadın	Almanya	Zihinsel Yetersizlik	İslam	Orta
K5	34	Kadın	Almanya	Zihinsel Yetersizlik	İslam	Orta
K6	33	Kadın	Almanya	Zihinsel Yetersizlik	İslam	Orta
K7	45	Kadın	Almanya	Zihinsel Yetersizlik	İslam	Orta
K8	37	Kadın	Türkiye	Konuşma ve Dil Yetersizliği	İslam	Orta
K9	38	Kadın	Türkiye	Epilepsi	İslam	Yüksek
K10	50	Kadın	Türkiye	Otiz Spektrum Bozukluğu	İslam	Orta

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubunu, nicel araştırma için özel gereksinimli çocuğu bulunan 23'ü Erkek ve 121'i kadın olmak üzere 144 ebeveyn oluşturmaktadır. Nitel araştırma ise, 5'i Türkiye ve 5'i Almanya'dan olmak üzere toplam 10 kadın ebeveyninden oluşmaktadır.

Araştırmada kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilme nedeni, hedef kitlenin üyelerinin kolayca ulaşılabilir olması, coğrafi yakınlık, belirli bir zamanda ulaşılabilirlik veya örnekleme isteği gibi pratik kriterleri karşılayan bir olasılık veya rastgele olmayan bir örnekleme türü olmasıdır (Etikan vd., 2015). Bu yöntem, ulaşması ve iletişim kurması kolay olan katılımcıların seçilmesini içerir ve bu nedenle araştırmada tercih edilmiştir.

Çalışma grubunda yer alan katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 1.2'de verilmiştir.

Tablo 1.2: Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Değişken	Grup	n	%
Cinsiyet	Erkek	23	15.97
	Kadın	121	84.03
Medeni durum	Bekar/boşanmış	13	9.03
	Evli	131	90.97
Yaşanılan Yer	Türkiye	101	70.14
	Almanya	43	29.86
Eğitim düzeyi	İlk okul/orta okul	43	29.86
	Lise	54	37.50
	Ön lisans	11	7.64
	Lisans ve üzeri	36	25.00
İş durumu	Çalışıyorum	60	41.67
	Çalışmıyorum	84	58.33
Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuğun Cinsiyeti	Erkek	86	59.72
Sosyoekonomik düzey	Kız	58	40.28
	Düşük	19	13.19
	Orta	101	70.14
Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuğunuzun Gereksinim Türü	İyi	24	16.67
	Dikkat eksikliği ve hiperaktivite (DEHB)	23	15.97
	Dil ve konuşma yetersizliği (kekeme, peltek vs.)	27	18.75
	Fiziksel/bedensel yetersizlik (ortopedik vs.)	22	15.28

Görme/işitme yetersizliği	8	5.56
Özel öğrenme güçlüğü	17	11.81
Zihinsel yetersizlik	42	29.17
Üstün ve özel yetenek	5	3.47

Tablo 1.2’de demografik özelliklere yönelik bulgular incelendiğinde, katılımcıların %84,03’ü (n:121) kadın, %90,97’si (n:131) evli, %70,14’ü (n:101) Türkiye’de yaşamakta %37,5’i (n:54) lise eğitim düzeyine sahip, %58,33’ü (n:84) çalışmamakta, %59,72’sinin (n:86) özel eğitime gereksinim duyan çocuğunun erkek olduğu, %70,14’ünün (n:101) gelir düzeyi orta, %29,17’sinin (n:42) özel eğitime gereksinim duyan çocuğunun gereksinim türünün zihinsel yetersizlik olduğu görülmektedir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın verileri, katılımcıların demografik bilgilerini ve araştırma değişkenlerini ölçmek amacıyla 5 farklı ölçek kullanılarak toplanmıştır: demografik bilgi formu, “psikolojik dayanıklılık ölçeği”, “Beck umutsuzluk ölçeği”, “İslami iyi oluş düzeyleri ölçeği” ve Ebeveyn Görüşme Formu. Veri toplama araçlarının ayrıntılı açıklamaları, kullanım yönergeleri, ilgili aşağıda açıklanmıştır.

3.3.1. Demografik Bilgi Formu

Demografik Bilgi Formu, araştırmacı tarafından hazırlanan ve bu araştırmanın katılımcılarına yöneltilen çeşitli kişisel bilgileri içeren bir bölümdür. Bu form; cinsiyet, medeni durum, yaşanılan yer, eğitim düzeyi, iş durumu, özel eğitime gereksinim duyan çocuğun cinsiyeti, sosyoekonomik düzey ve özel eğitime gereksinim duyan çocuğun gereksinim türü gibi önemli demografik özellikler hakkında bilgiler toplamak amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca, katılımcıların kendilerini umutsuz olarak değerlendirmeleri ve psikolojik dayanıklılığın İslami iyi oluş etkisi hakkındaki görüşlerini de içermektedir. Bu bilgiler, araştırmanın analizinde ve sonuçların yorumlanmasında kaynak oluşturulması açısından katılımcılardan toplanmıştır.

3.3.2. Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği

Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Işık (2016) tarafından bireylerin psikolojik dayanıklılık düzeylerini belirleyerek ölçeği geliştirmiştir. 20-42 yaş aralığındaki bireyler ölçek geliştirme aşamalarından araştırma grubunu oluşturmuştur. 21 maddelik üç alt boyutlu bir ölçek olduğu belirlenmiştir. Bu üç alt boyut başlıkları kendini adama,

kontrol ve meydan okuma olarak belirlenmiştir. Ölçek, 5'li likert (1=Kesinlikle katılmıyorum 5= Kesinlikle katılıyorum) tipidir. Ölçeğin tamamı için Cronbach alpha güvenirlik katsayısı .76 iken, her bir alt boyut için Cronbach alpha güvenirlik katsayıları .62 ile .74 arasındadır.

3.3.3. Beck Umutsuzluk Ölçeği

Beck Umutsuzluk Ölçeği, bireylerin geleceğe yönelik beklentilerini ve karamsarlık düzeyini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş bir ölçektir (Beck vd., 1974). Bu ölçek, 20 maddeden oluşmaktadır ve katılımcılardan kendilerine uygun gelen ifadeleri işaretlemeleri istenmektedir. Ölçeğin tümü için Cronbach alpha güvenirlik katsayısı .86 olarak bulunmuştur. Bu değer anlamlılığını belirlemek için yapılan varyans analizi sonuçlarına göre ($p < 0.001$), ölçeğin güvenirliğinin yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

3.3.4. İslami İyi Oluş Ölçeği

İslami İyi Oluş Düzeyi Ölçeği, bireylerin ruh sağlığı ve İslami iyi oluş arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu ölçek bireyler ile yüz yüze bireysel görüşmeler yapılarak değerlendirilmiştir. Bu ölçeğin amacı, çeşitli inanç düzeylerine sahip bireyleri İslami İyi Oluş Ölçeği kullanarak karşılaştırmaktır. İslami İyi Oluş Ölçeği 9 maddelik bir ölçektir.

İslam Dindarlığı Ölçeği 1995 yılında Uysal tarafından geliştirilmiş olup iki alt boyut başlıkları iman ve ibadet olarak belirlenmiştir. Likert 4 tipi (1= Hiç uygun değil 4= Tamamen uygun) ölçektir (Eryılmaz ve Kula, 2018). Ölçeğin tamamı için iç tutarlılık katsayısı 0,80 olarak bulunmuştur.

3.4. Ölçeklere Ait Güvenirlik Çalışmaları

Çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliği, Cronbach Alfa içsel tutarlılık testiyle değerlendirilmiştir. Bu yöntem, anket maddelerinin iç tutarlılığını tahmin etmek için kullanılan bir yöntemdir (Cronbach, 1951). Alfa katsayısı, ölçekte bulunan belirli maddelerin toplam varyansının genel varyansa oranıdır ve ağırlıklı standart sapmanın ortalaması olarak hesaplanır (Ercan ve İsmet, 2004). Cronbach Alpha katsayısı 0 ile 1 arasında değişen değerler alır ve belirli bir eşik değeri üzerinde bu değerler güvenilirliği sağlar (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2009).

$0,01 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir.

$0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşüktür.

$0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek güvenilirliği kabul edilebilir seviyededir;

$0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek güvenilirliği yüksektir.

Tablo 1.3: Ölçek Puanlarına İlişkin Güvenirlik Analizi

	Cronbach's Alpha
Psikolojik dayanıklılık	0.82
Beck umutsuzluk ölçeği	0.66
İslami İyi Oluş ölçeği	0.94

Tablo 1.3 incelendiğinde ölçek puanlarının kabul edilebilir yüksek güvenirlilik düzeylerine olduğu tespit edilmiştir.

3.5. Araştırma Verilerinin Toplanması

Araştırma verileri araştırmacı tarafından Türkiye ve Almanya geneli farklı illerde bulunun özel eğitime gereksinim duyan çocukların ebeveynlerinde toplanmıştır. Araştırmacı tarafından ölçme araçları ve puanlama hakkında katılımcılara bilgilendirme yapılmış ve sonrasında ölçme araçları uygulanarak formlar tekrar toplanmıştır. Veri toplama süreci yaklaşık 10 ay sürmüştür. Nicel veri analizinde hazırlanmış olan anket formları üzerinden 144 ebeveyn tarafından doldurulmuştur. Nitel veri analizinde ise 5'i Türkiyeden ve 5'i Almanyadan toplam 10 ebeveyn ile yüz yüz ve telefon görüşmeleri olarak uygulanmıştır.

3.6. Veri Analizi

Araştırma verilerinin analizinde, parametrik ve nonparametrik testlerin uygulanması için gerekli olan varsayımlar öncelikle değerlendirilmiştir. Normal dağılımın varlığını belirlemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmış ve ayrıca basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir. Bağımsız iki grup arasındaki farklılıkların analiz edilmesi için tek yönlü varyans analizi "ANOVA (ANalysis Of VAriance)" tercih edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesinde Pearson korelasyon katsayısı kullanılmış ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin belirlenmesi için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Son olarak, elde edilen

sonuçların anlamlılığı değerlendirilirken 0.05 anlamlılık düzeyi esas alınmıştır. Normallik varsayımına ilişkin bulgular Tablo 1.4'te verilmiştir.

Tablo 1.4: Normallik Varsayımına İlişkin Bulgular ve Düzeyler

Ölçekler	Kolmogorov-Smirnov		Çarpıklık	Basıklık	Ortalama	Standart sapma
	İstatistik	p				
Kendini adama	0.10	0.00	-0.25	-0.50	23.09	3.34
Kontrol	0.08	0.01	-0.14	0.62	22.06	3.11
Meydan okuma	0.12	0.00	-0.63	0.55	27.88	4.45
Psikolojik dayanıklılık	0.08	0.05	-0.19	0.44	78.29	9.08
Gelecek ile ilgili duygular	0.41	0.00	1.83	2.43	0.48	0.86
Motivasyon kaybı	0.33	0.00	0.87	1.51	3.33	0.87
Gelecekle ilgili beklentiler	0.19	0.00	0.45	-0.20	1.62	1.14
Beck umutsuzluk ölçeği	0.17	0.00	0.88	0.48	6.00	2.28
İslami iyi Oluş ölçeği	0.12	0.00	-1.02	1.10	29.84	5.21

Verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığı Kolmogorov-Smirnov testi ve basıklık çarpıklık değerleri incelenerek değerlendirilmiştir. Kolmogorov-Smirnov testinden elde edilen anlamlılık düzeyi 0,05'ten küçük olan verilerde basıklık ve çarpıklık değerleri $\pm 2,0$ arasında olmasında (George ve Mallery, 2010) değerlerin normal dağılımdan aşırı sapma göstermediği değerlendirilerek istatistiki analizler parametrik testler ile gerçekleştirilmiştir. Ölçek ve alt boyut puanlarına ilişkin özet istatistikler Tablo 1.4'de gösterilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Araştırmanın bu aşaması, temel araştırma sorularının çözümüne yönelik kullanılan metodoloji, elde edilen veri setleri ve bu verilerin analizi sonucunda elde edilen bulguların detaylı bir çözümlemesini içermektedir. Bu süreç, araştırmanın temel odak noktalarını kapsayan katılımcıların psikolojik dayanıklılığı, umutsuzluğu ve İslami iyi oluş üzerindeki etkilerini aydınlatmak amacıyla tasarlanmıştır. Elde edilen veriler, belirlenen metodoloji doğrultusunda analiz edilmiş ve bu analizin ışığında elde edilen sonuçlar, araştırmanın genel amaçlarına uygun olarak sunulmuştur.

4.1. Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Tablo 1.5: Ölçek Puanlarının Düzeylerine İlişkin Bulgular

Ölçek ve Boyutlar	Düzy	n	%
Psikolojik dayanıklılık	Düşük düzey	1	0.69
	Orta düzey	27	18.75
	Yüksek düzey	99	68.75
	Çok yüksek düzey	17	11.81
Beck umutsuzluk ölçeği	Minimal	15	10.42
	Hafif	111	77.08
İslami iyi Oluş Ölçeği	Orta	18	12.50
	Düşük düzey	4	2.78
	Orta düzey	8	5.56
	Yüksek düzey	55	38.19
	Çok yüksek düzey	77	53.47

Tablo 1.5 incelendiğinde; Psikolojik dayanıklılık, Beck umutsuzluk ve İslami iyi Oluş ölçeklerinden elde edilen puanlar ile ölçek düzeyleri hesaplanmıştır. Kişilerin %68,75'inin (n:99) psikolojik dayanıklılık düzeyinin yüksek, %18,75'inin (n:27) orta düzeyde olduğu, %77,08'inin (n:111) Beck umutsuzluk düzeyinin hafif, %12,5'inin orta olduğu, %53,47'sinin (n:77) İslami iyi oluş düzeyinin çok yüksek düzeyde, %38,19'unun (n:55) yüksek ve %5,56'sının (n:8) orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

4.2. İkinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Tablo 1.6: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular

Değişken	Cinsiyet	Grup	Ortalama	Standart sapma	t	sd	p
Cinsiyet	Kendini adama	Erkek	23.43	3.64	0.54	142	0.59
		Kadın	23.02	3.30			
	Kontrol	Erkek	22.70	2.08	1.08	142	0.28
		Kadın	21.93	3.26			
	Meydan okuma	Erkek	27.48	4.37	-0.47	142	0.64
		Kadın	27.95	4.48			
	Psikolojik dayanıklılık	Erkek	78.57	8.65	0.16	142	0.88
		Kadın	78.24	9.19			
	Gelecek ile ilgili duygular	Erkek	0.57	0.99	0.52	142	0.60
		Kadın	0.46	0.84			
	Motivasyon kaybı	Erkek	3.26	0.96	-0.39	142	0.69
		Kadın	3.34	0.85			
	Gelecekle ilgili beklentiler	Erkek	1.13	1.25	-2.27	142	0.02
		Kadın	1.71	1.10			
	Beck umutsuzluk ölçeği	Erkek	5.43	2.68	-1.30	142	0.20
		Kadın	6.11	2.19			
İslami iyi Oluş Düzey ölçeği	Erkek	29.65	5.84	-0.19	142	0.85	
	Kadın	29.88	5.10				

t: Bağımsız örneklem t test

Tablo 1.6 incelendiğinde; gelecekle ilgili beklentiler puanları kişilerin cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir ($t_{142}=-2,27$; $p<0,05$). Ortalama değerlere bakıldığında kadınların ($\bar{X}=1,71$; $S=1,10$) gelecekle ilgili beklentiler puanlarının erkeklere göre ($\bar{X}=1,13$; $S=1,25$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer ölçek ve alt boyut puanları cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermemektedir ($p>0,05$).

Tablo 1.7: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Medeni Duruma Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular

Değişken	Cinsiyet	Grup	Ortalama	Standart sapma	t	sd	p
Medeni durum	Kendini adama	Bekar/Boşanmış	21.92	3.45	-1.32	142	0.19
		Evli	23.21	3.33			

Kontrol	Bekar/Boşanmış	21.77	2.20	-0.35	142	0.73
	Evli	22.08	3.19			
Meydan okuma	Bekar/Boşanmış	28.08	2.90	0.17	142	0.86
	Evli	27.85	4.58			
Psikolojik dayanıklılık	Bekar/Boşanmış	77.15	8.17	-0.47	142	0.64
	Evli	78.40	9.18			
Gelecek ile ilgili duygular	Bekar/Boşanmış	0.46	0.88	-0.08	142	0.94
	Evli	0.48	0.86			
Motivasyon kaybı	Bekar/Boşanmış	3.54	1.05	0.92	142	0.36
	Evli	3.31	0.85			
Gelecekle ilgili beklentiler	Bekar/Boşanmış	2.08	1.44	1.53	142	0.13
	Evli	1.57	1.10			
Beck umutsuzluk ölçeği	Bekar/Boşanmış	6.46	3.07	0.76	142	0.45
	Evli	5.95	2.20			
İslami iyi oluş ölçeği	Bekar/Boşanmış	27.46	6.33	-1.74	142	0.08
	Evli	30.08	5.05			

Tablo 1.7 incelendiğinde ölçek ve alt boyut puanları medeni duruma göre göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermemektedir ($p>0,05$).

Tablo 1.8: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Yaşanılan Yer ve Çalışma Durumuna Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular

Değişken	Cinsiyet	Grup	Ortalama	Standart sapma	t	sd	p	
Çalışma Durumu	Kendini adama	Çalışıyor	22.67	3.55	-1.29	142	0.20	
		Çalışmıyor	23.39	3.17				
	Kontrol	Çalışıyor	22.07	2.52	0.04	142	0.97	
		Çalışmıyor	22.05	3.48				
	Meydan okuma	Çalışıyor	26.93	4.32	-2.18	142	0.03	
		Çalışmıyor	28.55	4.44				
	Psikolojik dayanıklılık	Çalışıyor	77.15	8.41	-1.28	142	0.20	
		Çalışmıyor	79.11	9.49				
	Gelecek ile ilgili duygular	Çalışıyor	0.37	0.76	-1.33	142	0.19	
		Çalışmıyor	0.56	0.92				
	Motivasyon kaybı	Çalışıyor	3.32	0.87	-0.11	142	0.91	
		Çalışmıyor	3.33	0.87				
			Çalışıyor	1.33	1.11	-2.58	142	0.01

Gelecekle ilgili beklentiler	Çalışmıyor	1.82	1.12				
Beck umutsuzluk ölçeği	Çalışıyor	5.57	2.07				
	Çalışmıyor	6.31	2.38	-1.95	142	0.06	
İslami iyi oluş ölçeği	Çalışıyor	27.97	6.22				
	Çalışmıyor	31.18	3.85	-3.82	142	0.01	

t: Bağımsız örneklem t test

Kontrol puanları kişilerin yaşadıkları ülkeye göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir ($t_{142}=2,16$; $p<0,05$). Ortalama değerlere bakıldığında Türkiye’de yaşayan kişilerin ($\bar{X}=22,42$; $S=3,09$) kontrol puanlarının Almanya’da yaşayanlara göre ($\bar{X}=21,21$; $S=3,01$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Meydan okuma puanları kişilerin yaşadıkları ülkeye göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir ($t_{142}=2,16$; $p<0,05$). Ortalama değerlere bakıldığında Türkiye’de yaşayan kişilerin ($\bar{X}=28,35$; $S=4,26$) meydan okuma puanlarının Almanya’da yaşayanlara göre ($\bar{X}=26,77$; $S=4,73$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Gelecekle ilgili beklentiler puanları kişilerin çalışma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir ($t_{142}=2,16$; $p<0,05$).

Ortalama değerlere bakıldığında çalışan kişilerin ($\bar{X}=1,33$; $S=1,11$) gelecekle ilgili beklentiler puanlarının çalışmayanlara göre ($\bar{X}=1,82$; $S=1,12$) daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

İslami iyi oluş ölçeği puanları kişilerin çalışma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir ($t_{142}=2,16$; $p<0,05$). Ortalama değerlere bakıldığında çalışan kişilerin ($\bar{X}=27,97$; $S=6,22$) İslami iyi oluş ölçeği puanlarının çalışmayanlara göre ($\bar{X}=31,18$; $S=3,85$) daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1.9: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Yaşanılan Yere Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular

Değişken	Cinsiyet	Grup	Ortalama	Standart sapma	t	sd	p
Yaşanılan yer	Kendini adama	Türkiye	23.43	3.42	1.86	142	0.06
		Almanya	22.30	3.07			
	Kontrol	Türkiye	22.42	3.09	2.16	142	0.03
		Almanya	21.21	3.01			
	Meydan okuma	Türkiye	28.35	4.26	1.97	142	0.04
		Almanya	26.77	4.73			

Psikolojik dayanıklılık	Türkiye	79.24	9.01	1.93	142	0.06
	Almanya	76.07	8.96			
Gelecek ile ilgili duygular	Türkiye	0.54	0.93	1.40	142	0.16
	Almanya	0.33	0.64			
Motivasyon kaybı	Türkiye	3.31	0.89	-	142	0.68
	Almanya	3.37	0.82	0.41		
Gelecekle ilgili beklentiler	Türkiye	1.67	1.08	0.89	142	0.38
	Almanya	1.49	1.28			
Beck umutsuzluk ölçeği	Türkiye	6.16	2.20	1.28	142	0.20
	Almanya	5.63	2.44			
İslami iyi Oluş Düzey ölçeği	Türkiye	29.54	5.38	-	142	0.30
	Almanya	30.53	4.76	1.05		
	Çalışmıyor	6.31	2.38			
İslami iyi oluş ölçeği	Çalışıyor	27.97	6.22	-	142	0.01
	Çalışmıyor	31.18	3.85	3.82		

Tablo 1.9 incelendiğinde; diğer ölçek ve alt boyut puanları yaşanan ülke ve çalışma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermemektedir ($p>0,05$).

Tablo 1.10: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuğun Cinsiyetine Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular

Değişken	Cinsiyet	Grup	Ortalama	Standart sapma	t	sd	p
	Kendini adama	Erkek	22.88	3.38	-0.90	142	0.37
		Kız	23.40	3.30			
Kontrol		Erkek	22.35	3.14	1.38	142	0.17
		Kız	21.62	3.04			
Meydan okuma		Erkek	28.01	4.83	0.45	142	0.66
		Kız	27.67	3.84			
Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuğun Cinsiyeti	Psikolojik dayanıklılık	Erkek	78.67	9.56	0.61	142	0.54
		Kız	77.72	8.36			
	Gelecek ile ilgili duygular	Erkek	0.41	0.74	-1.23	142	0.22
		Kız	0.59	1.01			
	Motivasyon kaybı	Erkek	3.31	0.94	-0.21	142	0.83
		Kız	3.34	0.76			
	Gelecekle ilgili beklentiler	Erkek	1.63	1.12	0.13	142	0.90
		Kız	1.60	1.18			
Beck umutsuzluk ölçeği		Erkek	5.94	1.97	-0.37	142	0.71
		Kız	6.09	2.70			

İslami iyi Oluş Düzey ölçeği	Erkek	30.05	4.69	0.58	142	0.56
	Kız	29.53	5.92			

t: Bağımsız örneklem t test

Tablo 1.10’da ölçek ve alt boyut puanları özel eğitime gereksinim duyan çocuğun cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermemektedir ($p>0,05$).

Tablo 1.11: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular

Ölçekler	Grup	Ortalama	Standart sapma	F	p
Kendini adama	İlk okul/orta okul	23.42	3.66	1.28	0.28
	Lise	22.52	3.08		
	Ön lisans	24.45	3.27		
	Lisans ve üzeri	23.14	3.31		
Kontrol	İlk okul/orta okul	21.74	3.30	0.32	0.81
	Lise	22.11	3.47		
	Ön lisans	22.73	3.00		
	Lisans ve üzeri	22.14	2.32		
Meydan okuma	İlk okul/orta okul	28.37	4.78	1.55	0.21
	Lise	26.87	4.54		
	Ön lisans	29.00	3.55		
	Lisans ve üzeri	28.44	4.00		
Psikolojik dayanıklılık	İlk okul/orta okul	78.86	10.07	0.90	0.44
	Lise	76.87	9.21		
	Ön lisans	81.09	8.15		
	Lisans ve üzeri	78.89	7.81		
Gelecek ile ilgili duygular	İlk okul/orta okul	0.67	1.04	Welch:1.47	0.24
	Lise	0.31	0.64		
	Ön lisans	0.64	1.03		
	Lisans ve üzeri	0.44	0.84		
Motivasyon kaybı	İlk okul/orta okul	3.37	0.98	Welch:1.74	0.17
	Lise	3.39	0.92		
	Ön lisans	3.00	0.45		
	Lisans ve üzeri	3.28	0.74		
Gelecekle ilgili beklentiler	İlk okul/orta okul	1.79	0.99	Welch:1.00	0.40
	Lise	1.63	1.31		
	Ön lisans	1.55	1.51		
	Lisans ve üzeri	1.42	0.91		

Beck umutsuzluk ölçeği	İlk okul/orta okul	6.49	2.42	1.17	0.32
	Lise	5.96	2.47		
	Ön lisans	5.73	2.65		
	Lisans ve üzeri	5.56	1.56		
İslami iyi oluş ölçeği	İlk okul/orta okul	30.72	3.84	Welch:1.16	0.34
	Lise	30.06	4.70		
	Ön lisans	30.18	6.60		
	Lisans ve üzeri	28.36	6.62		

F: Tek yönlü varyans analizi

Tablo 1.11’de ölçek ve alt boyut puanları eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermemektedir ($p>0,05$).

Tablo 1.12: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Gelir Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular

Ölçekler	Grup	Ortalama	Standart sapma	F	p
Kendini adama	Düşük	23.42	3.66	1.28	0.28
	Orta	24.45	3.27		
	İyi	23.14	3.31		
Kontrol	Düşük	21.74	3.30	0.32	0.81
	Orta	22.73	3.00		
	İyi	22.14	2.32		
Meydan okuma	Düşük	28.37	4.78	1.55	0.21
	Orta	29.00	3.55		
	İyi	28.44	4.00		
Psikolojik dayanıklılık	Düşük	78.86	10.07	0.90	0.44
	Orta	81.09	8.15		
	İyi	78.89	7.81		
Gelecek ile ilgili duygular	Düşük	0.67	1.04	Welch:1.47	0.24
	Orta	0.64	1.03		
	İyi	0.44	0.84		
Motivasyon kaybı	Düşük	3.37	0.98	Welch:1.74	0.17
	Orta	3.00	0.45		
	İyi	3.28	0.74		
Gelecekle ilgili beklentiler	Düşük	1.79	0.99	Welch:1.00	0.40
	Orta	1.55	1.51		
	İyi	1.42	0.91		
Beck umutsuzluk ölçeği	Düşük	6.49	2.42	1.17	0.32
	Orta	5.73	2.65		
	İyi	5.56	1.56		
İslami iyi oluş ölçeği	Düşük	30.72	3.84	Welch:1.16	0.34
	Orta	30.18	6.60		

İyi 28.36 6.62

F: Tek yönlü varyans analizi

Tablo 1.12’de, ölçek ve alt boyut puanları gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermemektedir ($p>0,05$).

Tablo 1.13: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının Özel Eğitime Gereksinim Türüne Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Bulgular

Ölçekler	Grup	Ortalama	Standart sapma	F	p
Kendini adama	Dikkat eksikliği ve hiperaktivite (DEHB)	22.61	4.00	0.47	0.83
	Dil ve konuşma yetersizliği (kekeme, peltek vs.)	23.59	3.61		
	Fiziksel/bedensel yetersizlik (ortopedik vs.)	22.45	3.50		
	Görme/işitme yetersizliği	24.00	2.93		
	Özel öğrenme güçlüğü	23.00	3.45		
	Zihinsel yetersizlik	23.31	2.87		
	Üstün ve özel yetenek	22.40	2.88		
Kontrol	Dikkat eksikliği ve hiperaktivite (DEHB)	21.43	3.42	0.31	0.93
	Dil ve konuşma yetersizliği (kekeme, peltek vs.)	22.59	3.48		
	Fiziksel/bedensel yetersizlik (ortopedik vs.)	22.05	3.85		
	Görme/işitme yetersizliği	22.38	1.51		
	Özel öğrenme güçlüğü	21.94	2.73		
	Zihinsel yetersizlik	22.00	2.85		
	Üstün ve özel yetenek	22.40	1.82		
Meydan okuma	Dikkat eksikliği ve hiperaktivite (DEHB)	26.83	5.52	0.78	0.58
	Dil ve konuşma yetersizliği (kekeme, peltek vs.)	28.22	4.47		
	Fiziksel/bedensel yetersizlik (ortopedik vs.)	26.73	4.98		
	Görme/işitme yetersizliği	27.38	4.90		
	Özel öğrenme güçlüğü	28.18	3.83		
	Zihinsel yetersizlik	28.74	3.62		
Psikolojik dayanıklılık	Üstün ve özel yetenek	28.40	4.62	0.54	0.78
	Dikkat eksikliği ve hiperaktivite (DEHB)	76.35	10.94		

	Dil ve konuşma yetersizliği (kekeme, peltek vs.)	79.70	9.06		
	Fiziksel/bedensel yetersizlik (ortopedik vs.)	76.55	10.29		
	Görme/işitme yetersizliği	78.13	6.60		
	Özel öğrenme güçlüğü	78.65	8.46		
	Zihinsel yetersizlik	79.40	8.24		
	Üstün ve özel yetenek	77.00	8.46		
	Dikkat eksikliği ve hiperaktivite (DEHB)	0.39	0.78	0.39	0.88
	Dil ve konuşma yetersizliği (kekeme, peltek vs.)	0.33	0.55		
Gelecek ile ilgili duygular	Fiziksel/bedensel yetersizlik (ortopedik vs.)	0.59	1.10		
	Görme/işitme yetersizliği	0.63	0.92		
	Özel öğrenme güçlüğü	0.65	1.11		
	Zihinsel yetersizlik	0.45	0.83		
	Üstün ve özel yetenek	0.60	0.89		
	Dikkat eksikliği ve hiperaktivite (DEHB)	3.39	0.99	0.94	0.47
	Dil ve konuşma yetersizliği (kekeme, peltek vs.)	3.44	0.93		
Motivasyon kaybı	Fiziksel/bedensel yetersizlik (ortopedik vs.)	3.23	0.69		
	Görme/işitme yetersizliği	3.88	1.46		
	Özel öğrenme güçlüğü	3.35	0.93		
	Zihinsel yetersizlik	3.17	0.66		
	Üstün ve özel yetenek	3.20	0.84		
	Dikkat eksikliği ve hiperaktivite (DEHB)	1.96	1.26	2.05	0.06
	Dil ve konuşma yetersizliği (kekeme, peltek vs.)	1.19	1.04		
Gelecekle ilgili beklentiler	Fiziksel/bedensel yetersizlik (ortopedik vs.)	2.00	1.27		
	Görme/işitme yetersizliği	1.50	1.07		
	Özel öğrenme güçlüğü	1.29	1.05		
	Zihinsel yetersizlik	1.74	1.04		
	Üstün ve özel yetenek	1.00	1.00		
	Dikkat eksikliği ve hiperaktivite (DEHB)	6.35	2.21	0.73	0.62
	Dil ve konuşma yetersizliği (kekeme, peltek vs.)	5.67	2.32		
Beck umutsuzluk ölçeği	Fiziksel/bedensel yetersizlik (ortopedik vs.)	6.50	2.60		
	Görme/işitme yetersizliği	6.63	2.72		
	Özel öğrenme güçlüğü	5.94	2.38		
	Zihinsel yetersizlik	5.81	2.07		

İslami iyi oluş ölçeği	Üstün ve özel yetenek	4.80	1.79		
	Dikkat eksikliği ve hiperaktivite (DEHB)	29.52	4.59	1.73	0.12
	Dil ve konuşma yetersizliği (kekeme, peltek vs.)	30.85	4.58		
	Fiziksel/bedensel yetersizlik (ortopedik vs.)	29.00	5.85		
	Görme/işitme yetersizliği	28.50	3.82		
	Özel öğrenme güçlüğü	28.35	5.44		
	Zihinsel yetersizlik	31.19	5.11		
	Üstün ve özel yetenek	25.40	7.57		

F: Tek yönlü varyans analizi

Tablo 1.13'te, ölçek ve alt boyut puanları gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermemektedir ($p>0,05$).

4.3. Üçüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular

Tablo 1.14: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve İslami İyi Oluş Ölçeği ve Alt Boyut Puanları Arası İlişkiye Yönelik Bulgular

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Kendini adama (1)	1	,468**	,589**	,821**	-,229**	,057	-,321**	-,245**	,171*
Kontrol (2)		1	,493**	,729**	-,190*	,037	-,258**	-,231**	,039
Meydan okuma (3)			1	,862**	-,246**	,058	-,205*	-,203*	,227**
Psikolojik dayanıklılık (4)				1	-,325**	,028	-,341**	-,319**	,200*
Gelecek ile ilgili duygular (5)					1	,182*	,416**	,687**	-,089
Motivasyon kaybı (6)						1	,240**	,579**	,046
Gelecekle ilgili beklentiler (7)							1	,809**	,030
Beck umutsuzluk ölçeği (8)								1	,008
İslami iyi oluş ölçeği (9)									1

Korelasyon derecesi olarak $\pm 1 \leq r \leq \pm 0.7$ Kuvvetli İlişki, $\pm 0.7 \leq r \leq \pm 0.3$ Orta Düzeyde İlişki, $\pm 0.3 \leq r \leq \pm 0$ Zayıf İlişki baz alınmıştır. (Gürbüz ve Şahin, 2018).

Kendini adama puanları ile Gelecek ile ilgili duygular puanı arasında negatif yönde düşük düzeyde ($r:-0,229;p<0,05$), Gelecekle ilgili beklentiler puanı arasında negatif yönde orta düzeyde ($r:-0,321;p<0,05$), Beck umutsuzluk ölçeği puanı arasında negatif yönde düşük düzeyde ($r:-0,245;p<0,05$), İslami iyi oluş ölçeği puanı arasında pozitif yönde düşük düzeyde ($r:0,171;p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Kontrol puanları ile Gelecek ile ilgili duygular puanı arasında negatif yönde düşük düzeyde ($r:-0,190;p<0,05$), Gelecekle ilgili beklentiler puanı arasında negatif yönde düşük düzeyde ($r:-0,258;p<0,05$), Beck umutsuzluk ölçeği puanı arasında negatif yönde düşük düzeyde ($r:-0,231;p<0,05$), istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Meydan okuma puanları ile Gelecek ile ilgili duygular puanı arasında negatif yönde düşük düzeyde ($r:-0,246;p<0,05$), Gelecekle ilgili beklentiler puanı arasında negatif yönde düşük düzeyde ($r:-0,205;p<0,05$), Beck umutsuzluk ölçeği puanı arasında negatif yönde düşük düzeyde ($r:-0,203;p<0,05$), İslami iyi oluş ölçeği puanı arasında pozitif yönde düşük düzeyde ($r:0,227;p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Psikolojik dayanıklılık puanları ile Gelecek ile ilgili duygular puanı arasında negatif yönde orta düzeyde ($r:-0,325;p<0,05$), Gelecekle ilgili beklentiler puanı arasında negatif yönde orta düzeyde ($r:-0,341;p<0,05$), Beck umutsuzluk ölçeği puanı arasında negatif yönde düşük düzeyde ($r:-0,319;p<0,05$), İslami iyi oluş ölçeği puanı arasında pozitif yönde düşük düzeyde ($r:0,200;p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Beck umutsuzluk ölçeği ve alt boyut puanları ile İslami iyi oluş ölçeği puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p>0,05$).

4.4. Dördüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular

Beck umutsuzluk puanlarının yordanmasına yönelik hipotezler çoklu Regresyon analizi ile incelenmiştir. Regresyon analizi Bağımsız değişken X hakkında sahip olunan bilgilerden hareketle bağımlı değişken Y tahmin edilmeye çalışılmaktadır (Eymen, 2007). Regresyon analizinin varsayımlarına bakıldığında Durbin-Watson istatistiği 2,01 olarak tespit edilmiş ve otokorelasyon olmadığı değerlendirilmiştir. Varyans büyütme faktörü, (VIF) 1 civarında olup çoklu bağlantılılık sorununun

olmadığı görülmektedir. Tahminlere ait hataların normal dağılıma uygunluğu histogram grafiği ile incelendiğinde çan eğrisi şeklinin oluşum gösterdiği tespit edilerek hataların normal dağılım gösterdiği sonucuna varılmıştır. Eş Varyanslılık değişkenlerin rassal ve dikdörtgensel olarak saçılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 1.15: Beck Umutsuzluk Puanının Yordamasına Yönelik Bulgular

Bağımlı değişken: Beck umutsuzluk puanları					
Bağımsız değişkenler	B	St. Hat a	β	t	p
Sabit	10.7 3	1.77		6.0 5	0.00
Kendini adama	-0.11	0.07	-0.16	- 1.5 2	0.13
Kontrol	-0.10	0.07	-0.13	- 1.3 4	0.18
Meydan okuma	-0.03	0.06	-0.06	- 0.5 4	0.59
F(3,139)=3,06;p:0,01 R:0,280 R²:0,078 Durbin-Watson:2,01					

Beck umutsuzluk puanları ile anlamlı ve ilişkili olduğu tespit edilen kendini adama, kontrol, meydan okuma boyut puanları modele dahil edilerek çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 1.15’de Beck umutsuzluk puanlarının yordanmasına yönelik kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir [F 3,139) = 3,06 p<0,05]. Kendini adama, kontrol, meydan okuma alt boyutlarının Beck umutsuzluk puanlarını yordamada (açıklamada) istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir (p>0,05). Kendini adama, kontrol, meydan okuma alt boyutlarının Beck umutsuzluk puanlarındaki değişimin %7,8’ini açıkladığı görülmektedir (R²:0,078).

Tablo 1.16: İslami İyi Oluş Puanının Yordamasına Yönelik Bulgular

Bağımlı değişken: İslami İyi Oluş Ölçeği						
Bağımsız değişkenler	B	St. Hata	Beta	t	p	VIF
Sabit	2.39	0.35		6.73	0.00	

Kendini adama	0.01	0.02	0.06	0.56	0.58	1.53
Meydan okuma	0.03	0.01	0.19	1.91	0.06	1.53
F(3,139)=3,99;p:0,02 R:0,231 R²:0,054 Durbin-Watson:1,86						

İslami iyi oluş puanları ile anlamlı ve ilişkili olduğu tespit edilen kendini adama, meydan okuma boyut puanları modele dahil edilerek çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 1.16 İslami iyi oluş puanlarının yordanmasına yönelik kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir [F 3,139) = 3,99 p<0,05]. Kendini adama, meydan okuma alt boyutlarının İslami iyi oluş puanlarını yordamada (açıklamada) istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir (p>0,05). Kendini adama, meydan okuma alt boyutlarının Beck umutsuzluk puanlarındaki değişimin %5,4'ünü açıkladığı görülmektedir (R²:0,054).

4.5. Araştırmanın Nitel Bulguları

Bu araştırmanın verilerinin analizinde ve analiz sonuçlarının modellenmesinde MAXQDA (hiyerarşik kod alt kod modeli) nitel veri analiz programı kullanılmıştır.

Özellikle sosyal bilimler alanında yapılan çeşitli ölçmelerde, ölçülen kavramın tüm boyutları genellikle kullanılmaya çalışılır. Yüksek güvenilirlik, ölçüm süreçlerinin ve kullanılan ölçütlerin doğruluğuyla ilişkilidir. Nitel araştırmalar, insanların deneyimlerini ve yaşantılarını anlamaya yönelik bir araştırma türü olarak kabul edilir (Karasar, 2016). Verilerin güvenilirliğini sağlamak için analiz sürecinde iki ayrı analiz gerçekleştirilmiş ve sonuçlar karşılaştırılmıştır. Ayrıca görüşmeler sırasında elde edilen verilerin kodlanması sürecinde iki farklı kodlayıcı kullanılmış ve bu kodlayıcılar arasındaki uyum yüzdesi (%79) güvenilirliği artmıştır. Geçerlik, ölçülmek istenen özelliğin doğru bir şekilde ölçülme derecesini ifade eder. Başka bir ifadeyle, ölçülmek istenen özelliğin diğer özelliklerden ayrılarak doğru bir şekilde ölçülme derecesidir (Karasar, 2016). Geçerlik, testin bireyin ölçülmek istenen özelliğini diğer özelliklerine karıştırmadan ne derece doğru ölçtüğüyle ilgilidir (Büyüköztürk vd., 2017). Katılımcılarla yapılan görüşmelerin geçerliliğinin sağlanması amacıyla görüşme sırasında bilgisayara kaydedilen görüşmeler okunarak onayları istenmiştir. Ayrıca, katılımcıların doğrudan ifadeleriyle elde edilen görüşler desteklenmiştir.

Araştırmanın bu bölümünde görüşme soruları yoluyla elde edilen görüşmelere ait bulgular yer almaktadır.

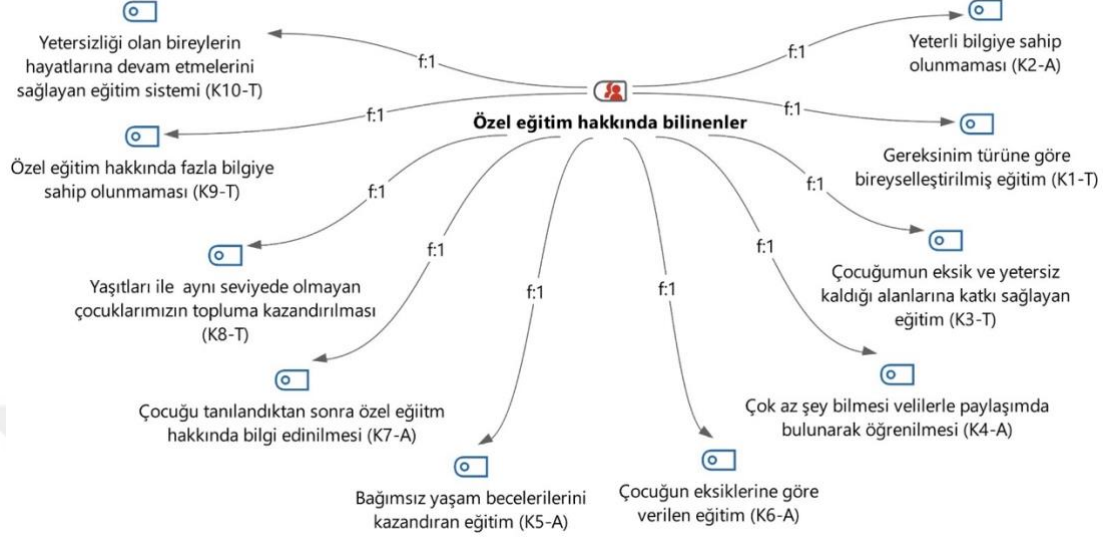
Tablo 1.17: Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler (Yaş, Cinsiyet, İkametgâh, Çocuğun Gereksinim Türü, Dini İnanç ve Dini İnanç Düzeyi)

İsim	Yaş	Cinsiyet	İkametgâh	Çocuğun Gereksinim türü	Dini inanç	Dini inanç düzeyi
K1	37	Kadın	Türkiye	Özel Öğrenme Güçlüğü	İslam	Yüksek
K2	40	Kadın	Almanya	Zihinsel Yetersizlik	İslam	Orta
K3	36	Kadın	Türkiye	Otiz Spektrum Bozukluğu	İslam	Orta
K4	43	Kadın	Almanya	Zihinsel Yetersizlik	İslam	Orta
K5	34	Kadın	Almanya	Zihinsel Yetersizlik	İslam	Orta
K6	33	Kadın	Almanya	Zihinsel Yetersizlik	İslam	Orta
K7	45	Kadın	Almanya	Zihinsel Yetersizlik	İslam	Orta
K8	37	Kadın	Türkiye	Konuşma ve Dil Yetersizliği	İslam	Orta
K9	38	Kadın	Türkiye	Epilepsi	İslam	Yüksek
K10	50	Kadın	Türkiye	Otiz Spektrum Bozukluğu	İslam	Orta

Tablo 1.17'e göre katılımcıların yaş aralığının 33-50 yaş aralığında olduğu gözükmektedir. Katılımcıların diğer özelliklerine bakılacak olursa; katılımcıların tamamının kadın olduğu gözükmektedir. Yine katılımcıların 5'i Türkiye'de yaşarken 5'de Almanya'da yaşamaktadır.

Görüşme Yoluyla Elde Edilen Verilerin Analiz Sonuçları

Katılımcıların “Özel eğitim hakkında neler biliyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtların analiz sonuçları Şekil.1.1’de verilmiştir.

Şekil 1.1: Özel Eğitim Hakkında Bilinenler

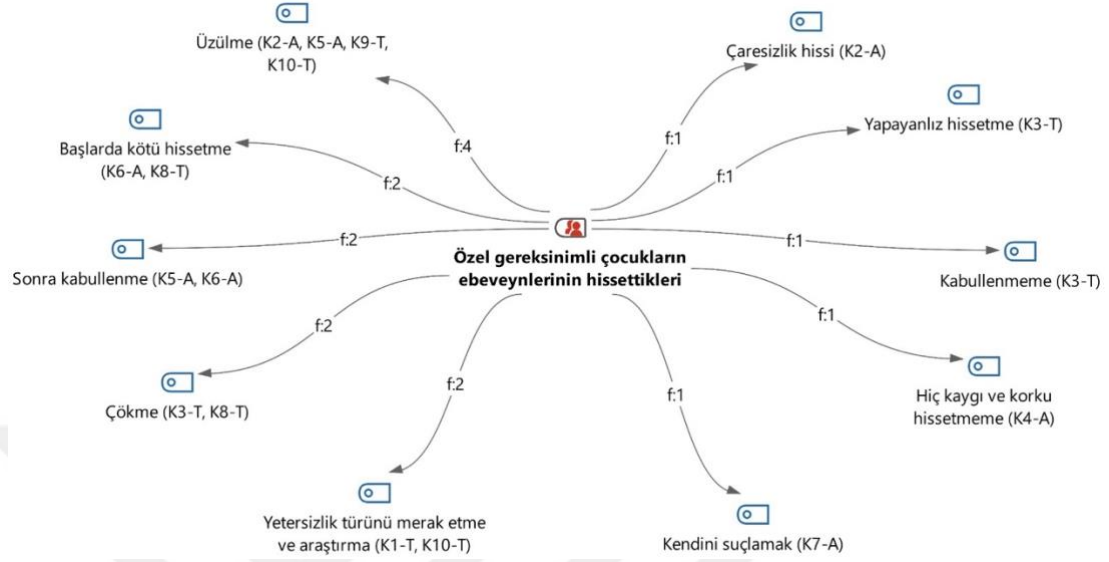
Katılımcıların yanıtlarına göre özel eğitim hakkında bilinenler; Yetersizliği olan bireylerin hayatlarını devam ettirmelerini sağlayan eğitim sistemi (K10-T, f:1), Özel eğitim hakkında fazla bilgiye sahip olunmaması (K9-T, f:1), Yaşlıları ile aynı seviyede olmayan çocuklarımızın topluma kazandırılması (K8-T, f:1), Çocuğu tanılandıktan sonra özel eğitim hakkında bilgi edinilmesi (K7-A, f:1), Bağımsız yaşam becerilerini kazandıran eğitim (K5-A, f:1), Çocuğun eksiklerine göre verilen eğitim (K6-A, f:1), Çok az şey bilmesi velilerle paylaşımda bulunarak öğrenilmesi (K4-A, f:1), Çocuğumun eksik ve yetersiz kaldığı alanlarına katkı sağlayan eğitim(K3-T, f:1), Gereksinim türüne göre bireyselleştirilmiş eğitim (K1-T, f:1) ve Yeterli bilgiye sahip olunmaması (K2-A, f:1) şeklindedir.

Bazı ebeveynlerin örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

...Özel eğitim demek, çocukların ileride temel ihtiyaçlarını göreceğ şekilde kendi kendine yaşayabilecek kıvama gelene kadar eğitim alması ve ona göre eksikliklerinin belirlenip duruma göre eğitime devam etmesi demektir (K5-A) ...

... Çocukların/bireylerin bireysel farklılıkları olup, sosyal ve akademik anlamda yetersizliği nedeni ile gereksinim türüne göre bireyselleştirilmiş eğitim türü olarak söyleyebiliriz (K1-T) ...

Katılımcıların “Çocuğunuzun özel gereksinimli bir birey olduğunu öğrendiğinizde neler hissettiniz?” sorusuna verdikleri yanıtların analiz sonuçları Şekil.1.2’de verilmiştir.

Şekil 1.2: Özel Gereksinimli Çocukların Ebeveynlerinin Hissettikleri

Katılımcıların yanıtlarına göre özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin hissettikleri; başlangıçta kötü hissetme (K6-A, K8-T, f:2), sonra kabullenme (K5-A, K6-A, f:2), çökme duygusu (K3-T, K8-T, f:2), yetersizlik türünü merak etme ve araştırma (K1-T, K10-T, f:2), kendini suçlama (K7-A, f:1), üzülmeye (K2-A, K5-A, K9-T, K10-T, f:4), çaresizlik hissi (K2-A, f:1), yapayalnız hissetme (K3-T, f:1), kabullenmeme (K3-T, f:1) ve hiç kaygı ve korku hissetmeme (K4-A, f:1) şeklindedir.

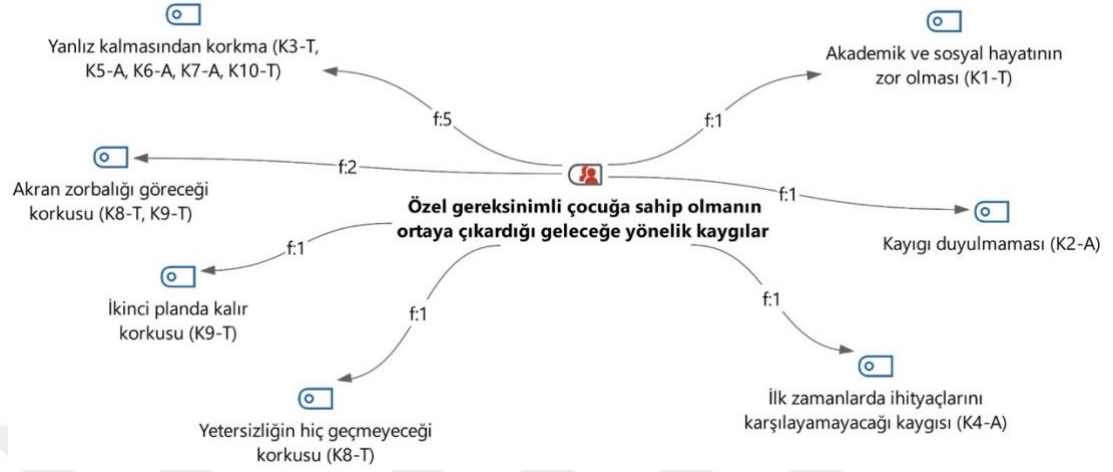
Bazı ebeveynlerin örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

...Durumu asla kabullenmedim. Psikolojik olarak çöktüm ve kendimi yapayalnız hissettim (K3-T).

...Çok kötü hissettim, hayatım bitti dedim neler bekliyor bizi diye çok korktum. Başlarda çok utanıyordum ve canım sıkılıyordu (K6-A) ...

... Kısa süre yıkıldım ve kabullenmek zaman aldı (K8-T) ...

Katılımcıların “Özel gereksinimli çocuğunuzun olması size geleceğe yönelik ne gibi kaygılar yaşatmaktadır?” sorusuna verdikleri yanıtların analiz sonuçları Şekil.1.3’te verilmiştir.

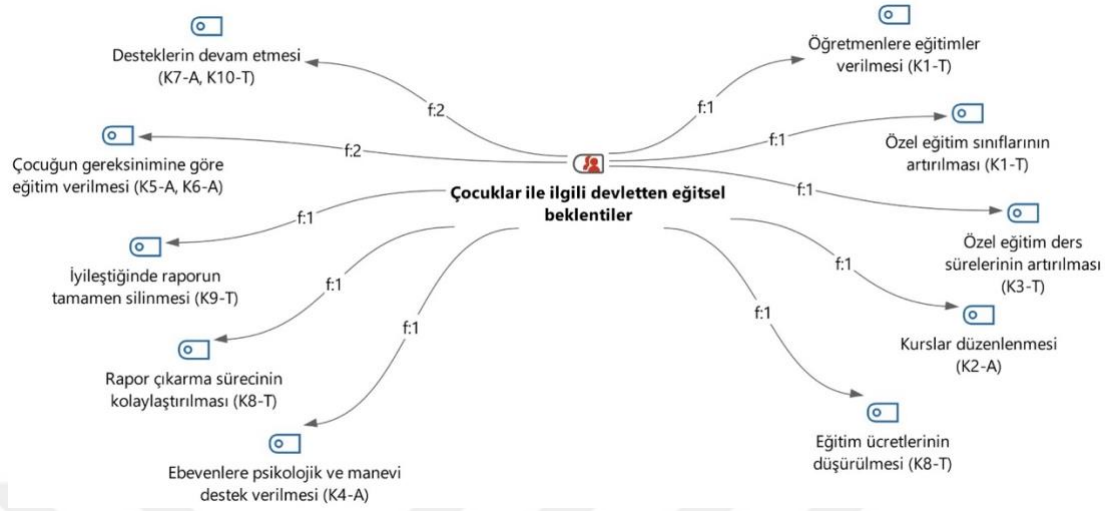
Şekil 1.3: Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olmanın Ortaya Çıkardığı Geleceğe Yönelik Kaygılar

Katılımcıların yanıtlarına göre özel gereksinimli çocuğa sahip olmanın ortaya çıkardığı geleceğe yönelik kaygılar; yalnız kalma korkusu (K3-T, K5-A, K6-A, K7-A, K10-T, f:5), akran zorbalığına maruz kalma korkusu (K8-T, K9-T, f:2), ikinci planda kalma korkusu (K9-T, f:1), yetersizliğin hiç geçmeyeceği korkusu (K8-T, f:1), akademik ve sosyal hayatının zor olacağı (K1-T, f:1), ilk zamanlarda ihtiyaçlarını karşılayamama kaygısı (K4-A, f:1) ve kaygıların duyulmaması (K2-A, f:1) şeklindedir.

Bazı ebeveynlerin örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

...Gelecek, benim en büyük kaygım, hatta ailemizin en büyük kaygısı gelecek ile ilgili desem daha iyi olur. Benden sonra Emirhan yani oğlum ne yapacak, kimde kalacak veya kim ilgilenecek bu soru işaretleri hem kafamızın bir ucunda. Kendisi yaşayabilecek mi veya yaşasa bile nasıl kendisine bakabilecek. Bu durum bizi çok kaygılandırıyor. Muhtemelen bakım evi şeklinde bir yere verilir ama ben ve eşim hayatta olduğumuz sürece bu olmayacak. Biz yaşamadığımız zaman neler olur onu artık Rabbim bilir (K6-A) ...

Katılımcıların “Devletten çocuğunuzla ilgili eğitsel beklentileriniz nelerdir?” sorusuna verdikleri yanıtların analiz sonuçları Şekil.1.4’te verilmiştir.

Şekil 1.4: Çocuklar ile İlgili Devletten Eğitsel Beklentiler

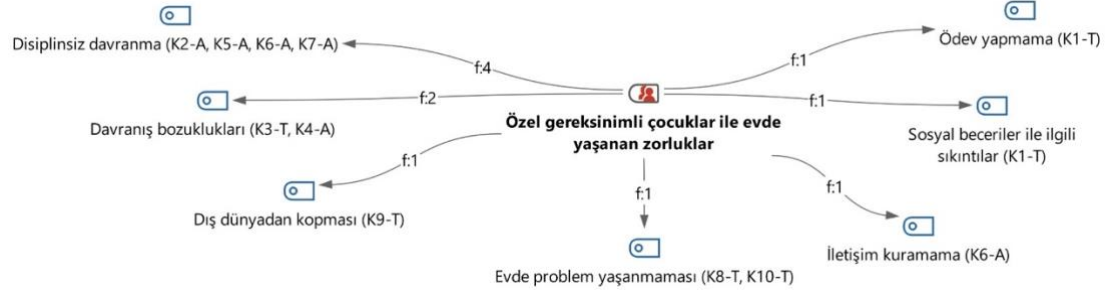
Katılımcıların yanıtlarına göre çocuklar ile ilgili devletten eğitsel beklentiler; desteklerin devam etmesi (K7-A, K10-T, f:2), çocuğun gereksinimine göre eğitim verilmesi (K5-A, K6-A, f:2), iyileştiğinde raporun tamamen silinmesi (K9-T, f:1), rapor çıkarma sürecinin kolaylaştırılması (K8-T, f:1), ebeveynlere psikolojik ve manevi destek verilmesi (K4-A, f:1), öğretmenlere özel eğitim konusunda eğitimler verilmesi (K1-T, f:1), özel eğitim sınıflarının sayısının artırılması (K1-T, f:1), özel eğitim ders sürelerinin artırılması (K3-T, f:1), kursların düzenlenmesi (K2-A, f:1) ve eğitim ücretlerinin düşürülmesi (K8-T, f:1) şeklindedir.

Bazı ebeveynlerin örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

...Devletten beklentim maddi ve manevi olarak, bu çocuklara yaşadıkları sürece destek olmaları. Çocukların zaten maalesef zor hayatları var bu yüzden onların hayatlarını kolaylaştırmalarını ve onlara sahip çıkmalarını istiyorum, gerçekten tek isteğim bu (K10-T) ...

... Rapor süreci biz aileleri çok yoruyor. Eğitimler çok pahalı ve bu konu ile ilgili biraz daha esneklik sağlanabilir (K8-T) ...

Katılımcıların “Özel gereksinimli çocuğunuz ile evde yaşadığınız zorluklar nelerdir?” sorusuna verdikleri yanıtların analiz sonuçları Şekil.1.5’te verilmiştir.

Şekil 1.5: Özel Gereksinimli Çocuklar ile Evde Yaşanan Zorluklar

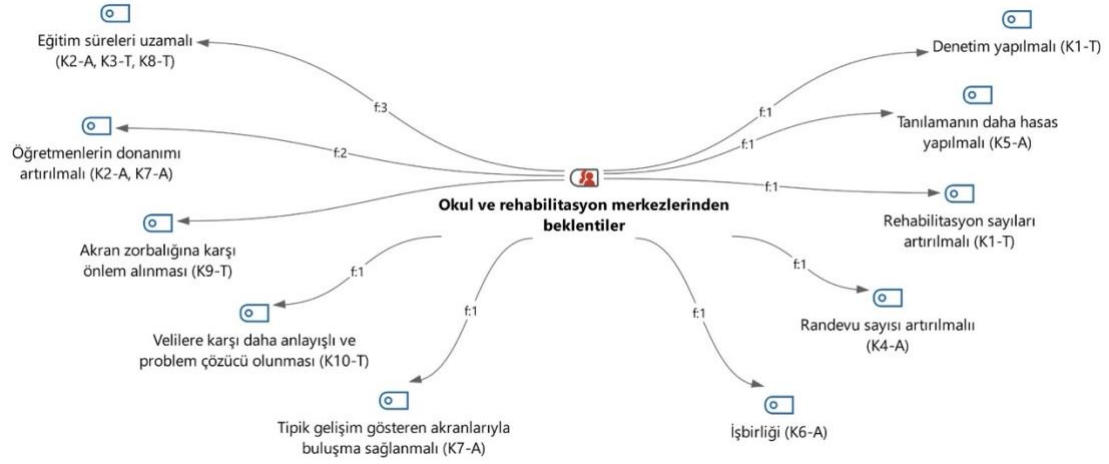
Katılımcıların yanıtlarına göre özel gereksinimli çocuklar ile evde yaşanan zorluklar; disiplinsiz davranışlar (K2-A, K5-A, K6-A, K7-A, f:4), davranış bozuklukları (K3-T, K4-A, f:2), dış dünyadan kopma (K9-T, f:1), ödev yapmama (K1-T, f:1), sosyal beceriler ile ilgili sıkıntılar (K1-T, f:1), iletişim kuramama (K6-A, f:1) ve evde problem yaşanmaması (K8-T, K10-T, f:2) şeklindedir.

Bazı ebeveynlerin örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

...İlk dönemlerde sağlıklı olan çocuğumun hastalık sonrası tamamen değişip, sanki ikinci bir kızım varmış gibi bu duruma uyum sağlamak zor oldu. Her şeyin daha zor olması, tuvalete bile kendisi gidememesi, evin önünde sokakta arkadaşlarıyla oynayamaması. Kızımın hayatından olan biten birçok şeylerden vaz geçtik maalesef, en yakın arkadaşı artık kızımın fazla görüşmek istemedi. Kızımın sosyal hayatı azaldı diye bilirim. Başlarda kızımınla beraber bende kendimi insanlardan uzaklaştırdım. İnşaların soruları çok fazla can sıkıyordu fakat psikoloğumun desteği ile bu süreci atlattık, şimdi her yere dik duruşumuzla herkese biz buradayız ve çok iyiyiz diyoruz ve gösteriyoruz (K9-T) ...

... Ödevleri yapmakta çok zorluk çekiyoruz. Ödevini yapmak istemiyor ve sadece ödevlerde değil aynı zamanda sosyal beceriler ile ilgili sıkıntılar yaşıyoruz (K1-T) ...

Katılımcıların “Okul ve rehabilitasyon merkezlerinden beklentileriniz nelerdir?” sorusuna verdikleri yanıtların analiz sonuçları Şekil.1.6’de verilmiştir.

Şekil 1.6: Okul ve Rehabilitasyon Merkezlerinden Beklentiler

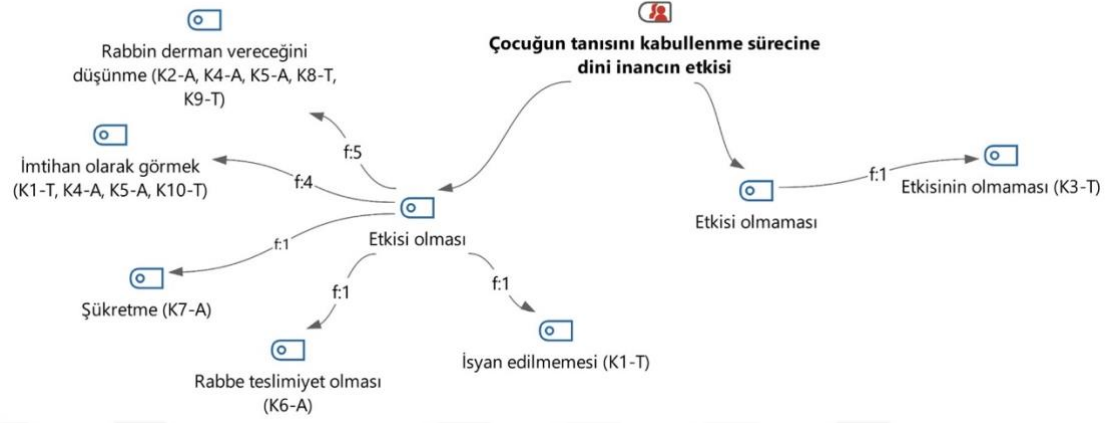
Katılımcıların yanıtlarına göre okul ve rehabilitasyon merkezlerinden beklentiler; eğitim sürelerinin uzatılması (K2-A, K3-T, K8-T, f:3), öğretmenlerin donanımının artırılması (K2-A, K7-A, f:2), akran zorbalığına karşı önlem alınması (K9-T, f:1), velilere karşı daha anlayışlı ve problem çözücü olunması (K10-T, f:1), tipik gelişim gösteren akranlarla buluşma sağlanması (K7-A, f:1), denetimlerin yapılması (K1-T, f:1), tanılamanın daha hassas yapılması (K5-A, f:1), rehabilitasyon sayısının artırılması (K1-T, f:1), randevu sayısının artırılması (K4-A, f:1), ve işbirliğinin geliştirilmesi (K6-A, f:1) şeklindedir.

Bazı ebeveynlerin örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

...Oğlumu kendim dil ve konuşma terapisine götüreceğim fakat kesinlikle yer yok, randevu bulmak çok zor. Bunun dışında her şey olması gerektiği gibi ilerliyor çok şükür (K4-A) ...

... Öğretmenlerin mutlaka bu konuda uzman, tecrübeli ve donanımlı olmaları gerekmektedir. Öğretmenler, bu işi sevgi ile yapmaları çok önemli yoksa diğer türlü istemsizce çocuklarımıza manevi anlamda zarar verebilirler bu hiç hoş olmayabilir, aksine bizim işimizi zorlaştırır (K2-A) ...

Katılımcıların “Özel gereksinimli çocuğunuzun mevcut tanısını kabullenirken dini inancınızın etkileri olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna verdikleri yanıtların analiz sonuçları Şekil.1.7’de verilmiştir.

Şekil 1.7: Çocuğun Tanısını Kabullenme Sürecine Dini İnancın Etkisi

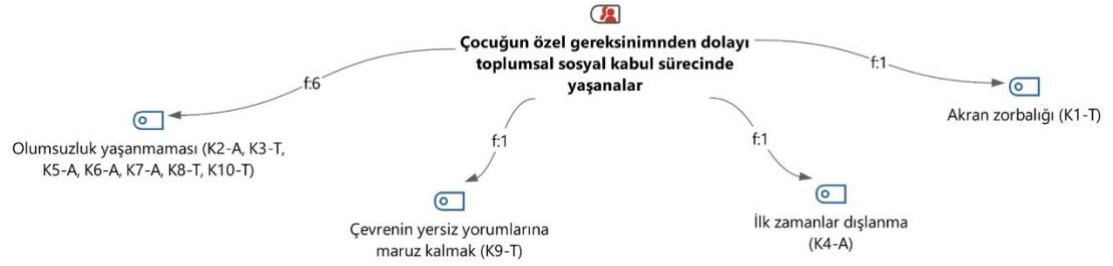
Katılımcıların yanıtlarına göre çocuğun tanısını kabullenme sürecine dini inancın etkisi; Rabb'in derman vereceğini düşünme (K2-A, K4-A, K5-A, K8-T, K9-T, f:5), imtihan olarak görme (K1-T, K4-A, K5-A, K10-T, f:4), şükretme (K7-A, f:1), Rabbe teslimiyet (K6-A, f:1), isyan edilmemesi (K1-T, f:1), dini inancın etkisi olması (genel, f:1) ve etkisinin olmaması (K3-T, f:1) şeklindedir.

Bazı ebeveynlerin örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

...Evet hem de çok, dini yönden bilgi olmasam ve boş biri olsam kesin isyan ederdim. Ama ben Rabbimi biliyorum, ona iman ediyorum, ona inanıyorum. Çok şükür ki bana imtihanın en güzelini verdi ve böyle güzel çocuğa sahip oldum. Eğer Allah'a inanmasaydım ve isyan etseydim hem kendi hayatımı hem de çocuğumun hayatını zorlaştırmış olacaktım. İkimiz de birbirimize hiç iyi gelmeyecektik. Müslüman olmanın en güzel yani bu işte, kayıtsız şartsız ne olursa olsun teslim olmak. Rabbim derdi veriyorsa, dermanı elbette verecektir. Bunun bilincinde olduğum için kendimi rahat hissediyorum (K5-A) ...

... Kesinlikle etkisi oldu, isyan etmedim. Rabbimin imtihanı olarak görüyorum ve bunu oğlum etkilenmeden ve ona belli etmeden bu imtihanı kazanacağımızı düşünüyorum. Derdi veren dermanını verir inşallah (K1-T) ...

Katılımcıların “Çocuğunuzun sahip olduğu özel gereksinimler sebebiyle toplumsal/sosyal kabul sürecinde yaşadığı herhangi bir zorluk oldu mu? Bu sizin açınızdan nasıl bir süreçti?” sorusuna verdikleri yanıtların analiz sonuçları Şekil.1.8’de verilmiştir.

Şekil 1.8: Özel Gereksiniminden Dolayı Toplumsal Sosyal Kabul Sürecinde Yaşanan Durumlar

Katılımcıların yanıtlarına göre çocuğın özel gereksiniminden dolayı toplumsal sosyal kabul sürecinde yaşananlar; olumsuzluk yaşanmaması (K2-A, K3-T, K5-A, K6-A, K7-A, K8-T, K10-T, f:7), çevrenin yersiz yorumlarına maruz kalmak (K9-T, f:1), ilk zamanlarda dışlanma (K4-A, f:1) ve akran zorbalığı (K1-T, f:1) şeklindedir.

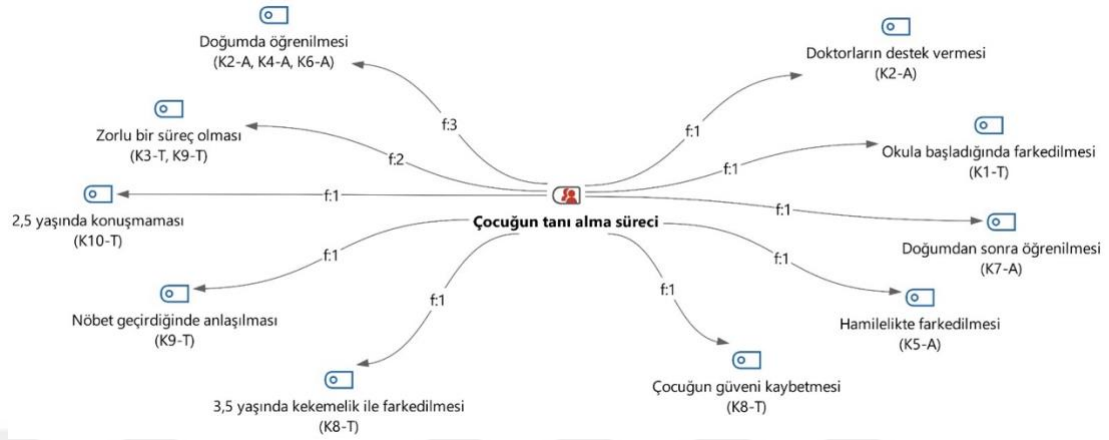
Bazı ebeveynlerin örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

...Down sendromunun herkes tarafından bir sempati duyulan tarafı var. Aile, eş, dost herkes çok sıcak ve samimi karşıladı. Kimsenin ön yargısını, olumsuz hal ve hareketlerini veya kırıcı bir sözünü duymadık. Kimsenin karşısına geçip bir açıklama yapma gereği duymadık, kimse sormadı zaten. Herkes zamanla görerek öğrendi ve oğlumun herkes sevgiyle kucakladı (K6-A) ...

... Çok şükür çevremde hiç olumsuz tepki görmedik. Aksine bize herkes aşırı destek çıktı. Tabi ki gittiğimiz yerde veya misafirlikte evdeki gibi rahat olamıyoruz, hep kızımın arkasından mutlaka koşturmam gerekiyor, bu kızımı ve beni çok yoruyor. Bu yüzden misafirliğe fazla gitmeyiz, genellikle biz eve davet ederiz veya dışarıya çıkarız (K2-A) ...

... Oğlumun bu konu hiç içine kapamadı, aksine hep özgüvenli bir çocuk oldu. Günlük hayatımızda çok zorluklar yaşamadık ve bu sebeple anne baba olarak bizi yormadı. Aldığımız destekler ve eğitimler sayesinde güzel ilerlediğimizi düşünüyorum (K8-T) ...

Katılımcıların “Çocuğunuzun tanı alma süreci nasıldı, çocuğunuzun özel gereksinimleri olabileceğini nasıl fark ettiniz, bu süreçten bahsedebilir misiniz?” sorusuna verdikleri yanıtların analiz sonuçları Şekil.1.9’de verilmiştir.

Şekil 1.9: Çocuğün Tanı Alma Süreci

Katılımcıların yanıtlarına göre çocuğün tanı alma süreci; doğumda öğrenilmesi (K2-A, K4-A, K6-A, f:3), zorlu bir süreç olması (K3-T, K9-T, f:2), 2,5 yaşında konuşmaması (K10-T, f:1), nöbet geçirdiğinde anlaşılması (K9-T, f:1), 3,5 yaşında kekemelik ile fark edilmesi (K8-T, f:1), çocuğün güveni kaybetmesi (K8-T, f:1) gibi dönüm noktaları yer almaktadır. Ayrıca, doktorların desteği (K2-A, f:1), okula başladığında fark edilmesi (K1-T, f:1), doğumdan sonra öğrenilmesi (K7-A, f:1) ve hamilelikte fark edilmesi (K5-A, f:1) şeklindedir.

Bazı ebeveynlerin örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

...Zorlu bir süreçti, ilk önce psikoloğa gittim ve bunu defalarca tekrarladım. Çocuğün kendini ifade edemiyor, konuşamıyor ve davranış problemleri yaşıyor olur olmadık farklı tepkiler veriyor. Göz temasında kesinlikle bulunmuyor, 3,5 yaşındaydı ve yaşlıları ile aralarında çok fazla fark vardı. Evdeki halini video olarak çektim, psikolog ve psikiyatri uzmanları tarafından incelendi. Otizm olduğunu söylediler ve bunu kabul etmedim hemen rapor teklif ettiler ve ben reddettim (K3-T) ...

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında elde edilen bulguların alanyazındaki diğer araştırma sonuçlarıyla kıyaslanması ve tartışılması üzerine odaklanılmıştır. Ayrıca, araştırma sonuçlarından hareketle ilgililere önerilerde bulunulmuştur.

5.1. Tartışma ve Sonuç

Özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu Türkiye ve Almanya’da yaşayan toplam 154 ebeveyn ile oluşmuştur. Çalışmanın nicel verileri; “Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (Işık, 2016), Beck Umutsuzluk Ölçeği (Beck, 1979) ve İslami İyi Oluş Düzeyi Ölçeği (Eryılmaz, 2020)” aracılığı ile elde edilmiştir. Nitel veriler ise ebeveynlere yönelik gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile elde edilmiştir. Nicel ve nitel veri analizi yöntemlerinin kullanıldığı araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlar aşağıda özetlenmiş ve diğer araştırmalarla tartışılmıştır.

5.1.1. Birinci Alt Amaç Üzerine Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın ilk alt amacı olan “Özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynlerde psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluşları ne düzeydedir?” sorusu bu bölümde detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Psikolojik dayanıklılık, Beck umutsuzluk ve İslami iyi Oluş ölçeklerinden elde edilen puanlar ile ölçek düzeyleri hesaplanmıştır. Araştırmaya katılan ebeveynlerin, psikolojik dayanıklılık düzeyinin yüksek, Beck umutsuzluk düzeyinin hafif ve İslami iyi oluş düzeyinin çok yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmalar, özel gereksinimi çocukların ebeveynlerinde psikolojik dayanıklılık düzeyinin genellikle “yüksek” olduğunu göstermektedir. Bu alanda yapılan pek çok çalışma, ebeveynlerin yaşadığı zorluklara rağmen yüksek düzeyde psikolojik dayanıklılık sergilediklerini göstermiştir. Örneğin; Akbaş (2015) tarafından yapılan araştırma, özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerin, karışlıkları zorluklara rağmen, güçlü bir psikolojik dayanıklılık geliştirdiklerini

ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Aydın (2019) ve Dursun (2022) çalışmalarında, bu ebeveynlerin hem günlük yaşamın getirdiği zorluklara hem de çocuklarının özel gereksinimlerinden kaynaklanan ek sorumluluklara karşı dayanıklı oldukları rastlanmıştır. İnce (2019) ise, bu dayanıklılığın, ebeveynlerin stresle başa çıkma ve uyum sağlama kapasitelerinin yüksek olduğunu vurgulamıştır. Buna karşılık, bazı araştırmalar özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinde psikolojik dayanıklılığın düşük düzeyde olduğunu tespit etmiştir. Örneğin; Bildirici (2014) tarafından yapılan araştırma, özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerin yaşadıkları yoğun stres ve sürekli destek hizmeti gereksinimlerinin, psikolojik dayanıklılık düzeylerini olumsuz yönde etkilediğini göstermiştir. Bildirici, bu ebeveynlerin karşılaştığı zorlukların, sosyal destek eksikliği ve ekonomik sorunlar gibi faktörlerle birleştiğinde, psikolojik dayanıklılıklarının düşük olmasına yol açtığını belirtmiştir. Araştırmanın analizleri sonucunda elde edilen bulgular, katılımcıların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin genel olarak yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Psikolojik dayanıklılık ölçeğinde elde edilen yüksek düzeydeki puanlar, katılımcıların stres ve zorluklarla başa çıkma oldukça başarılı olduklarını göstermektedir. Bu durum, bireylerin içsel güç ve direnç kaynaklarını etkin bir şekilde kullanabilme yeteneğine sahip olduklarını, karşılaştıkları olumsuz durumlar karşısında olumlu bir tutum sergileyebileceklerini işaret etmektedir.

Bazı araştırmalarda ise ebeveynlerin umutsuzluk düzeyleri icelenmiştir. Örneğin; Alınak (2022) da özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerin umutsuzluk düzeylerini incelemiş ve ebeveynlerin umutsuzluk düzeylerinin hafif düzeyde olduğunu saptamıştır. Alınak'ın araştırması, ebeveynlerin genellikle çocuklarının geleceği konusunda endişe taşıdıklarını, ancak bu endişelerin umutsuzluk düzeylerine büyük ölçüde yansımadığını ortaya koymuştur. Aynı şekilde, Kulbaş (2015) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin umutsuzluk düzeylerinin genellikle hafif düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Kulbaş, ebeveynlerin, çocuklarının durumuyla ilgili olarak zaman zaman umutsuzluk hissi yaşadıklarını, ancak bu hissin genellikle aşırı olmadığını belirtmiştir. Ayrıca, Yarıcı (2022) tarafından yapılan bir diğer araştırma da benzer sonuçlar ortaya koymuştur. Akmanış (2010) tarafından yapılan araştırmada ise, özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerin umutsuzluk düzeylerinin farklı bir perspektiften değerlendirdiğini göstermiştir. Akmanış'ın çalışması, bu ebeveynlerin yaşadıkları umutsuzluk hissini hafif düzeyde değil, orta düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgu, ebeveynlerin

çocuklarının özel gereksinimleriyle başa çıkarken daha belirgin bir umutsuzluk hissi yaşadıklarını göstermiştir. Aynı şekilde araştırmamın analizleri sonucunda elde edilen bulgular, katılımcıların umutsuzluk düzeylerinin incelenmesiyle, umutsuzluk ölçeğinde genellikle ‘hafif düzeyde’ puanlar aldıklarını oraya koymuştur. Bu bulgu, katılımcıların büyük ölçüde geleceğe umutla bakabildiklerini ve olumsuz durumlarla karşılaştıklarında bile umutsuzluğa kapılmadıklarını göstermektedir.

Ayrıca, İslami iyi oluş düzeyinin çok yüksek olduğunu belirten araştırmalar da mevcuttur. Örneğin; Karlı (2019) ve Uysal (1995) gibi araştırmacılar, bireylerde İslami iyi oluş düzeyinin oldukça yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Bu çalışmalar, bireylerin dini inanç ve değerlerine olan bağlılıklarının, onların genel iyi oluş düzeylerini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Karlı’nın (2019) araştırması, dini inançların ve uygulamaların, bireylerin yaşamlarına anlam kattığını ve ruhsal denge sağladığını göstermiştir. Benzer şekilde, Uysal’ın (1995) çalışması da güçlü bir dini inanca sahip olmanın, bireylerin stresle başa çıkma yeteneklerini artırdığını ve yaşam memnuniyetlerini yükselttiğini belirtmiştir. Buna ek olarak, Korkmaz (2012) tarafından yapılan araştırma, bireylerin dini inanç düzeyinin genel olarak orta düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Korkmaz’ın çalışması, katılımcıların dini inançlarının, yoğun ve derin bir bağlılıktan ziyade, daha ılımlı ve dengeli bir düzeyde seyrettiğini göstermiştir. Bu araştırma, dini inançların bireylerin günlük yaşamlarında belirgin bir yer tutmakla birlikte, katılımcıların hayatlarını tamamen şekillendiren ya da domine eden bir faktör olmadığını belirtmiştir. Son olarak araştırmamın analizlerine bakıldığında ebeveynlerin İslami iyi oluş düzeyleri ‘çok yüksek düzeyde’ oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum, katılımcıların İslami değerlere sıkı sıkıya bağlı olduklarını ve bu değerlerin hayatlarında önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir. İslami iyi oluş düzeyinin yüksek olması, katılımcıların manevi bir destek ve anlam arayışında ve bu sayede zorluklarla başa çıkma güçlerini artırdıklarını işaret etmektedir. Bu sonuçlar, psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş arasındaki karmaşık ilişkilerin anlaşılması için önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda, özel gereksinimi bulunan çocukların ebeveynlerinde İslami iyi oluş düzeyinin yüksek olması, bir dizi olumlu etkiyle ilişkilendirilebilir. İslami değerlere sıkı sıkıya bağlı olan ebeveynlerin, bu bağlamda psikolojik dayanıklılık düzeylerinin artması muhtemeldir. İslami inançlar, insanlara hayatlarının anlamını bulmalarına,

yaşadıkları zorluklar karşısında sabırlı olmalarına ve geleceğe umutla bakmalarına yardımcı olabilir. Bu durum, ebeveynlerin iç huzur ve motivasyonlarını artırabilir, böylece karşılaştıkları zorluklarla daha etkili bir şekilde başa çıkabilirler.

İslami iyi oluş düzeyinin yüksek olması, umutsuzluk düzeylerini azaltabilir. İslami değerlere bağlılık, insanlara hayatlarının anlamını ve amaçlarını anlamalarına yardımcı olabilir. Bu da umutsuzluk duygularını hafifletebilir ve bireylere geleceğe daha umutlu bir şekilde bakmalarını sağlayabilir. Ebeveynlerin umutsuzluk duygularını azaltması, çocuklarına daha olumlu bir tutumla yaklaşmalarına ve onları daha etkili bir şekilde desteklemelerine yardımcı olabilir.

Ayrıca, İslami iyi oluş düzeyinin yüksek olması, ebeveynlerin duygusal ve sosyal olarak daha dengeli olmalarına yardımcı olabilir. İslami değerlere bağlılık, insanlara iç huzur ve mutluluk sağlayabilir. Bu da ebeveynlerin çocuklarına karşı daha anlayışlı ve sabırlı olmalarını sağlayabilir. Duygusal olarak dengeli ebeveynler, çocuklarının duygusal ve sosyal gelişimini destekleyebilir ve onlara daha sağlıklı bir aile ortamı sunabilirler. Sonuç olarak, özel gereksinimi bulunan çocukların ebeveynlerine İslami iyi oluş düzeyinin yüksek olması, bir dizi olumlu sonuçla ilişkilendirilebilir.

5.1.2. İkinci Alt Amaç Üzerine Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın ikinci alt amacı olan " Özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş düzeyleri demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, medeni durum, yaşanılan yer, eğitim düzeyi, iş durumu, çocuğun cinsiyeti, sosyoekonomik düzeyi, çocuğun özel gereksinim türü) değişmekte midir? Sorusu bu bölümde detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Araştırmada, gelecekle ilgili beklentilerin cinsiyete göre değerlendirilmesi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Analizler, kadın ve erkek katılımcıların gelecekle ilgili beklentilerinin farklılaştığını göstermiştir. Ortalama puanlar incelendiğinde, kadınların gelecekle ilgili beklenti puanlarının erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, kadınların genel olarak gelecekle ilgili daha yüksek beklentilere sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, araştırma kapsamında değerlendirilen diğer ölçekler ve alt boyut puanları açısından cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Yani, diğer ölçekler ve alt boyutlar bakımından kadınlar ile erkekler arasında belirgin bir farklılık tespit edilmemiştir.

Demirel ve Kolburan (2021) tarafından yapılan araştırma, erkekler ve kadınlar arasında psikolojik dayanıklılık puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını göstermiştir. Bu bulgu, cinsiyetin psikolojik dayanıklılık üzerinde belirleyici bir etkisinin olmadığını, yani hem erkeklerin hem de kadınların benzer düzeyde psikolojik dayanıklılık sergilediklerini ortaya koymuştur.

Psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş düzeyleri ile medeni durum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Dursun (2022) tarafından yapılan araştırma bireylerin psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi oluş seviyelerinin, evli ya da bekar olmalarına bağlı olarak değişmediğini ortaya koymuştur.

Araştırmamın sonucuna göre, ölçek ve alt boyut puanlarının medeni duruma göre incelenmesi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Yani, katılımcıların medeni durumlarına göre ölçek ve alt boyut puanları arasında kayda değer bir farklılık tespit edilmemiştir. Ancak, katılımcıların yaşadıkları ülkeye göre kontrol ve meydan okuma puanlarında anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Ayrıca kontrol puanları açısından, Türkiye'de yaşayan bireylerin kontrol puanlarının Almanya'da yaşayan bireylere kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, Türkiye'deki bireylerin hayatlarını kontrol etme ve yönlendirme konusunda daha yüksek bir güven seviyesine sahip olduklarını göstermektedir. Meydan okuma puanları açısından ise, Türkiye'de yaşayan bireylerin Almanya'da yaşayan bireylere göre daha yüksek puanlar aldığı tespit edilmiştir. Bu durum, Türkiye'deki bireylerin karşılaştıkları zorluklarla daha cesur ve kararlı bir şekilde başa çıkma eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Gelecekle ilgili beklentiler puanlarının çalışma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Bu bulgu, çalışan ve çalışmayan bireylerin geleceğe yönelik beklentilerinin farklılık arz ettiğini ortaya koymaktadır. Ortalama değerlere göre, çalışan bireylerin gelecekle ilgili beklentiler puanlarının çalışmayan bireylere göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu durum, çalışan bireylerin geleceğe yönelik beklentilerinin çalışmayan bireylere kıyasla daha sınırlı veya düşük olduğunu göstermektedir.

Aynı şekilde, İslami iyi oluş ölçeği puanları da çalışma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar sergilemiştir. Çalışan ve çalışmayan bireylerin İslami iyi

oluş düzeylerinin farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Ortalama değerlere göre, çalışan bireylerin İslami iyi oluş ölçeği puanlarının çalışmayan bireylere göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, çalışan bireylerin İslami değerlere uygun bir yaşam sürme ve manevi destek arayışında çalışmayan bireylere kıyasla daha fazla zorluk yaşadıklarını göstermektedir.

Karagöz (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırma, manevi içerikli grup rehberliği programına katılan annelerin olumlu dini başa çıkma düzeylerinde anlamlı bir artış olduğunu ve olumsuz dini başa çıkma düzeylerinde anlamlı bir azalma meydana geldiğini göstermektedir. Bu bulgu, manevi içerikli grup rehberliği programlarının annelerin dini başa çıkma stratejilerini olumlu yönde etkilediğini ve bu sayede dini başa çıkma mekanizmalarının etkinliğinin arttığını göstermektedir.

Bunun yanı sıra, Akmanış (2010) tarafından yapılan araştırma, katılımcıların çalışma durumu ile umutsuzluk ölçeği ve alt ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını ortaya koymuştur. Bu sonuç, bireylerin çalışma durumlarının umutsuzluk seviyeleri üzerinde belirleyici bir etkisi olmadığını, dolayısıyla umutsuzluk düzeylerinin çalışma durumundan bağımsız olarak değerlendirilebileceğini düşündürmektedir. Bu bulgu, umutsuzluk düzeylerinin daha çok kişisel ve çevresel faktörlerden etkilendiği yönünde literatürdeki anlayışı desteklemektedir.

İnce (2019) tarafından yapılan araştırma ise, bireylerin dindarlık düzeylerinin yaş değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Araştırma bulgularına göre, yaş ilerledikçe bireylerin dindarlık düzeylerinin arttığı belirlenmiştir. Bu sonuç, yaşın ilerlemesiyle birlikte bireylerin dini inanç ve pratiklere daha fazla önem verdiğini ve manevi yönelimlerinin güçlendiğini göstermektedir. Dindarlık düzeylerindeki bu artış, yaşam tecrübeleri ve olgunlaşma süreciyle bağlantılı olabilir ve yaşlı bireylerin dini kaynaklardan daha fazla manevi destek arayışına girmelerini açıklayabilir.

Bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, manevi içerikli müdahale programlarının ve bireylerin yaşadığı yaşam sürecinin, dini başa çıkma stratejileri, umutsuzluk düzeyleri ve dindarlık üzerinde önemli etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu tür araştırmalar, özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerin manevi ve psikolojik

sağlığını desteklemek için geliştirilecek müdahale programlarının oluşturulmasında önemli bir bilgi kaynağı sağlamaktadır.

5.1.3. Üçüncü Alt Amaç Üzerine Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın üçüncü alt amacı olan ‘‘Özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?’’ Sorusu bu bölümde detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Araştırmada, ebeveynlerin kendini adama düzeyi ile gelecekle ilgili duyguları arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, kendini adama düzeyi ile gelecekle ilgili beklentiler arasında negatif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Bununla birlikte, kendini adama düzeyi ile umutsuzluk düzeyleri arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki gözlemlenmiştir. Öte yandan, kendini adama düzeyi ile İslami iyi oluş düzeyi arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki belirlenmiştir.

Kontrol puanları ile gelecekle ilgili duygular arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, kontrol puanları ile gelecekle ilgili beklentiler arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Kontrol puanları ile Beck umutsuzluk ölçeği puanı arasında da negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur.

Araştırmada meydan okuma puanları ile gelecekle ilgili duygular arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, meydan okuma puanları ile gelecekle ilgili beklentiler arasında da negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki belirlenmiştir. Meydan okuma puanları ile Beck umutsuzluk ölçeği puanı arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Meydan okuma puanları ile İslami iyi oluş ölçeği puanı arasında ise pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki saptanmıştır.

Psikolojik dayanıklılık puanları ile gelecekle ilgili duygular arasında negatif yönde orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca, psikolojik dayanıklılık puanları ile gelecekle ilgili beklentiler arasında da negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Psikolojik dayanıklılık puanları ile Beck umutsuzluk ölçeği puanı arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur; bu da psikolojik dayanıklılığın artmasıyla umutsuzluk düzeylerinin azaldığını göstermektedir. Ayrıca, psikolojik dayanıklılık puanları ile İslami iyi oluş ölçeği puanı arasında pozitif yönde

düşük düzeyde bir ilişki saptanmıştır; yani psikolojik dayanıklılık düzeyinin artmasıyla İslami iyi oluş düzeyinin de arttığı görülmüştür.

Öte yandan, Beck umutsuzluk ölçeği ve alt boyut puanları ile İslami iyi oluş ölçeği puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Bu durum, umutsuzluk düzeylerinin İslami iyi oluş düzeyleri üzerinde belirleyici bir etkisi olmadığını göstermektedir.

Kurumeşe (2021) tarafından yapılan araştırmada, zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeylerinin orta düzeyde, psikolojik sağlamlık düzeylerinin ise yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, annelerin yaşadıkları zorluklara rağmen genellikle umutlu olduklarını ve psikolojik olarak dirençli olduklarını göstermektedir. Yavuz (2019) tarafından yapılan araştırma bulgularına göre, öğretmen adaylarında psikolojik dayanıklılığı etkileyen diğer önemli bir değişkenin manevi iyi oluş olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının manevi iyi oluş ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiyi anlamak amacıyla yapılan analizlerde, bu değişkenler arasında pozitif yönde doğrusal bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Yani, elde edilen bulgular, öğretmen adaylarının manevi iyi oluş düzeylerinin artmasıyla birlikte psikolojik dayanıklılık düzeyinin de arttığını işaret etmektedir. Bununla birlikte Demirel ve Kolburan (2021) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, katılımcıların umutsuzluk düzeyi ile psikolojik dayanıklılık düzeyi arasında anlamlı ve negatif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, umutsuzluk düzeyinin artmasıyla birlikte, psikolojik dayanıklılık düzeyinin azaldığını göstermektedir. Diğer bir deyişle, umutsuzluk düzeyi yükseldikçe, bireylerin psikolojik dayanıklılık düzeyi düşmektedir. İnce (2019) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, katılımcıların motivasyonel dindarlık ölçeği ve psikolojik dayanıklılık ölçeğinden aldıkları toplam puanlar detaylı bir şekilde incelendiğinde, bu bireylerin hem yüksek düzeyde dindarlık hem de yüksek düzeyde psikolojik dayanıklılık sergiledikleri tespit edilmiştir. Bu bulgu, katılımcıların dini inançlarının ve dini pratiklerinin onların psikolojik sağlamlıklarını nasıl olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Aynı şekilde Korkmaz (2012) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre, Tanrı'ya güvenli bağlanmanın, olumlu Tanrı algısının ve sağlıklı kendilik algısının psikolojik iyi oluşu desteklediği tespit edilmiştir. Bu bulgular, bireylerin Tanrı ile kurdukları güvenli ve olumlu ilişkinin, onların ruhsal sağlık ve genel iyilik halleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Bu bulgular, özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş düzeylerinin çeşitli değişkenler aracılığıyla karmaşık bir şekilde etkileşim içinde olduğunu ve bu etkileşimlerin ebeveynlerin manevi ve duygusal sağlıklarını çeşitli şekillerde etkilediğini göstermektedir. Bu karmaşık etkileşimler, ebeveynlerin yaşadığı stres, endişe ve duygusal zorluklarla başa çıkma kapasitesini etkileyebilir. Ayrıca, ebeveynlerin içsel güç ve dayanıklılık kaynaklarını kullanma biçimlerini ve ruhsal sağlık durumlarını da etkileyebilir. Bu nedenle, özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerin desteklenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması, psikolojik dayanıklılıklarını artırma ve duygusal iyilik hallerini sürdürme açısından önemli bir öneme sahiptir.

5.1.4. Dördüncü Alt Amaç Üzerine Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın dördüncü alt amacı olan “Özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynlerin psikolojik dayanıklılık ve İslami iyi oluş düzeyleri, umutsuzluk düzeylerini yordamakta mıdır?” Sorusu bu bölümde detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Beck umutsuzluk ölçeği puanlarının yordanmasına yönelik kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, genel olarak modelin umutsuzluk düzeylerini açıklamada belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Ancak, detaylı analizler yapıldığında, modelin alt boyutları olan kendini adama, kontrol ve meydan okuma değişkenlerinin Beck umutsuzluk ölçeği puanlarını yordamada istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Yani, bu alt boyutlar umutsuzluk düzeylerindeki değişikliklerin önemli bir kısmını açıklayamamaktadır. Bu bulgu, umutsuzluk düzeylerini etkileyen faktörlerin çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahip olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca, umutsuzluk ölçeği alt boyutlarının tek başına yetersiz olduğu ve umutsuzluğun daha iyi anlaşılması için farklı değişkenlerin bir arada değerlendirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, daha kapsamlı ve çoklu değişken içeren modellerin kullanılması, umutsuzlukla mücadelede daha etkili stratejilerin belirlenmesine olanak sağlayabilir.

Araştırmada ayrıca, İslami iyi oluş puanlarının Beck umutsuzluk ölçeği puanları ile anlamlı ve ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu ilişkinin daha iyi anlaşılması için kendini adama ve meydan okuma boyut puanları modele dahil edilerek çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Bu analiz sonuçları, İslami iyi oluşun umutsuzluk düzeylerini etkileyen belirleyici bir faktör olabileceğini işaret etmektedir. İslami iyi oluş puanlarının

umutsuzluk üzerindeki etkisinin incelenmesi, bireylerin dini inançlarının ve manevi yaşamlarının psikolojik sağlıkları üzerindeki potansiyel etkilerini anlamada önemli ipuçları sağlamıştır.

İslami iyi oluş puanlarının yordanmasına yönelik kurulan modelin de istatistiksel olarak anlamlı olduğu ortaya konulmuştur. Ancak, kendini adama ve meydan okuma alt boyutlarının İslami iyi oluş puanlarını yordamada istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Bu bulgular, İslami iyi oluşun umutsuzluk düzeylerini anlama ve bu konuda müdahaleler geliştirme açısından nasıl kullanılabileceğine dair önemli ipuçları sunulmuştur. Özellikle, kendini adama ve meydan okuma alt boyutlarının İslami iyi oluş puanlarını açıklamada istatistiksel olarak anlamlı olmaması, bu faktörlerin umutsuzluk düzeylerini belirlemedeki etkisinin sınırlı olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, bu alt boyutların İslami iyi oluş puanlarının bir kısmını açıklaması, bu faktörlerin umutsuzluk düzeyleri üzerindeki hafif etkilerini göz ardı etmememiz gerektiği vurgulanmıştır.

Literatür taraması sonucunda, aynı anda psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş bileşenlerinin kullanıldığı herhangi bir ulusal veya uluslararası çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bulgu, yapılan ilgili çalışmanın, özellikle aile danışmanlığı ve psikoloji gibi alanlarda literatüre önemli bir katkı sağlayacağını işaret etmektedir. Çünkü bu çalışma, belirtilen bileşenler arasındaki ilişkileri aynı anda değerlendirerek, özel gereksinimli çocuklara sahip ebeveynlerin psikolojik durumlarını daha kapsamlı bir şekilde anlamamıza olanak tanıyacaktır. Bu açıdan, yapılan araştırmanın hem akademik hem de uygulamaya yönelik alanda önemli bir boşluğu doldurabileceği ve bu alandaki bilgi birikimine yeni bir perspektif getirebileceği düşünülmektedir.

5.2. Nitel Bulgularına İlişkin Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın nitel boyutunda öncelikler, ‘‘Ebeveynler özel eğitim hakkında neler bilmektedirler?’’ sorusuna yanıt aranmıştır. Araştırmanın amacı, ebeveynlerin özel eğitimle ilgili bilgi düzeylerini, algılarını ve bu konudaki farkındalıklarını anlamaktır. Araştırma kapsamında yapılan derinlemesine görüşmeler ve analizler sonucunda elde edilen bulgular, ebeveynlerin özel eğitim konusundaki bilgi ve algılarının çeşitlilik gösterdiğini ve genel olarak bu konuda önemli bir bilgi eksikliği olduğunu ortaya koymuştur. Bazı ebeveynler, özel eğitimin yetersizliği olan bireylerin hayatlarını

sürdürebilmeleri için gerekli becerileri kazandıran bir eğitim sistemi olduğunu ifade etmişlerdir. Bu ebeveynler, özel eğitimin bireyselleştirilmiş eğitim planları aracılığıyla çocuklarının özel ihtiyaçlarına yönelik çözümler sunduğunu ve onların bağımsız yaşam becerilerini geliştirdiğini belirtmişlerdir. Ancak, görüşmelerden elde edilen bir diğer önemli bulgu, ebeveynlerin önemli bir kısmının özel eğitim hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını göstermiştir. Bu bilgi eksikliği, ebeveynlerin çocuklarının özel eğitim ihtiyaçları olduğunu öğrendikten sonra bu konuda bilgi edinmeye başladıklarını ve genellikle diğer ebeveynlerle bilgi ve deneyim paylaşımı yoluyla özel eğitim hakkında bilgi sahibi olduklarını ortaya koymuştur. Bu durum, özel eğitim hakkında farkındalık yaratma ve bilgi sağlama konusunda daha etkin stratejilere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Aynı zamanda araştırma bulguları, özel eğitimin genellikle bireyselleştirilmiş, yaşam becerilerini geliştiren ve sosyal entegrasyonu destekleyen bir eğitim modeli olarak algılandığını ortaya koymuştur. Ebeveynler, özel eğitimin çocuklarının eksik ve yetersiz kaldığı alanlara katkı sağladığını ve onları topluma kazandırmada önemli bir rol oynadığını belirtmişlerdir. Bu algı, özel eğitimin sadece akademik başarıya değil, aynı zamanda sosyal uyumu ve bireylerin genel yaşam kalitesini artırmayı hedeflediğini göstermektedir.

“Özel gereksinimli çocuğunun olması ebeveynleri nasıl etkilemektedir?” sorusuna, katılımcıların yanıtları ele alınmıştır. Dursun (2022) tarafından yapılan araştırmaya sonucuna göre, özel gereksinimli çocuğa sahip olma deneyimi, aileler üzerinde başlangıçta olumsuz etkilere yol açmıştır. Araştırmalar, bu sürecin genellikle ebeveynlerde bir dizi duygusal ve psikolojik aşamayı tetiklediğini göstermektedir. Aynı şekilde Ceylan'ın (2004) yaptığı araştırmada, annelerin umutsuzluk düzeyleri ile evdeki çocuk sayısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Başka bir deyişle, evdeki çocuk sayısı, annelerin umutsuzluk düzeylerini belirlemede etkili bir faktör olarak görülmemiştir. Son olarak Demirtaş'ın (2022) araştırmasında, ebeveynlerin verdikleri duygusal tepkiler suçluluk, çaresizlik, öfke, inkâr, belirsizlik, korku, umutsuzluk, yalnızlık ve şaşkınlık olarak tanımlanmıştır. Bu duygusal tepkilerin, sürecin ilerleyen aşamalarında geleceğe yönelik endişeler, başlangıçtaki ikar, geçmişe yönelik pişmanlık, gelece dair umut ve beklentiler ile manevi düşünceler etrafında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, ebeveynlerin yaşadıkları duygusal süreçlerin karmaşıklığını ve zaman içinde nasıl evrildiğini ortaya koymuştur.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, ebeveynlerin geniş bir yelpazede duygusal tepkiler yaşadığını ortaya koymuştur. Katılımcılardan elde edilen veriler, ebeveynlerin özel gereksinimli çocuklarının tanısı ile karşılaştıklarında ve sonrasında yaşadıkları duygusal süreçlerin karmaşıklığını ve çeşitliliğini gözler önüne sermiştir. Bu süreç, genellikle tanı ile ortaya çıkan başlangıçtaki şok ve olumsuz duygularla başlamaktadır. Ebeveynlerin kötü hissetme ve çökme duygusu gibi tepkiler yaşadıkları görülmüştür. Bu başlangıç aşaması, ebeveynlerin durumu kabullenmeden önce yaşadığı karmaşık duygusal tepkilerin bir yansımasıdır. Zamanla bazı ebeveynlerin kabullenme sürecine girdiği ve durumu kabul etmeye başladıkları anlaşılmıştır. Bu kabullenme, ebeveynlerin çocuğunun durumunu daha iyi anlamaları ve bu yeni duruma uyum sağlamaları açısından kritik bir adımdır. Kabullenme süreci, ebeveynlerin duygusal ve psikolojik olarak durumu yönetmelerine yardımcı olabilir ve onların destek arayışlarını olumlu yönde etkileyebilir. Aynı zamanda ebeveynlerin deneyimlediği diğer duygusal tepkiler arasında kendini suçlama, üzülmeye, çaresizlik hissi, yapayalnız hissetme ve kabullenmeme gibi güçlü negatif duygular yer almıştır. Kendini suçlama ve üzülmeye gibi tepkiler, ebeveynlerin durum karşısında yaşadığı yoğun stresin ve çaresizliğin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu duygular, ebeveynlerin hem kendi rollerine hem de çocuklarının geleceğine dair endişelerini yansıtmaktadır. Son olarak ilginç bir bulgu, bazı ebeveynlerin hiç kaygı ve korku hissetmediklerini belirtmiş olmalarıdır. Bu durum, ebeveynlerin duygusal tepkilerinin çok çeşitli olduğunu ve her ebeveynin bu süreci farklı şekillerde deneyimlediğini göstermiştir.

“Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler hangi tür zorluklar yaşamaktadırlar?” sorusuna yönelik olarak elde edilen veriler hakkında, bazı araştırmalar sonucuna göre özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin, tipik gelişim gösteren çocuklara sahip annelere kıyasla daha yüksek düzeyde stres yaşadıkları ve daha fazla ruhsal sağlık problemi ile karşılaştıkları belirlenmiştir (Esdaile et al., 2003; Macias et al., 2003). Aynı şekilde Toy ve Kesici (2020) tarafından yapılan araştırmada, özel gereksinimli çocuğu olan annelerin genellikle çocuklarının engel grubunun özellikleriyle ilgili eğitime ihtiyaç duydukları görülmüştür. Normal gelişim gösteren çocuklarda bile bireysel farklılıkların mevcut olduğu göz önüne alındığında, her engeş grubundaki çocukların birbirinden farklı olduğu anlaşılmıştır. Bu durum, annelerin eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasının önemini vurgulamıştır. Son olarak yapmış olduğum görüşmeler sonucunda ebeveynlerden alınan yanıtlar, özel gereksinimli çocukların ve

ailelerin sosyal, psikolojik ve toplumsal anlamda karşılaştıkları engellerin çok boyutlu olduğunu göstermiştir. Bu zorluklar, çocukların bireysel ihtiyaçlarından, aile içi dinamiklere ve geniş toplumsal etkilere kadar uzanmıştır. Katılımcılar, özel gereksinimli çocuklarının sosyal becerilerinde yaşadıkları sıkıntılara dikkat çekilmiştir. Özel gereksinimli çocuklar, yaşlılarıyla etkileşimde bulunma, sosyal normları anlama ve uygun sosyal davranışlar sergileme konusunda güçlükler yaşamışlardır. Bu durum, hem çocukların sosyal çevrelerinde kabul görmesini zorlaştırmıştır hem de ebeveynler için ek bir stres kaynağı oluşturmuştur. Sosyal becerilerdeki eksiklikler, çocukların özgüvenlerini ve sosyal katılım seviyelerini olumsuz etkilemiş, bu da uzun vadede topluma entegrasyonlarını zorlaştırmıştır. Aynı zamanda evde disiplin sağlamanın zorluklarından da bahsedilmiştir. Özel gereksinimli çocukların bireysel özellikleri ve ihtiyaçları, geleneksel disiplin yöntemlerinin etkisiz kalmasına veya bu yöntemlerin uyarlanması gerekliliğine yol açmıştır. Evde disiplin uygulamadaki zorluklar, ebeveynlerin stres seviyelerini artırmıştır ve aile içi dinamikleri olumsuz yönde etkilenmiştir. Son olarak, özel gereksinimli çocuk sahibi ebeveynler, çevrenin yersiz yorumlarına ve baskılarına maruz kaldıkları belirtilmiştir. Toplumsal bilinç ve anlayış eksikliği, bu ailelerin dışlanmasına ve yanlış anlaşılmasına neden olmuştur. Ebeveynler, çocuklarının durumuyla ilgili önyargılar ve yanlış bilgilenmeler nedeniyle çevrelerinden olumsuz geri bildirimler almışlardır.

Araştırmanın son aşamasında, “Özel gereksinimli çocuğu bulunan ebeveynler bu süreçle başa çıkmak için inanç faktörünün etkisini nasıl açıklamaktadır?” sorusuna verilen yanıtlar derinlemesine incelenmiştir. Elde edilen bulgular, ebeveynlerin inançlarının, özel gereksinimli çocuklarıyla yaşadıkları zorluklarla başa çıkmalarında önemli bir rol oynadığını düşündüklerini göstermiştir. Ebeveynler, dini inançlarının ve manevi yaklaşımlarının bu süreçte kendilerine nasıl destek olduğunu çeşitli ifadelerle dile getirmişlerdir. Katılımcılar, yaşadıkları zorluklar karşısında “Rabb’in derman vereceğini düşünme” anlayışının kendilerine büyük bir moral ve dayanıklılık sağladığını belirtmişlerdir. Bu inanç, ebeveynlerin geleceğe umutla bakmalarına yardımcı olmuştur ve yaşadıkları stres ve kaygıyı azaltmıştır. Ebeveynler, ilahi bir yardımın geleceğine dair inançlarının, kendilerini daha güçlü ve kararlı hissetmelerini sağladığını ifade etmişlerdir. Bu perspektif, dini inançların kriz alanlarında psikolojik dayanıklılığı artırıcı etkisini göstermiştir. Teslimiyet duygusu, ebeveynlerin kontrol edemedikleri durumları kabullenmelerine ve içsel huzuru bulmalarına yardımcı

olmuştur. Bu yaklaşım, ebeveynlerin karşılaştıkları zorlukları bir sınav veya ilahi bir irade olarak görmelerine ve bu şekilde daha rahat başa çıkmalarına olanak tanımıştır. Teslimiyet, aynı zamanda ebeveynlerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları belirsizlikleri ve güçlükleri daha kolay yönetebilmelerini sağlamıştır. Son olarak ebeveynlerde, genel olarak dini inançlarının yaşadıkları süreçte kendilerine önemli bir destek sağladığını ifade etmişlerdir. Dini inançlar, ebeveynlerin yaşamlarına anlam katmıştır ve yaşadıkları zorluklara karşı daha dirençli olmalarını sağlamıştır. İnançlarının kendilerine umut, sabır ve güç verdiğini belirten ebeveynler, bu sayede yaşadıkları zorluklarla daha etkili bir şekilde başa çıkabildiklerini ifade etmişlerdir. Dini inançlar, ebeveynlerin yalnız olmadıklarını hissetmelerine ve manevi bir destek bulmalarına yardımcı olmuştur.

5.3. Öneriler

Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar doğrultusunda; mikro, mezzo ve makro düzeyde, bireylere, ebeveynlere, araştırmacı ve eğitimcilere, politika yapıcılara ve konuya ilişkin diğer ilgililere aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

1. İnanç, özel gereksinimli çocuğun ebeveyni olma sürecinde ortaya çıkan zorlukların aşılmasında önemli bir dayanak noktasıdır. Bu bağlamda terapi süreçlerinin dini/manevi boyutlarda bireyin inançlarının da dikkate alınması önerilmektedir.
2. Özel eğitim öğretmenlerinin, özel eğitime gereksinim duyan çocukların ebeveynlerine yönelik bilgilendirme faaliyetlerini sistematik ve planlı şekilde yapmaları önerilmektedir.
3. Araştırmacılara, özel eğitime gereksinim duyan çocukların ebeveynlerinin psikolojik dayanıklılık, umutsuzluk ve İslami iyi oluş düzeylerini farklı değişkenler açısından ele alacakları araştırmalar yapmaları önerilmektedir.
4. Millî Eğitim Bakanlığının olarak, ebeveynlere yönelik düzenli bilgilendirme oturumları, seminerler ve atölye çalışmaları hazırlaması önerilmektedir.
5. Aile Bakanlığı olarak, ebeveynlere eğitim ve bilgilendirme programları, psikolojik destek ve danışmanlık, sosyal destek, finansal destek ve yardımlar ve yasal ve haklar konusunda bilgilendirme alanlarında bu tür desteklerin sağlanması önerilmektedir.

6. Ebeveynlere psikolojik destek ve danışmanlık hizmetleri sunarak, ebeveynlerin duygusal ve zihinsel sağlığını korumalarına yardımcı olacak mekanizmaların kurulması önerilmektedir.
7. Araştırma sonuçlarına göre, annelerin gelecekle ilgili beklentileri babalara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle annelerin ve babaların geleceğe yönelik beklentilerini artırmak ve desteklemek için aile içi sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesi önerilmektedir. Bu, özellikle aile içi rollerin ve sorumlulukların eşit şekilde paylaşılmasını teşvik eder, her iki cinsiyetin de gelecekle ilgili beklentilerini artırabilir.
8. Araştırma sonuçlarına göre, çalışan kişilerin İslami iyi oluş ölçeği puanlarının çalışmayanlara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bunun üzerine iş yerlerinde çalışanların manevi ihtiyaçlarını karşılayabilecek özel alanlar oluşturulmalı ve bu alanlar, çalışanların manevi iyilik hallerini desteklemeleri önerilmektedir. Aynı zamanda, çalışanların manevi iyi oluşlarını artırmak amacıyla, iş-yaşam dengesi sağlayacak politikalar geliştirilmelidir. Esnek çalışma saatleri, uzaktan çalışma imkanları ve yıllık izinlerin adil bir şekilde kullanımı teşvik edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abolfathi Momtaz, Y., Hamid, T. A., Ibrahim, R., Yahaya, N., & Abdullah, S. S. (2012). Moderating Effect of Islamic Religiosity on The Relationship Between Chronic Medical Conditions and Psychological Well-Being Among Elderly Malays. *Psychogeriatrics*, 12(1), 43-53.
- Abdul-Rahman, Z. (2017). Islamic Spirituality and Mental Well-Being. *Yaqeen Institute for Islamic Research*, 20.
- Afat, N. (2017). Üstün Zekalı ve Özel Yetenekli Bireylerin Eğitiminde Destek Eğitim Odalarının İncelenmesi. *Researcher*, 5(2), 294-303.
- Aslan, C. E. M. (2021). Özel Eğitim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(6 Issue 7), 121-132.
- Ataman, A. (2003). "Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Özel Eğitim." *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. (Ed): Ayşegül Ataman. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Akkanat, H. (1999). Üstün veya Özel Yetenekliler. *Üstün Yetenekli Çocuklar: Seçilmiş Makaleler Kitabı İçinde*, 168-194.
- Aksayan, S. ve Gözümlü, S. (1998). Olumlu Sağlık Davranışlarının Başlatılması ve Sürdürülmesinde Öz-Etkililik (Kendini Etkileme) Algısının Önemi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*.
- Aksoy, V. (2016). *Özel eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aksoy, B. (2015). *Özel Eğitime İhtiyacı Olan Çocuklar ve Eğitimleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Arslandaş, H., Adana, F., Kaya, F. ve Turan, D. (2010). Yatan Hastalarda Umutsuzluk ve Sosyal Destek Düzeyi ve Bunları Etkileyen Faktörler. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 18(2), 87-97.
- Avcıoğlu, H. (2012). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklara Sosyal Beceri Kazandırmada İş Birliğine Dayalı Öğrenme ve Drama Yöntemlerinin Etkililiği. *Eğitim ve Bilim*, 37(163).
- Avcıoğlu, H. (2019). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. İ. H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.

- Avşaroğlu, S. ve Okutan, H. (2018). Zihin Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşam Doyumları, İyimserlik ve Psikolojik Belirtileri Düzeylerinin İncelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 59-76.
- Aydın, A. (2019). *Özel Gereksinimli Çocuk Ebeveynlerinin Yaşamda Anlam ve Kendilik Algularının Psikolojik Dayanıklılıklarıyla İlişkisi*. Araştırma Makalesi.
- Aydın, D. ve Sapsağlam, Ö. (2019). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarındaki Kaynaştırma Uygulamalarının İncelenmesi.
- Aydoğdu, T. (2013). *Bağlanma Stilleri, Başa Çıkma Stratejileri ile Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü)*.
- Aykır, T., ve Tekinarslan, İ. Ç. (2012). Okul Öncesi Dönemdeki Zihinsel Yetersizliği Olan ve Olmayan Çocukların Sosyal Becerileri ve Problem Davranışlarının Karşılaştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 627-648.
- Bakkaloğlu, H. (2013). Ebeveynlerin Gözüyle Özel Gereksinimli Çocukların Erken Müdahaleden Okul Öncesi Programlara Geçiş Süreci. *Eğitim ve Bilim*, 38(169).
- Bardeen, J.R., & Fergus, T.A. (2016). The interactive Effect of Cognitive Fusion and Experiential Avoidance on Anxiety, Depression, Stress and Posttraumatic Stress Symptoms. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 5(1), 1-6.
- Baltacı, A. (2018). "Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7(1), 231-274.
- Baykoç Dönmez, N. (2010). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim*. N. Baykoç (Ed.), Özel Eğitim İçinde. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Bektaş, Z. (2015). *Özel Eğitim Öğrencilerinin Ebeveynlerinde Psikoterapi Desteğinin Ebeveyn Stres Düzeyi, Yaşam Kalitesi ve Başa Çıkma Becerileri ile İlişkisi (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü)*.
- Berkant, H. G., ve Atılgan, G. (2017). Sınıf Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Eğitim Yansımaları*, 1(1), 13-25.
- Beydağ, K. D. (2007). Doğum Sonu Dönemde Anneliğe Uyum ve Hemşirenin Rolü. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(6), 479-484.
- Bildiren, A. (2018). Özel Eğitimin Üstün Yetenekli Çocuklar Üzerinde Benlik Algısına Etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(5), 1489-1498.

- Bildirici, F. (2014). *Özel Eğitime Gerekisini Olan Çocuğa Sahip Ailelerde Aile Yüğü ile Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişki (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).*
- Bleidick, U. (1996). Pädagogik der Behinderten: Ein Ausblick. *Focus Heilpädagogik. Projekt Zukunft*, 28-35.
- Bradshaw, Matt, & Christopher, G. Ellison, & Marcum, John P. (2010). Attachment to God, Images of God, and Psychological Distress in a Nationwide Sample of Presbyterians, *International Journal for the Psychology of Religion*, 20(2), 130-147.
- Braun, O. (2006). Sprachstörungen bei Kindern und Jugendlichen: Diagnostik-Therapie-Förderung. *W. Kohlhammer Verlag.*
- Buğ, M.H. (2018). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimi.* Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi.
- Buz, S., ve Genç, B. (2019). Sosyal Hizmet Uzmanları İçin Psikolojik Dayanıklılığın Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 623-642.
- Cassidy, A., McConkey, R., Truesdale- Kennedy, M., & Slevin, E. (2008). Preschoolers with Autism Spectrum Disorders: The Impact on Families and The Supports Available To Them. *Early Child Development and Care.*
- Çakmaklı, K. (2012). *Çocuklarda Görülen Kekemelik.* Çelik Yayınevi
- Çakır, B. (2023). *Manevi Danışmanlık Açısından Algılanan Stres, Başa Çıkma, Psikolojik Dayanıklılık ve Tevekkül Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma (Master's thesis, Bursa Uludağ Üniversitesi).*
- Çalışkan, S. (2018). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitim.* Anı Yayıncılık.
- Çelik, M., Sanberk, İ., ve Deveci, F. (2017). Öğretmen Adaylarının Yaşam Doyumlarının Yordayıcısı Olarak Psikolojik Dayanıklılık ve Umutsuzluk. *İlköğretim Online*, 16 (2), 654-662.
- Çetin, F., Yeloğlu, H. O., ve Basım, H. N. (2015). Psikolojik Dayanıklılığın Açıklanmasında Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Rolü: Bir Kanonik İlişki Analizi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 30(75), 81-92.
- Çelikten, Y. (2017). Üstün Yetenekli Çocuklar ve BİLSEM. *Turkish Journal of Educational Studies*, 4(3).

- Cesur, E., ve Akyol, A. K. (2019). Annelerinin Görüşlerine Göre DEHB Tanılı Çocukların Okullarda Karşılaştıkları Sorunlar. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 50(50), 80-95.
- Çitil, M. (2020). Türkiye’de Özel Eğitim Hizmetleri. Sak ve Toraman (Ed.), *Özel Eğitim Alanının Kavramsal, Tarihsel ve Yasal Temelleri*. Ankara: Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Coates, J., & Vickerman, P. (2008). Let The Children Have Their Say: Children with Special Educational Needs and Their Experiences of Physical Education—a Review. *Support for Learning*, 23(4), 168-175.
- Dale, N. (2008). Working with Families of Children with Special Needs: Partnership and Practice. Routledge.
- Demir, B. (2005). *Okulöncesi ve İlköğretim Birinci Sınıfa Devam Eden Öğrencilerde Özel Öğrenme Güçlüğüünün Belirlenmesi (Doctoral Dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey))*.
- Demir, A. F. (2019). *Cenaze ve Defin Hizmetlerinde Çalışan Bireylerin Yaşam Doyumu, Hayatın Anlamı, Psikolojik İyi Oluş, Dini Tutum Algısının Depresyon ve Psikolojik Belirti Düzeyi ile İlişkisi (Master’s Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü)*.
- Demiray, G. (2019). *Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ailelerde Yaşam Kalitesi, Umutsuzluk ve Yılmazlık Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi (Master's Thesis, Marmara Üniversitesi (Turkey))*.
- Demirtaş, Z. (2022). *Özel Eğitim Alan Çocukların Ailelerinin Tepkileri ile Psikolojik Esneklik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması. Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan University*.
- Derebaşı, I. (1996). *Beck Umutsuzluk Ölçeğinin Ege Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Geliştirilmesi (Master’s Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü)*.
- Dewi, L., Tentama, F., & Diponegoro, A. M. (2021). Subjective well-being: Mental Health Study Among Student in The Islamic Boarding School. *International Journal of Public Health*, 10(1), 146-158.
- Dilbaz, N. ve Seber, G. (1993). Umutsuzluk Kavramı: Depresyon ve İntiharda Önemi, *Kriz Dergisi*.

- Doğan, S., Çelik, E., Öztürk, K., ve Aydemir, S. (2020). Çocukları Böbrek Transplantasyonu Olan Ailelerin Psikolojik Dayanıklılığı. *Nefroloji Hemşireliği Dergisi*, 15(3), 240-250.
- Durat, G., Atmaca, G. D., Ünsal, A., ve Kama, N. (2017). Özel Gereksinimi Olan Çocukların Ailelerinde Umutsuzluk ve Depresyon. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 39(3), 49-57.
- Duran, M. E. (2023). Manevi İçerikli Gelişim Destek Programının Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuk Sahibi Ebeveynlerin Umutsuzluk, Dini Başa Çıkma ve Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi= Study on the Effect of Spiritual Development Support Program on Hopelessness, Religious Coping and Psychological Well-Being Levels of Parents who have Children with Autism Spectrum Disorder.
- Durmuş, B., Yurtkoru, S., ve Çinko, M. (2013). Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi, 5. Baskı, Beta Basım, İstanbul.
- Durmuşoğlu, M. C. (2017). Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ailelerin Karşılaştığı Sorunlar ve Beklentilerinin İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 657-681.
- Dursun, S. (2022). *Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocukları Olan Ailelerin Psikolojik Dayanıklılık ve Psikolojik İyi Olma Düzeylerinin İncelenmesi (Doctoral dissertation, Bursa Uludag University (Turkey))*.
- Ercan, İ. ve İsmet, K. (2004). Ölçeklerde Güvenirlik ve Geçerlik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 211-216.
- Erdinç, İ. (2018). *Evli Çiftlerde, Evlilik Uyumu, Cinsel Yaşam Doyumu ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Master's Thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)*.
- Ergüden, A. D. (2008). *Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi (Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü)*.
- Erkorkmaz, Ü., ve Çelikel, Ç. F. (2008). Üniversite Öğrencilerinde Depresif Belirtiler ve Umutsuzluk Düzeyleri ile İlişkili Etmenler. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 45(4), 122-129.
- Emerson, E., ve Hatton, C. (2007). Mental Health of Children and Adolescents with Intellectual Disabilities in Britain. *The British Journal of Psychiatry*, 191(6), 493-499.

- Eripek, S. (2005). *Özel Eğitim. S. Eripek (Ed.). Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Özel Eğitim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Eryılmaz, A. ve Kula, N. (2018). An Investigation of İslamic Well- Being and Mental Health. *Journal of Religion and Health*.
- Etikan, İ., Musa, S. A., ve Alkassim, R. S. (2015). Comparison of Convenience Sampling and Purposive Sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1), 1-4.
- Eymen, U.E. (2007). SPSS 15.0 Veri Analiz Yöntemleri, İstatistik Merkezi.
- Fegert, J. M., Findling, R., & DeSmedt, G. (2003). Risperidon zur Behandlung Aggressiv-İmpulsiven Verhaltens bei Kindern und Jugendlichen Mit İntelligenz im Unteren Durchschnittsbereich, Lernbehinderung und Leichter Geistiger Behinderung. *Nervenheilkunde*, 22(2), 93-97.
- Fegert, J. M. (2022). Hilfen zur Teilhabe bei drohender seelischer Behinderung von Kindern und Jugendlichen. *Zeitschrift für Kinder-und Jugendpsychiatrie und Psychotherapie*.
- Fletcher, D., & Sarkar, M. (2013). Psychological Resilience. *European Psychologist*.
- Flick, U. (2014). *An Introduction to Qualitative Research*. New York: Sage Pub.
- Fields, D., & Blum, T. C. (1997). "Employee Satisfacion in Work Groups with Different Gender Composition", *Journal of Organizational Behavior*, 18(2), 181-196.
- Gebhardt, M., Schwab, S., Reicher, H., Ellmeier, B., Gmeiner, S., Rossmann, P., & Gasteiger Klicpera, B. (2011). Einstellungen von LehrerInnen zur schulischen Integration von Kindern mit einem sonderpädagogischen Förderbedarf in Österreich. *Empirische Sonderpädagogik*, 3(4), 275-290.
- Geçtan, E. (1989). *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- George, D. & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson
- Girli, A. (1995). *Normal Zekalı Kardeşlerin Zihinsel Engelli Kardeşe Yönelik Kabul Düzeylerinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

- Gölmüş Erhan, G. (2005). *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Umutsuzluk, Karamsarlık, Sosyal Destek Algularının ve Gelecek Planlarının İncelenmesi (Master's Thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü)*
- Grix, J. (2010). *The Foundations of Research*. London: Palgrave Macmillan.
- Grönke, M., & Sarimski, K. (2018). Einstellungen von pädagogischen Fachkräften zur inklusiven Betreuung von Kindern mit Behinderungen. *Frühe Bildung*.
- Guralnick, M. J. (2005). Early Intervention for Children with Intellectual Disabilities: Current Knowledge and Future Prospects. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 18(4), 313-324.
- Gündoğan, T. (2017). *Depresyon Hastalarında Psikolojik Dayanıklılık Odaklı Psikoeğitimin Etkileri (Master's Thesis, Sağlık Bilimleri Enstitüsü)*.
- Gündoğdu, Ö. Y., Tas, F. V., Özyurt, E. Y., Dönder, F., ve Memik, N. Ç. (2016). Okul Öncesi Dönemde DEHB: Psikososyal Tedavi Yaklaşımlarının Gözden Geçirilmesi/ADHD In Preschool Children: Review of Psychosocial Interventions. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(2), 143.
- Günther, C. (2012). Bindung und Lernbehinderung: Der Einfluss von Bindungsqualität auf Beziehungsgestaltung und Sozialverhalten. *Waxmann Verlag*.
- Gürbüz, M. (2022). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ailelerin Salgın Döneminde Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitim Süreci Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(233), 443-460.
- Gürsel, O. (2019). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. İ. H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Güzeloğlu, B. (2019). *Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Eş Destek ve Aile Yaşam Kalitesinin Umutsuzluk ve Stres Düzeyleri ile İlişkisinin İncelenmesi (Master's Thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü)*.
- Hartman, E., Smith, J., Westendorp, M., & Visscher, C. (2015). Development of Physical Fitness in Children with Intellectual Disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 59(5), 439-449.
- Hastings, R.P. (2003). Child Behaviour Problems and Partner Mental Health as Correlates of Stress in Mothers and Fathers of Children with Autism. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47(4-5), 231-237.

- Heide, J., & Siegmüller, J. (2015). Erworbene Sprachstörungen bei Kindern. *Leitfaden Sprache Sprechen Stimme Schlucken*, 3, 251-262.
- Heiman, T. (2002). Parents Children with Disabilities: Resilience, Coping and Future Expectations. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 14, 159-171.
- Hennicke, K. (Ed.). (2012). Traumatherapie bei Kindern und Jugendlichen mit geistiger Behinderung. *Lebenshilfe-Verlag*.
- Hornby, G. (2011). Inclusive Education for Children with Special Educational Needs: A Critique. *International Journal of Disability, Development and Education*, 58(3), 321-329.
- Huber, M., Kirchler, E., Niederhofer, H., & Gruber, L. (2007). Neuropsychiatrie des Methylphenidat bei dem Aufmerksamkeits-Defizit/Hyperaktivitäts-Störung (ADHS). *Fortschritte der Neurologie· Psychiatrie*, 75(05), 275-284.
- Huss, M. (2010). Aufmerksamkeits-Defizit/Hyperaktivitäts-Störung. *Pädiatrie up2date*, 5 (01), 15-29.
- İlkay, K. (2021). *Aile İşlevselliğini Yordamada Özel Gereksinim Türü ile Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün Etkileşimli Rolünün İncelenmesi (Master's Thesis, Sağlık Bilimleri Enstitüsü)*.
- İnal, A. E. (2022). Özel Gereksinimli Çocuklar ile Normal Gelişim Gösteren Çocukların Ebeveynlerinin Psikolojik Dayanıklılık, Yılmazlık ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(12), 21-45.
- İslamoğlu, A.H. ve Alnıaçık, Ü. (2009). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri.
- Jones, T.L., & Prinz, R.J. (2005). Potential Roles of Parental Self-Efficacy in Parent and Child Adjustment: A Review. *Clinical Psychology Review*, 25(3), 341-363.
- Joshanloo, M. (2013). A Comparison of Western and İslamic Conceptions of Happiness.
- Joshanloo, M., & Weijers, D. (2019). İslamic Perspectives on Wellbeing. *Positive psychology in the Middle East/North Africa: Research, policy, and practise*.
- Kadan, G. (2022). Özel Öğrenme Güçlüğünde Aile ve Duygusal Süreçler. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 7(1), 43-60.

- Karakuş, S. (2017). *Özel Eğitim Öğretmenlerinin Psikolojik Dayanıklılık ile Mesleki Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).*
- Kararımak, Ö. (2006). Psikolojik Sağlamlık, Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi.*
- Karadağ, G. (2014). Özel Gereksinimi Olan Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşadığı Zorluklar ve Çözüm Önerileri. *TAF Preventive Medicine Bulletin, 13(6).*
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Aratırma Yöntemleri Kavramlar İlkeler Teknikler.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 190.
- Karslı, N. (2019). Psikolojik İyi Oluş ve Dindarlık İlişkisi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.*
- Keilmann, A., Klüsener, P., & Freude, C. (2008). Aussprachestörungen bei Kindern mit spezifischen Sprachentwicklungsstörungen und schwerhörigen Kindern im Vergleich. *Laryngo-Rhino-Otologie, 87(10), 704-710.*
- Keshavarzi, H., & Ali, B. (2019). Islamic Perspectives on Psychological and Spiritual Well-Being and Treatment. *Islamophobia and psychiatry: Recognition, prevention, and treatment, 41-53.*
- Koenig, H. G., & Al Shohaib, S. (2014). Health And Well-Being in Islamic Societies. Cham, Switzerland: Springer.
- Korkmaz, N. E. (2012). Tanrı'ya Bağlanma ve Psikolojik İyi Olma. *Toplum Bilimleri Dergisi 6 (12).*
- Kretschmann, R. (2007). Lernschwierigkeiten, Lernstörungen und Lernbehinderung. *Sonderpädagogik des Lernens, 2, 4-32.*
- Kudaibergenova, A. (2019). *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Ailelerinin Karşılaştıkları Sorunlar: Edirne Örneği (Master's Thesis, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).*
- Kulbaş, E. (2015). *Grupla Psikolojik Danışma Uygulamasının Otizmlı Çocuğu Olan Annelerin Özyeterlilik ve Umutsuzluk Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi)*
- Küçüker, S. (1993). Özürlü Çocuk Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışma Hizmetleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi.*
- Loeken, H. (2012). Sonder-und Sozialpädagogik–Abgrenzung und Annäherung. *Grundriss Soziale Arbeit: Ein einführendes Handbuch, 361-365.*

- Luthar, S.S., Cichetti D., & Becker B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Dev*, 71.
- Malkoç, G., ve Güren, A. S. (2018). Evli ve Çocuk Sahibi Çiftlerin Evlilik Uyumu, Evlilik Çatışması, Yakın İlişki Düzeyi ve Yalnızlık Düzeylerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları ile İlişkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Maritzen, A., & Kamps, N. (2013). *Rehabilitation bei Sehbehinderung und Blindheit*. Springer-Verlag.
- Maviş, İ. (2019). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. İ. H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Maviş, İ. (2003). Çocuklarda Dil ve Konuşma Bozuklukları ve Öğrenmeye Etkileri. (Ed.), Tüfekcioğlu U. *İşitme, Konuşma ve Görme Sorunu Olan Çocukların Eğitimi*. Ünite: 8, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Maviş, İ. (2016). Dil ve Konuşma Bozukluğu Olan Öğrenciler İçin. İ. H. (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Pegem Akademi.
- Melekoğlu, M. ve Kayışdağ, E. (2018). Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Bireyler İçin Sosyal, Duygusal ve Davranışsal Destek. M.A. Melekoğlu Ve U. Sak (Eds.), *Öğrenme Güçlüğü ve Özel Yetenek*. Pegem Akademi.
- Meßler, C. F. (2019). Auswirkungen sportlicher Aktivitäten bei Kindern mit Aufmerksamkeits-Defizit-Hyperaktivitäts-Störung (ADHS) unter besonderer Betrachtung von Hochintensivem Intervalltraining als innovativen, therapeutischen Ansatz. *B&G Bewegungstherapie und Gesundheitssport*, 35(02), 88-92.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği.
- Mönks, F. J., & Ypenburg, I. H. (2012). Unser Kind ist hochbegabt: ein Leitfaden für Eltern. Ernst Reinhardt Verlag.
- Musa, H. H. (2022). *Otizmlı Çocukları (2-11 Yaş) Arasında Olan Ebeveynlerin İyi Oluş Merhamet Psikolojik Sağlık ve Bilişsel Esneklik Arasındaki İlişki (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey))*.
- Nalbant, A., ve Acar, N. V. (2017). İyimsizlik ve Psikolojik Dayanıklılığın Geliştirilmesi Programının Risk Altında Bulunan Çocukların Umutsuzluk Düzeylerine Etkisi. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 31-38.

- Naqvi, S. N. H. (2016). Perspectives on morality and human well-being: A contribution to Islamic economics (Vol. 24). Kube Publishing Ltd.
- Nickel, S. (1999). Gesellschaftliche Reaktionen auf Menschen mit (geistiger) Behinderung in der Kinder-und Jugendliteratur. *Behindertenpädagogik*, 38(4).
- Nußbeck, S. (2008). Der Personenkreis der Menschen mit geistiger Behinderung. *Sonderpädagogik der geistigen Entwicklung*, 5-17.
- Omais, S. & dos Santos, M.A. (2021). Happiness in İslam The Role of Religion and Spirituality in Muslims' Well- Being, 207-215.
- Orthmann Bless, D., & Bless, G. (2023). Fachbeitrag: Schulpflichtige Kinder mit Sehbehinderung in der Schweiz: Population und Versorgungssituation. *Vierteljahresschrift für Heilpädagogik und ihre Nachbargebiete*, 92(2), 144-158.
- Öz, N. (2004). *Sağlık Alanında Temel Kavramlar*. Ankara: İmaj Basımevi.
- Özdoğan, M. (2021). Özel Gereksinimli Öğrencilerin Okul Öncesi Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar. *Temel Eğitim*, (11), 6-16.
- Özen, A. (2019). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. İ. H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özgür, İ. (1993). Özürlü Çocuk ve Ailesi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Özmen, S. K., ve Özmen, S. K. (2010). Okulda Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB). *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 1-10.
- Özmen, R. G. (2019). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. İ. H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özsoy, Y., Özyürek, M. ve Eripek, S. (1997). *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar: Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Karatepe Yayıncılık.
- Öztürk, Ö., ve Maçkalı, Z. (2022). Umutsuzluk ile Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki İlişkide Problem Odaklı Baş Etme Stratejilerinin Aracı Rolü. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 6(1), 94-107.
- Parmaksız, İ. (2020). İyimsizlik, Özgeçicilik ve Medeni Durumun Psikolojik Dayanıklılık Üzerindeki Etkileri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 285-302.

- Patton, M.Q. (2005). *Qualitative Research*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.,
- Perryman, H. P. (2005). Parental Reaction to The Disabled Child: Implications for Family Courts. *Family Court Review*, 43(4), 596-606.
- Powell, J. J., & Pfahl, L. (2012). Sonderpädagogische Fördersysteme. *Handbuch Bildungs-und Erziehungssoziologie*, 721-739.
- Ptok, M., & Ptok, A. (2001). Formen Kindlicher Schwerhörigkeit. *Monatsschrift Kinderheilkunde*, 149.
- Sağiroğlu, N. (2006). *Özel Gereksinimli Bireylere Sahip Ailelerin Çocuklarının Devam Ettiği Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinden Beklentileri (Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü)*.
- Sak, U. (2019). *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. İ. H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Saka, A. (2017). *Farklı Aile Yapısına Sahip Ergenlerin Öz-Yeterlilik ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinin İncelenmesi (Master's Thesis, Sağlık Bilimleri Enstitüsü)*.
- Sarimski, K., & Steinhausen, H. C. (2008). Ratgeber psychische Störungen bei geistiger Behinderung: Informationen für Eltern, Lehrer und Erzieher (Vol. 11). Hogrefe.
- Sarı, H. (2004). *Özel Eğitime Muhtaç Çocukların Eğitimleri ile İlgili Öneriler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Sassenroth, M. (2012). Verhältnis der Sonderpädagogik zur Allgemeinen Pädagogik. *Sonderpädagogik. Lernen, Verhalten, Sprache, Bewegung und Wahrnehmung*, 1-11.
- Schmid, R. (2020). Was brauchen Kinder? Was ihre Eltern? Frühe Bildung, Betreuung und Erziehung in der Schweiz. Fokus Familie und Elternschaft.
- Schnell, I. (2004). Kinder mit Lernproblemen und Ihre Wahrnehmung Durch Die Sonder-du Die Allgemeine Pädagogik. I. Schnell/A. Sander (Hg.), *Inklusive Pädagogik*. Bad Heilbrunn: Klinkhardt, 91-102.
- Schubert, M. T. (2013). *System Familie und Geistige Behinderung*. Springer-Verlag, 2013.

- Schwering, M. S., Nyrenda, M., Spitzer, M. S., & Kalua, K. (2013). Sehbehinderung Und Blindheit Bei Kindern In Einer Malawischen Blindenschule. *Klinische Monatsblätter Für Augenheilkunde*, 230(08), 820-824.
- Seitz, S., Finnern, N. K., Korff, N., & Thim, A. (2012). Kinder mit besonderen Bedürfnissen-Tagesbetreuung In Den Ersten Drei Lebensjahren. Eine Expertise Der Weiterbildungsinitiative Frühpädagogische Fachkräfte (Wiff). *München: Deutsches Jugendinstitut*.
- Salman, U., Özdemir, S., Salman, A. B., ve Özdemir, F. (2016). Özel Öğrenme Güçlüğü “Disleksi”. *İstanbul Bilim Üniversitesi Florence Nightingale Tıp Dergisi*, 2(2), 170-176.
- Shagdarsuren, S. (2002). *Das einseitig Schwerhörige Kind: Kommunikationsstörungen Bei Einseitiger Schwerhörigkeit (Doctoral dissertation, Bochum, Univ., Diss., 2003)*.
- Stein, R. (1994). Lernbehinderung.
- Stroop, B. (2011). Diagnostische Verfahren vor Der Geburt Und Die Antizipation Des Zukünftigen Wohls. *Preprints of the Centre for Advanced Study in Bioethics Münster*, 21.
- Stöppler, R. (2017). Einführung In Die Pädagogik Bei Geistiger Behinderung.
- Suhardini, A.D., E., Afrianti, N. & Tazkia A.H. (2023). Child Well-being in İslamic Perspective.
- Şahin, E. (2019). *Farklı Sosyo-Kültürel Yapılardan Gelmiş Evli Bireylerin Aile Değerleri ve Aile Bütünlük Duygusu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Master's Thesis, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Anabilim Dalı)*.
- Şahin, N. ve Türkdoğan, S. (2017). Özel Gereksinimli Çocukların Ailelerinin Yaşadığı Sorunlar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (2).
- Şanlı, E. (2012). *Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerine Devam Eden Zihin Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gereksinimlerinin Belirlenmesi (Master's Thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü)*.
- Tanhan, A. & Young, J.S. (2021). Muslims and Mental Health Services: A Concept Map and a Theoretical Framework. *Journal of Religion and Health*, 61(1), 23-63.

- Tekirarslan, İ. (2019). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. İ. H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Tekirarslan, İ. (2019). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimi. K. N. Baykoç (Ed.), *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Eğitimi*.
- Terzi, Ş. (2005). Öznel İyi Olmaya İlişkin Psikolojik Dayanıklılık Modeli.
- Titze, S., Prosch, T., & Huber, S. (2019). *Sonderpädagogik in Deutschland: Grundlagen, Strukturen, Handlungsfelder*. Springer-Verlag.
- Toğram, B., ve Maviş, İ. (2009). Aileler, Öğretmenler ve Dil ve Konuşma Terapistlerinin Çocuklardaki Dil ve Konuşma Bozukluklarına Yönelik Tutum ve Bilgilerinin Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 10(01), 71-85.
- Top, F. Ü. (2009). Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadıkları Sorunlar ile Ruhsal Durumlarının Değerlendirilmesi: Niteliksel Araştırma. *Çocuk Dergisi*, 9(1), 34-42.
- Truffino, J. C. (2010). Resilience: An Approach to the Concept. *Rev PsiQuiatr Salud Ment*, 3(4), 145-151.
- Tufan, M., ve Yıldırım, Y. (2016). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Erken Müdahale ve Kaynaştırma Kavramları Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin ve Özel Gereksinimli Çocuklar İçin Yaptıkları Öğretimsel Uyarlamaların İncelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 2(4), 1-13.
- Turan, R., Saygı, K., Doğan, M., ve Konca, F. (2023). Kolaylaştırıcı Düzenlemelere Veri Olarak; Özel Gereksinimli Çocukları Olan Ailelerin Karşılaştıkları Zorluklar, İhtiyaçları ve Talepleri. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 12(1), 118-137.
- Turhan, Ö. (2019). Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 10(2), 129-145.
- Turner, R. J., & McLean, P. D. (1989). Physical Disability and Psychological Distress. *Rehabilitation Psychology*, 34(4), 225.
- Tusaie K. & Dyer J. (2004) Resilience: A Historical Review of the Construct. *Holist Nurs Pract*, 18, 3-8.
- Türker, N. Y. (2018). Yetişkinlerde Dindarlık ve Psikolojik Sağlamlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (master's thesis, Bursa Uludag University (Turkey)).

- Türkoğlu, A. (2016). *Karşılaştırmalı Eğitim Dünya Ülkelerinden Örneklerle*. Ankara: Anı Yayınları.
- Uysal, A. (1995). *Öğretmen ve Okul Yöneticilerinin Zihin Engelli Çocukların Kaynaştırılmasında Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Görüşleri (Master's thesis, Anadolu University (Turkey))*.
- Uysal, H. H. (2019). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. İ. H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ünal, F. (2020). *Çocuklarda Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu: Tanı ve Tedavi Yaklaşımları*. İstanbul: Güneş Tıp Kitabevleri.
- Ünlü, E. (2019). Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. İ. H. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Vassos, M., Nankervis, K., & Falkmer, T. (2019). Identifying The Support Needs Pf Fathers Parenting Children with Autism Spectrum Disorder. *Journal Of Intellectual & Developmental Disibality*, 44(3).
- Vicari, S., & Carlesimo, G. A. (2002). Children With Intellectual Disabilities. *Handbook Of Memory Disorders*, 501-518.
- Weiß, H., & Thurmair, M. (Eds.). (2000). *Frühförderung mit Kindern und Familien in Armutslagen* (Vol. 7). Ernst Reinhardt Verlag.
- Winkler, D. (2005). *Psychische, Physische und Sozioökonomische Folgen für Familien Nach der Geburt höhergradiger Mehrlinge (Doktorarbeit)* Dietwil: Institut für Hebammen.
- Witt, G., Landgraf, S., & Pau, H. W. (2003). Die Aktive Sprachentwicklung hochgradig hörgeschädigter und Gehörloser Kinder in Abhängigkeit von der Hörtechnischen Versorgung. *HNO*, 51, 839-844.
- Yağar, F. ve Dökme, S. (2018). "Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik Ve Güvenirlik". *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi* 3(3), 1-9.
- Yazar, F. B. (2021). Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Yaşadığı Zorluklar Hakkındaki Görüşler. *Pearson Journal of Social Sciences-Humanities*, 6(11), 107-122.

- Yiğitalp, G. ve Saka, G. (2017). Çevresel Asbeste Maruz Kalan Erişkin Bireylerde Kaygı ve Umutsuzluk Düzeyleri. *Dicle Tıp Dergisi*, 44(4), 355-364.
- Yıldız, M. C. (2020). Kapsayıcı Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri Bağlamında Özel Gereksinimli Çocukların Kardeşleri. *Journal of Inclusive Education in Research and Practice*, 1(2), 1-15.
- Yıldırım, Z., ve Baysal, F. (2018). Down Sendromlu Çocuğa Sahip Anne ve Babaların Karşılaştıkları Sorunlar ve Yaşadıkları Deneyimleri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21(1).
- Yıldırım, S., ve Gürsu, O. (2021). Yetişkinlerde Dindarlık ve Psikolojik Dayanıklılık İlişkisi. *Turkish Academic Research Review*, 6(1), 27-54.
- Yüksel, H., ve Tanrıverdi, A. (2019). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olan Ailelerin Yaşadıkları Sosyal Sorunlar ve Baş Etme Yolları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(3), 535-559.
- Zihl, J., & Priglinger, S. (2013). *Sehstörungen bei Kindern: Diagnostik und Frühförderung*. Springer-Verlag.

EKLER

Ek-1 Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği

PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK ÖLÇEĞİ

0	1	2	3	4
Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum

1. Çalışmaktan çok keyif alıyorum.	0	1	2	3	4
2. Hayatın benim için monotonlaşmaya başladığını hissediyorum.	0	1	2	3	4
3. Çok çalışarak her zaman amacıma ulaşabilirim.	0	1	2	3	4
4. Çıkabilecek sorunları önceden kestirerek önlemlerimi alırım.	0	1	2	3	4
5. Devam ettiğim işime/okulumu/mesleğime yürekten bağlıyım.	0	1	2	3	4
6. Hayatımda ilginç ve zaman harcamaya değer şeylerin var olduğunu düşünüyorum.	0	1	2	3	4
7. Her yeni deneyimin yaşamımı zenginleştirdiğini düşünüyorum.	0	1	2	3	4
8. Hep aynı yaşam tarzına bağlı kalmak yerine riskli de olsa yeni şeyler denemeyi tercih ederim.	0	1	2	3	4
9. İnsan hatalarından öğrenir ve gelişir.	0	1	2	3	4
10. Kaderimi değiştirebileceğime inanırım.	0	1	2	3	4
11. Yargılarıma ve kararlarıma daima güvenirim.	0	1	2	3	4
12. Kişisel özgürlüklerimin sınırlandırılmasına genellikle büyük tepki gösteririm.	0	1	2	3	4
13. Kendimle ilgili bir şeyler öğrenmek benim için heyecan vericidir.	0	1	2	3	4
14. "Öldürmeyen şey güçlendirir" cümlesi beni ifade ediyor.	0	1	2	3	4
15. Önceden yaptığım bir programın dışına çıkmak zorunda kaldığımda rahatsız olurum.	0	1	2	3	4
16. Yeni şeyler denemekten hoşlanırım.	0	1	2	3	4
17. Yaşamımda olan önemli değişiklikleri, kişisel gelişimim için bir fırsat olarak görürüm.	0	1	2	3	4
18. Keyif aldığım etkinliklere düzenli olarak katılırım.	0	1	2	3	4
19. Yarın bana ne olacağı bugün yaptıklarımaya bağlıdır.	0	1	2	3	4
20. Yeni bir işe/projeye/göreve başladığımda ayrıntılı bir plan yapmayı tercih ederim.	0	1	2	3	4
21. Yapacak bir şeylerimin olması benim için önemlidir.	0	1	2	3	4

EK- 2 Beck Umutsuzluk Ölçeği

BECK UMUTSUZLUK ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki test 1974 tarihinde geliştirilmiş olup, 1991 yılında Seber tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Geleceğe yönelik olumsuz beklentiye de düşünceleri içeren cümlelerden size uygun olanları evet ya da hayır olarak kodlayınız.

1- Geleceğe umut ve coşku ile bakıyorum

Evet----- hayır

2- Kendim ile ilgili şeyleri düzeltemediğime göre çabalamayı bıraksam iyi olur.

Evet----- hayır

3- İşler kötüye giderken bile her şeyin hep böyle kalmayacağını bilmek beni rahatlatıyor.

Evet----- hayır

4- Gelecek on yıl içinde hayatimin nasıl olacağını hayal bile edemiyorum.

Evet----- hayır

5- Yapmayı en çok istediğim şeyleri gerçekleştirmek için yeterli zamanım var.

Evet----- hayır

6- Benim için çok önemli konularda ileride başarılı olacağımı umuyorum.

Evet----- hayır

7- Geleceğimi karanlık görüyorum.

Evet----- hayır

8- Dünya nimetlerinden sıradan bir insandan daha çok yararlanacağımı umuyorum.

Evet----- hayır

9- İyi fırsatlar yakalayamıyorum. Gelecekte yakalayacağıma inanmam için de hiç bir neden yok.

Evet----- hayır

10-Geçmiş deneyimlerim beni geleceğe iyi hazırladı

Evet----- hayır

11-Gelecek benim için hoş şeylerden çok tatsızlıklarla dolu görünüyor

Evet----- hayır

12-Gerçekten özlediğim şeylere kavuşabileceğimi ummuyorum

Evet----- hayır

13-Geleceğe baktığımda şimdikine oranla daha mutlu olacağımı umuyorum.

Evet----- hayır

14-İşler bir türlü benim istediğim gibi gitmiyor.

Evet----- hayır

15-Geleceğe büyük inancım var.

Evet----- hayır

16-Arzu ettiğim şeyleri elde edemediğime göre bir şeyler istemek aptallık olur.

Evet----- hayır

17-Gelecekte gerçek doyuma ulaşmam olanaksız gibi.

Evet----- hayır

18-Gelecek bana bulanık ve belirsiz görünüyor.

Evet----- hayır

19-Kotu günlerden çok , iyi günler bekliyorum.

Evet----- hayır

20-İstediğim her şeyi elde etmek için çaba göstermenin gerçekten yararı yok,nasıl olsa onu elde edemeyeceğim.

Evet----- hayır

EK-3 İslami İyi Oluş Ölçeği

Appendix: İslami İyi Oluş Ölçeği (İİÖÖ)

Aşağıda dini inançlarınızla ilgili ifadeler yer almaktadır. Her ifadeyi size uygunluğu açısından değerlendiriniz.

	Hiç uygun Değil	Uygun Değil	Uygun	Tamamen uygun
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				

Ölçek Kullanım İzin Belgeleri

EK-1 Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği

Ayşe Yaz
Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği
An:

11. Januar 2023 um 22:02

Merhaba Şerife Hocam,

Ben Ayşe YAZ. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde aile danışmanlığı ve eğitimi alanında tezli yüksek lisans yapmaktayım. Yüksek lisans bitirme tezim için planladığım çalışmamda geliştirmiş olduğunuz Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nizi kullanmak için izninizi talep ediyorum. Desteğiniz ve ilginiz için çok teşekkür ederim.

Sevgiler
Ayşe YAZ

Şerife Işık
Aw: Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği
An: Ayşe Yaz

25. Januar 2023 um 15:32

Merhaba Hocam, öncelikle mailinize geç cevap verdim kusura bakmayın, ekte istemiş olduğunuz ölçek ve bilgileri mevcuttur, çalışmanızda kolaylıklar dilerim.

Ayşe Yaz 11 Oca 2023 Çar, 22:02 tarihinde şunu yazdı:

[Mehr anzeigen von Ayşe Yaz](#)

Prof. Dr. Şerife Işık
Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi
Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı

psikolojik
dayanı...eği.pdf
545 KB

EK-2 İslami İyi Oluş Ölçeği

Ayşe Yaz

İslami İyi Oluş Düzey Ölçeği Onay
An:

23. November 2022 um 20:46

Merhaba Ali Hocam,

Ben Ayşe YAZ. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde aile danışmanlığı ve eğitimi alanında tezli yüksek lisans yapmaktayım. Yüksek lisans bitirme tezim için planladığım çalışmamda İslami İyi Oluş Düzey Ölçeği'nizi kullanmak için izninizi talep ediyorum. Desteğin ve ilginiz için çok teşekkür ederim.

Sevgiler
Ayşe YAZ

Ali Eryılmaz

Aw: İslami İyi Oluş Düzey Ölçeği Onay
An: Ayşe Yaz

23. November 2022 um 20:49

Merhaba,
Ölçeği kullanabilirsiniz. TOAD'da ölçek yüklü. Kolay gelsin. Başarılar diliyorum.

Prof. Dr. Ali ERYILMAZ
Yıldız Teknik Üniversitesi
Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik ABD